

PAPAGOS

GRČKA URATTU
1940-1941

БИБЛІОТЕКА
ДОМА ЖА — БЕЛІЗА

СИНА
УДР
ІІКБ
ЕД

I-1-1693/10 1
10.007

VOJNA BIBLIOTEKA

U svojoj seriji savremenika izdala je dosada sledeće knjige:

I knjiga: General **Ajzenhauer**

OD INVAZIJE DO POBEDE

Savezničke operacije od iskrcavanja u Normandiji do kapitulacije Nemačke. — Rasprodato

II knjiga: Feldmaršal **Montgomeri**

OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA

Operacije 8 britanske armije u Africi i Italiji i 21 grupe armija na Zapadnom frontu. — Rasprodato.

III knjiga: Kamil **Ružeron**

BUDUĆI RAT

Naučna razmatranja političkih, strategiskih i tehničkih problema u ratu na suvu, moru i u vazduhu.

Strana 380, cena 220 din.

IV knjiga: Pukovnik i dr fil. **Bešlajn**

RUKOVODENJE NARODNOM ODBRANOM

Vojna studija organizacijskih problema — Rasprodato.

Strana 278, cena 190 din. Rasprodato

V knjiga: Bazil H. **Lidel Hart**

STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA

Studija ratnih primera od starih Grka do Hitlera, kojima pisac pokazuje udare na najslabija mesta neprijatelja.

Strana 397, cena 230 din.

VI knjiga: Kamil **Ružeron**

POUKE IZ RATA U KOREJI

Analiza strategiskog manevra i upotrebe glavnih rodova vojske u Koreji.

Strana 338, cena 220 din. Rasprodato

VII knjiga: Džordž **Paton**

RAT KAKVOG SAM JA VIDEO

Prema dnevniku popularnog komandanta 3 američke armije izložene operacije u Africi, na Siciliji i na Zapadnom frontu.

Strana 500, cena 350 din.

VIII knjiga: General Er

ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE

Organizacija i upotreba francuske i nemačke artiljerije u Prvom svetskom ratu.

Strana 405, cena 300 din.

IX knjiga: Omar Bredli

USPOMENE JEDNOG VOJNIKA

Živa istorija iskrcavanja i operacija američkih snaga u Africi, Italiji i Normandiji, kao i njihovo prodiranje do Elbe.

Strana 754, cena 600 din.

X knjiga: Pukovnik Lika

EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA

Uporedna studija razvoja francuske i nemačke taktike u Prvom svetskom ratu.

Strana 341, cena 300 din.

XI knjiga: J. O. Hiršfelder

ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA

Najpotpunije naučno delo o fizičkom i biološkom dejstvu atomskog oružja i ličnoj zaštiti od njega.

Strana 490, cena 500 din.

XII knjiga: Maršal Papagos

GRČKA U RATU 1940/41

Predgovor napisao general-potpukovnik Pavle Jakšić.

Dokumentovana građa o međusobnim odnosima balkanskih zemalja pred Drugi svetski rat i grčke operacije protiv fašističkih zavojevača.

Strana 400, cena 400 din.

XIII knjiga: Džon Kresvel

RAT NA MORU 1939/45

Istorija svih zbivanja na moru u toku Drugog svetskog rata, povezana sa operacijama na kopnu i u vazduhu.

Uskoro izlazi iz štampe.

BIOLOŠKI RAT

XIV knjiga: Rozberi

— Delo dato u štampu

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD „VOJNO DELO“

Beograd, Nemanjina ul. br. 9
Poštanski fah 692. Tel. 20-421 — lokal 873

ADOLPHUS STETSON
PRINTING CO.
NEW YORK
1877

VOJNA BIBLIOTEKA SAVREMENICI

KNJIGA DVANAESTA

UREĐIVAČKI ODBOR

General-potpukovnik **Milutin Morača**, general-potpukovnik **Pavle Jakšić**, general-potpukovnik **Savo Drljević**, general-major **Duro Lončarević**, general-major **Vjekoslav Klišanić**, general-major **Petar Tomac** i pukovnik **Milisav Perišić** (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
„VOJNO DELO“
BEOGRAD

1954

P A P A G O S

БИБЛИОТЕКА
ДОМА ЈНА — БЕОГРАД

ОИДНА	<i>2.2-1693/1</i>
ПРИДАЦА	пр. 1
ИНД.	<i>10007</i>
БР.	

ГРЧКА УРАТУ 1940-1941

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА ВЗ
БЕОГРАД

кн. Г-1-1693
кн. бр. 13614

Naslov dela u originalu:

ALEXANDRE PAPAGOS
MARÉCHAL DE GRÈCE

LA GRECE
EN GUERRE
1940 — 1941

Sa francuskog preveo:
Dr Ljubinko Ivković
general u penziji

EDITIONS „ALPHA“ J. M. SCAZIKIS, ATHÈNES

SADRŽAJ

Predgovor našem izdanju	— — — — —	X
Predgovor pisca	— — — — —	XV

PRVI DEO

GLAVA I

Između dva rata	— — — — —	3
-----------------	-----------	---

GLAVA II

Savezi, sporazumi i garancije	— — — — —	21
Balkanski sporazum	— — — — —	22
Grčko-turski bilateralni paktovi	— — — — —	32
Anglo-francuske garancije i Anglo-turski ugovor	— — — — —	43
Pregovori	— — — — —	47

GLAVA III

Italijanska i nemačka politika prema Grčkoj	— — — — —	74
Prilozi uz Prvi deo	— — — — —	85

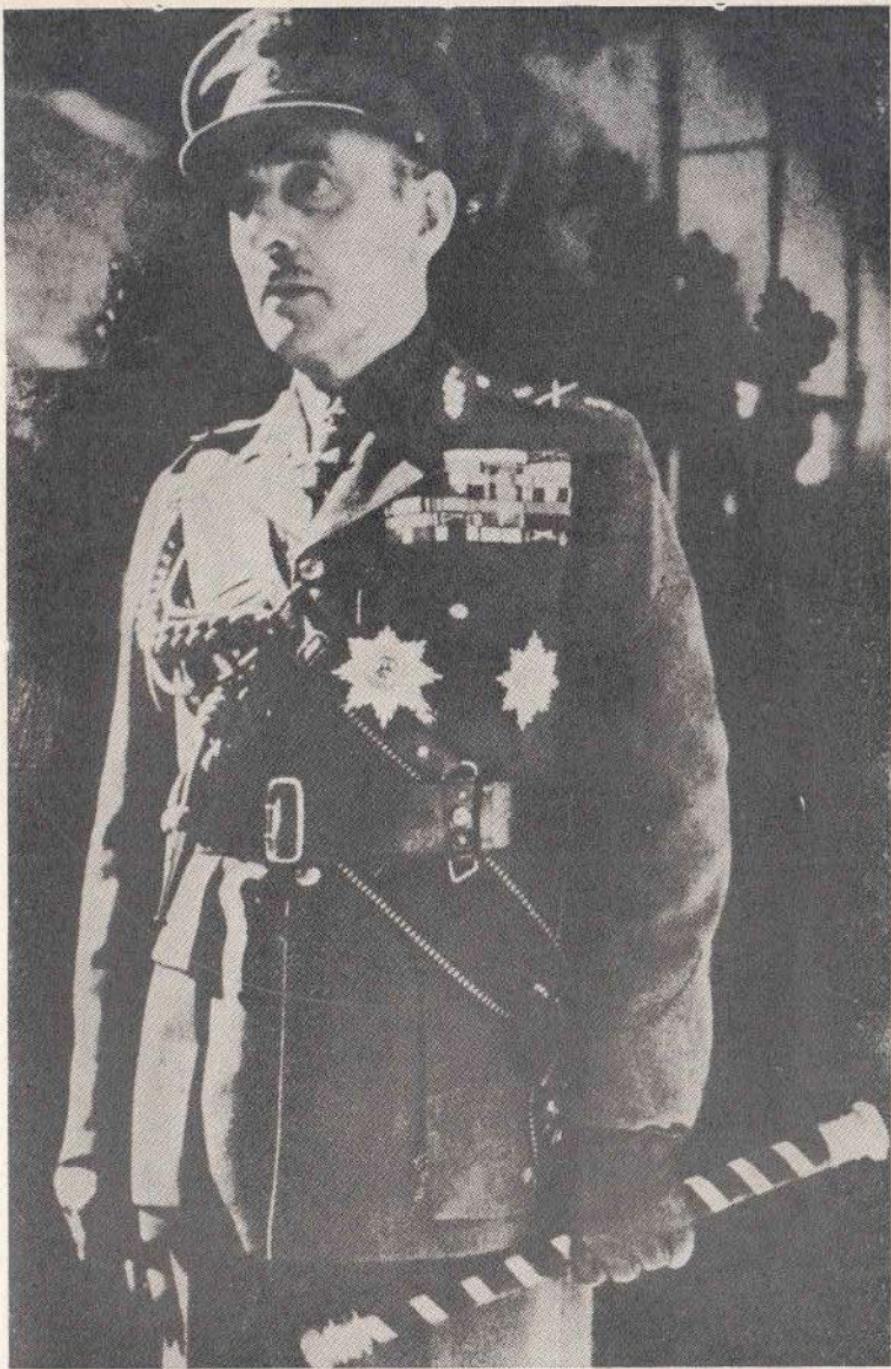
DRUGI DEO

GLAVA I

Mobilizacijski i operacijski plan	— — — — —	223
Mobilizacijski plan	— — — — —	223
Operacijski plan	— — — — —	229

GLAVA II

Period zategnutosti grčko-italijanskih odnosa	— — — — —	237
Italijanske snage	— — — — —	244
Grčke snage	— — — — —	244

Alfonso XIII

Prevod moga dela GRČKA U RATU 1940—1941 predstavlja za mene istinsku čast i ispunjava me radošću i ponosom. On u mojoj svesti, sasvim prirodno, veoma uzbudljivo dočarava onu odista nezaboravnu epohu grčko-srpske vojne saradnje na bojištima, koja je iskovala veze uzajamnog poštovanja i priateljstva između naša dva naroda — Jugoslovena i Grka.

Nijedan Grk neće zaboraviti da su se Jugoslavija i Grčka, povezane zajedničkim granicama, u više mahova borile za odbranu svoje časti, slobode i nacionalne nezavisnosti. Ova tri idea mogu i treba i u budućnosti da predstavljaju čvrste temelje srdačnog sporazuma između naše dve države, pa i tesne saradnje na svima poljima. Sa zadovoljstvom konstatujem da su ta osećanja priateljstva, stvorena u kritičnim časovima po oba naša naroda, duboko pružila svoje korene u njihove duše i da se nikada neće ugasiti.

Ubeđen sam da će i objavljivanje na srpskom ovog mog dela bar donekle doprineti oživljavanju ovih osećanja i da će nas živo potsećati na sve što naše države mogu postići kada se ponovo nađu zajedno na održavanju mira na Balkanskom Poluostrvu, što će se — kako se nadam i živo želim — i ostvariti u budućnosti.

Najzad, smatram za svoju dužnost da generalu Ivkoviću, koji je ovo moje delo veoma brižljivo preveo na srpski, izrazim svoju duboku zahvalnost za taj njegov pohvalni trud, predviđajući vrlo plodonosnu i mnogostruku korist od toga.

Atina, 3 februara 1953

ALEKSANDAR PAPAGOS

Maršal Grčke

PREDGOVOR NAŠEM IZDANJU

Preporučujući jugoslovenskoj javnosti knjigu maršala Papagosa GRČKA U RATU 1940/41, u kojoj se pored vojnih operacija tretiraju i međudržavni odnosi balkanskih zemalja u vremenu između dva svetska rata, želim da skrenem pažnju na neke momente.

Pre svega, iako se u ovoj knjizi punom svetlošću obasjavaju mnogi događaji na Balkanu iz prošlog rata, treba imati na umu da su izvesne postavke iznete u ovom delu uslovljene specifičnim koncepcijama i gledanjima na istoriske događaje koji su se u to vreme odigrali. Iz takvog shvatanja proizilazi i mišljenje da su i uzroci Drugog svetskog rata bili pretežno subjektivne prirode i da su proizlazili samo iz pogrešne politike pojedinih država ili grupa država.

U tom svetlu treba shvatiti i mišljenje da bi „na Balkanskom Poluostrvu vladala atmosfera mira i ovaj kutak ostao miran“, da su balkanske države sklopile odbranbeni savez na širokoj osnovi, tj. da su predvidele njegovu važnost i u slučaju da bilo koja vanbalkanska država napadne na njegove članice. Nema sumnje da bi takav savez odigrao značajnu ulogu, ali je manje verovatno da bi od Balkana otklonio ratni požar. Međutim, do takvog saveza nije došlo, jer, u objektivnim uslovima, koji su u ono vreme postojali, takav savez nije bio moguć zbog mnogobrojnih međusobnih suprotnosti balkanskih država, koje su proizlazile iz njihovih različitih orientacija prema velikim suparničkim blokovima.

Razume se po sebi da će potpuno objektivan sud o držanju pojedinih balkanskih država u to vreme dati istoriju na osnovu izučavanja celokupne istoriske građe, originalnih pisanih dokumenata i priloga ondašnjih zvaničnih

ličnosti, učesnika u tim događajima — u koje spada i knjiga maršala Papagosa, kao i mnogobrojne druge knjige i članci, koji su napisani ili će biti napisani u Jugoslaviji, Grčkoj, Turskoj i Rumuniji, a i u ostalim zemljama. Posmatrana sa te tačke gledišta, knjiga maršala Papagosa predstavlja značajan doprinos najnovijoj istoriji balkanskih država.

Međutim, danas je istoriski utvrđeno da je odlaganje napada na Sovjetski Savez za pet nedelja izazvao rat Nemačke protiv Jugoslavije u aprilu 1941 godine, ali, koliko su to odlaganje, kao i ceo rat na Balkanu stvarno uticali na ishod rata u Rusiji ili na tok Drugog svetskog rata, ostavićemo istoričarima da ocene posle svestranije analize ovoga rata u celini. Za nas je neosporna činjenica da je grčki narod svojim junačkim otporom protiv italijanske zavojevačke vojske zadobio simpatije svih slobodoljubivih ljudi i boraca protiv mračnih snaga fašizma, te se, kao i jugoslovenski narodi, s pravom može ponositi svojim doprinosom opštoj savezničkoj pobedi u Drugom svetskom ratu.

No, ono što u ovoj knjizi predstavlja posebnu vrednost za rukovodioce naše Armije jesu pouke iz taktičko-operativnog i strategiskog domena, koje se mogu izvući izučavanjem grčko-italijanskog i grčko-nemačkog rata. Pre svega, značajno je da je grčka vojska svojom hrabrošću i veštим korišćenjem terenskih uslova uspela da porazi brojno i tehnički jaču italijansku vojsku, koja je imala apsolutnu nadmoćnost i u vazduhu i na moru. Ovde je vredno uočiti teške posledice potcenjivanja protivnika, čime se naročito odlikovalo italijansko komandovanje pri proceni situacije. Ovo je učinilo da Italija od samog početka nije angažovala dovoljno jake snage, sposobne za dezorganizaciju grčke mobilizacije i koncentracije, a dovelo je i do počesnog angažovanja njenih trupa i njihovog pojedinačnog poraza, koji se na kraju pretvorio u opšti poraz italijanske vojske na Albansko-grčkom frontu i pored apsolutne nadmoćnosti u odnosu 2 : 1 u korist Italijana.

Instruktivni su i primeri uspešnog angažovanja krupnih vojnih jedinica na planinskom zemljištu i potvrda da divizije na njemu igraju daleko značajniju ulogu nego na

ravničastom, gde je usled koncentracije velikih masa ljudstva i materijala i njihovog grupisanja u armije i grupe armija sloboda dejstva divizije manja i njena uloga nevidljivija i beznačajnija. Isto tako, vredno je obratiti pažnju na uticaj koji planinske bujice i planinska klima ispoljavaju na izvođenje vojnih operacija. Činjenica da italijanska vojska, u proleće 1941 godine, i pored dvostrukе brojne nadmoćnosti nije postigla probоj fronta i nikakav terenski uspeh, dokazuje mogućnost odbrane od brojno i tehnički jačih agresora. Za nas su ovi primeri utoliko interesantniji što su operacije izvođene na zemljištu sličnom velikom delu naše teritorije i pod atmosferskim uslovima sličnim onima u našoj zemlji.

Solidnost fortifikacijskih objekata na grčko-bugarskoj granici i njihova uloga koju su oni i po priznanju Nemaca u ovom ratu odigrali, privući će pažnju vojnih stručnjaka. Međutim, fakat da su Nemci svojom moćnom tehnikom uspeli i na Balkanu da izvedu svoje munjevite operacije, pokazuje da je za odbranu od takvih agresora potrebno imati i što bolju tehniku.

Sve ove osobine knjige učiniće da će jugoslovenski čitaoci povećati svoje poštovanje i razumevanje susednog grčkog naroda, što može biti samo od koristi i grčkom i jugoslovenskim narodima koji kroz istoriju nikad nisu ratovali jedan protiv drugog i koji su uvek postizali uspehe kad su sarađivali i imali štete kad tako nisu radili.

General-potpukovnik
PAVLE JAKŠIĆ

Aleksandar Papagos je rođen u Atini 1883 godine. Po završenoj Vojnoj akademiji u Brislu i Konjičkoj školi u Ipru, proizveden je u čin potporučnika 1903 godine.

Kao poručnik i kapetan učestvovao je u balkanskim ratovima 1912—1913. Po zaključenju mira završio je grčku Vojnu akademiju, u kojoj su tada predavali francuski oficiri.

U Prvom svetskom ratu učestvovao je kao major, a u pohodu na Malu Aziju kao potpukovnik i načelnik štaba konjičke divizije.

Od 1927 do 1932 kao pukovnik, a zatim i kao general-potpukovnik, Papagos je komandovao konjičkom divizijom.

1932 postavljen je za pomoćnika načelnika Glavnog generalštaba, a 1934 za generalnog inspektora konjice.

U čin korpusnog generala unapređen je 1934. Komandovao je najpre III, a zatim I korpusom.

Posle toga je nimenovan za ministra rata.

Od januara do avgusta 1936 bio je generalni inspektor vojske, a od avgusta 1936 do 28 oktobra 1940 načelnik Glavnog generalštaba.

28 oktobra 1940 postao je vrhovni komandant grčkih oružanih snaga. Pošto je ostao u Grčkoj za vreme okupacije, Papagos je 9 avgusta 1943 bio uhapšen od Nemaca, jer je aktivno sudelovao u pokretu otpora. Potom je upućen u koncentracioni logor u Oranienburg, Flossenbürg, Dahaу i Niderdorf. Marta 1945 oslobođila ga je američka Peta armija.

U julu 1947 jednoglasnom odlukom Parlamenta unapređen je u čin generala armije.

Pošto se vratio u aktivnu službu 20 januara 1949, general Papagos je ponovo preuzeo komandu nad grčkim oružanim snagama. 27 oktobra 1949 general Papagos je postao maršal Grčke.

*Ovu knjigu posvećujem
uspomeni na
grčke oficire i vojnike
koji su pali na polju časti
za vreme rata*

1940-1941

PREDGOVOR PISCA

Posle Prvog svetskog rata Grčka je vodila miroljubivu spoljnu politiku. Ovaj stav, održavan prema svim evropskim državama, pretpostavlja je, razume se, da će i sve te države poštovati slobodu i nezavisnost naše zemlje.

U Drugom svetskom ratu, koji je otpočeo u septembru 1939, učestvovala je i Grčka usled neizazvane agresije od strane Italije 28. oktobra 1940. Za pravilnu ocenu prilika u kojima se nalazila naša država kada je bila primorana da pribegne oružanoj odbrani svoje nezavisnosti i svog integriteta, potreban je pregled glavnih međunarodnih događaja koji su se do toga datuma odigrali, a koji su direktno ili indirektno bili u vezi sa Grčkom.

To je cilj prvog dela ove knjige.

P R V I D E O

GLAVA I

IZMEĐU DVA RATA

Četiri godine Prvog svetskog rata ostavile su Evropi u nasleđe ruševine i očajanje. Izgubljeno je hiljadama ljudskih života, a državna i privatna bogatstva bila su upropošćena.

Broj izginulih u raznim državama 11 novembra 1918 iznosio je:

U Nemačkoj	1,885.290
U Austro-Ugarskoj	1,250.000
U Rusiji	2,250.000
U Francuskoj	1,426.000
U Velikoj Britaniji	946.023
U Italiji	496.921
U Belgiji	44.000
U Rumuniji	159.000
U Bugarskoj	70.000
U SAD	56.618
U Srbiji	120.000

Svega: 8,903.852

Ako se ovome broju poginulih doda gotovo četvorostruki broj ranjenih u tome ratu, od kojih je većina ostala invalid do kraja života, možemo shvatiti količinu prolivene krvi i stepen oslabljenja Evrope u ljudstvu.

Po završetku toga rata gubitak državnih i privatnih dobara u Evropi bio je takođe opšti. Iz jedne francuske statistike vidimo da je samo u Francuskoj potpuno razo-

reno ili je trebalo da se popravi 594.000 kuća, 20.000 fabrika i radionica, 5.000 km železničke pruge, 53.000 km puteva i 1,757.000 hektara obradive zemlje.

I poljoprivredna proizvodnja jako je smanjena. Gubici i rekviriranje znatno su smanjili broj stoke. Zbog tih razaranja i nedostatka sirovina industrija se nalazila u punoj krizi. Saobraćaj je bio paralizovan usled gubitka materijala i zbog preterane upotrebe saobraćajnih sredstava. Cene zakupa plovnih objekata i troškovi oko prevoženja dostizali su vrtoglavu visinu. Celokupna trgovina patila je od nestašice transportnih sredstava i dezorganizacije. Niska evropska proizvodnja, kao prirodna posledica razaranja, nedostatka sirovina, otežanog saobraćaja, nemogućnosti održanja i uspostavljanja kapitala, dovela je do besposlice. Ova besposlica i pojava ruskog komunizma, koji je posle Revolucije 1917 brzo prodrio u Evropu, pojčali su klasnu borbu. Porast i nestalnost cena, kao posledica gotovo opšte inflacije, poremetili su novčanu ravnotežu i otežavali međunarodnu razmenu dobara. Finansiska i ekonomска dezorganizacija proširile su se gotovo na ceo Evropski kontinent.

Posle 11 novembra 1918, javni dugovi povećali su se:

- u Francuskoj od 35 na 221 milijardu franaka;
- u Velikoj Britaniji od 706 na 7.875 miliona funti sterlinga;
- u Italiji od 15 na 95 milijardi italijanskih lira i
- u Nemačkoj od 5 na 199 milijardi maraka.

U ostalim evropskim državama stanje je bilo otpri-like isto.

Dugovanja izvesnih država inostranstvu dostigla su iznose koji su dotle smatrani za neshvatljive:

Velika Britanija je dugovala Sjedinjenim Državama 4.166 miliona dolara.

Italija je dugovala Sjedinjenim Državama 1.648 miliona dolara, a Engleskoj 467 miliona funti sterlinga.

Jedino je Nemačka izašla iz rata bez ikakvog duga inostranstvu, a Sovjeti su odbacili sve dugove koje je carska Rusija napravila pre i za vreme neprijateljstava.

Odmah po završetku rata prestao je da funkcioniše sistem nacionalnih i međunarodnih kredita, baš onda kada

je njegovo pravilno funkcionisanje bilo najpotrebnije, a naročito radi nabavke materijala i sirovina, neophodnih za podizanje evropske proizvodnje. Sjedinjene Američke Države, koje su stupile u Svetski rat kada je nemačka podmornička blokada ugrozila njihove trgovačke interese, bile su za vreme od četiri godine veliki kreditor u novcu i robi i raspolagale su polovinom zlata celog sveta. Odmah po završetku rata one su prestale da se interesuju za Evropu, kako u političkom tako i u ekonomskom pogledu.

Eto, tako je, u glavnim crtama, izgledala situacija u Evropi sutradan po primirju. Nije preterano reći da je rat ostavio naš Kontinent u dotle neviđenoj dezorganizaciji.

Jedina nada na spasenje u jednoj toliko tragičnoj situaciji, bila je u tome što se političkim uređenjem kojim je trebalo okončati rat tražio način da se Evropa rekonstruiše i reorganizuje, na čvrstim i pravednim osnovama za sve države, bez obzira na to da li su one bile pobednice ili pobeđene.

Za državnike, koji su se prihvatili ovog zadatka, nije bilo uzvišenije i plemenitije uloge od težnje za stvaranjem novog, pravednog poretku, koji bi vodio računa o potrebi da se novim preuređenjem Evrope osigura trajan mir. Da su u tome uspeli, iščezla bi avetinja novog sukoba u Evropi.

Nov teritorijalni poredak i nova organizacija Evrope, koji bi čovečanstvu pružili čvrste temelje stvarnog mira, usvojili bi i pobjedoci i pobeđeni, pošto bi uvideli da kravate žrtve iz četvorogodišnjeg rata nisu bile uzalud prinete.

Velike sile, koje su pobedonosno izašle iz ovog rata, trebalo je da nastoje da ovakav poredak uspostave.

Nažalost, saradnja između pobedilačkih saveznika, koja se i za vreme samog rata veoma sporo i s mukom uspostavila, nije se nikad proširila do proučavanja rešenja, koja bi trebalo primeniti na posleratne političke, ekonom-ske i finansijske probleme, a u cilju postizanja logičnog, pravednog i trajnog poretku u Evropi.

Ne samo što se taj napor nije ni nazirao, već je, što je još i gore, saradnja među saveznicima prestala takoreći sutradan, po završetku neprijateljstava.

Sjedinjene Države vratile su se, u odnosu na Evropu, na svoju staru izolacionističku politiku, a svoju pažnju obratile na Daleki Istok, gde je Japan pokušavao da zagošpodari Azijom, i na Tihi Okean. Ova velika aziska sila, koja je 1905, posle Rusko-japanskog rata, dobila Koreju, poluostrvo Ljao-Jang i polovinu ostrva Sahalina i uništila ruski uticaj u Mandžuriji, nametnula je za vreme Prvog svetskog rata više zahteva Kini (primoravajući Ministarstvo spoljnih poslova Sjedinjenih Država da izvrši veliki napor da bi se koliko-toliko očuvala politika otvorenih vrata).

Na kraju rata, Japan je, i pored suprotnog mišljenja Sjedinjenih Država, dobio mandat nad većinom ranijih nemačkih kolonija na Pacifiku. Na taj način on je prestatvljao ozbiljnu opasnost za SAD, ugrožavajući njene interese u Kini i nadmoćnost na Pacifiku. U samoj Evropi, i Velika Britanija je, prilagođavajući se novom i definitivnom razvoju svoje spoljne politike, razlabavila ubrzo svoje veze sa saveznicima. Na imperijalnoj konferenciji 1917, engleske kolonije su, pozivajući se na pomoć koju su doprinosile Velikoj Britaniji i iskorišćujući prilike znatno poboljšale svoj položaj prema Metropoli, usled čega se britansko interesovanje okrenulo više prema svetskim problemima, a na štetu čisto evropskih pitanja.

Pošto je politička i ekonomski saradnja među pobednicima, koja je toliko doprinela njihovoј pobedi, prestala baš u trenutku kada je bila najpotrebnija za opšti napor koji bi Evropi omogućio da vaspostavi trajan mir, postalo je očigledno da ugovori o kojima se diskutovalo ne bi mogli da reše razne tadašnje probleme ekonomski rekonstrukcije Evrope i uspostavljanja pravedne ravnoteže, koja bi se zasnivala na nacionalnim, geografskim, demografskim i ekonomskim kriterijumima.

Pobedničke velike sile povele su se za svojim egoističkim interesima, zaboravljujući potrebu da Evropi osiguraju trajan novi poredak. Umesto da otstrane uzroke trenja,

koji su i pre toga rata postojali među velikim silama, mirovni su ugovori stvorili još i nove.

Stvaranje Koridora, koji je Istočnu Prusku odvajao od Nemačke, dodeljivanje uspostavljenoj Poljskoj tuđih teritorija i nacionalnih manjina, čiji je broj iznosio 40% od ukupnog broja njenog stanovništva, prisajedinjenje miliona Nemaca Poljskoj i Čehoslovačkoj, rasparčavanje Austro-Ugarske i stvaranje novih država, u kojima se nije vodilo računa o željama stanovništva, gde su Česi gospodarili Slovacima, Srbi se nametnuli Hrvatima i Slovincima, Rumuni raspolagali Mađarima; zatim nametanje preteranih ratnih otšteta, koje su neke države dovele u ekonomski čorsokak, svi ti tragično nespretni postupci državnika, od kojih je zavisila sudbina Evrope, dezorganizovali su Istočnu i Centralnu Evropu i posejali seme novog sukoba.

Suprotno logici i najelementarnijoj pravdi, ne vodeći nikakvog računa o pravu slobodnog opredeljenja naroda, ugovori o miru igrali su se žmurke osnovnim elementima, a to su: interesi, rasa, vera, jezik i istorija.

Očigledno je da se na takvim osnovama nije mogao da izgradi trajan mir, a ljudska savest se bunila pri pomisli da su ljudi, koji su znali za potrebu dužeg perioda mira i stabilnosti u Evropi, mogli da odobre ove sasvim suprotne mere.

Ove greške, ove zločinačke zablude nosile su u sebi klice novog sukoba. Državnici iz 1918 nisu pomicali na to da će nov Svetski rat samo umnožiti broj katastrofa, povećati neuravnoteženost i nesigurnost država, izazvati nove i veoma ozbiljne ekonomске krize i da će takva ludost potkopati i same temelje postojećih političkih i društvenih režima.

Ovi državnici nisu shvatili da njihova politika umnožava uzroke sukoba umesto da već postojeće otstranjuje. Zaslepljeni mržnjom i strašću, oni su pribegavali rešenjima koja su svojom nepravdom, nedostatkom zdravog razuma i nespretnošću potkopavala novi posleratni režim i svaku iskrenu međunarodnu saradnju. Ova rešenja su u tako nepravedno tretiranim zemljama izazivala reakciju, koja je išla na ruku zavođenju diktatorskih režima i davalna im argument koji je, pod izgovorom ispravljanja po-

činjenih nepravdi, naveo njihove narode da prihvate porobljivačke i zavojevačke ciljeve tih režima.

Rezultat ove politike bio je taj da su se, već sutradan po potpisivanju ugovora, evropske države podelile u pristalice njihovih održavanja i države čiji se jedini cilj sa stojao u reviziji tih ugovora, ispravljanju nepravdi počinjenih preinačavanjem granica, u ponovnom zadobijanju oduzetih kolonija i u pravednijoj raspodeli sirovina. Nisu se samo pobeđene države smatrale povređene mirovnim ugovorima, već je isti taj osećaj vladao i kod izvesnih država — pobednica. To je bio jedan od uzroka prekida savezničkog jedinstva odmah po završetku rata.

Italija je imala osećaj da je na konferencijama mira tretirana kao siroče. Francuska, koja je 1919 svoje garancije za levu obalu Rajne zamenila obećanjem Anglo-francusko-američkog odbranbenog saveza, koji se nikad nije mogao ostvariti, bila je nezadovoljna i razočarana. Između Francuske i Engleske vladao je uzajamni osećaj neslaganja i nepoverenja. Sovjetska Rusija nije priznala ugovore i bila je neprijateljski raspoložena prema novom poretku. Bilo je očigledno da u ovakvim prilikama Evropa koja je proizašla iz Ugovora o miru nije bila sposobna za život. I stvarno, jedva se rat i završio, a ona je prošla kroz čitav niz takvih kriza zbog kojih se moglo lako predvideti da će se ova međunarodna zategnutost moći završiti samo oružanim sukobom.

U toku sledećih dvadesetak godina, ova se zategnutost sve više povećavala, te je najzad i dovela do sasvim haotičnog stanja. U ovo vreme mogli su se primetiti želja i izvesni napor za uspostavljanje saradnje među evropskim državama i održavanje mira. Ovo nam potvrđuju ugovori u Lokarnu, Kelgov pakt i mnogobrojne sednice Društva naroda. Nažalost, svi ti razni pokušaji nisu bili krunisani uspehom, jer je bilo nemoguće primeniti politiku ekonomске i političke saradnje koja bi jedino mogla da osigura mir i podizanje Evrope.

Cilj ovih ugovora bio je da na miran način osiguraju teritorijalno stanje koje je proizašlo iz Ugovora o miru.*)

*) Misli se na Versajski ugovor o miru. — Prim. red.

Lokarnski ugovori, potpisani 1925, garantovali su Francuskoj i Nemačkoj pomoć Velike Britanije i Italije u slučaju da jedna od njih napadne drugu. Kelogovim paktom iz godine 1928 rat je bio stavljen van zakona.

Skupštine Društva naroda nisu mogle da dovedu ni do kakvog praktičnog rezultata; vlade glavnih država-учesnica još uvek su bile zadojene duhom iz 1919, robujući mnogobrojnim političkim i ideološkim predrasudama. Pored toga, njih su često vukli izvesni kapitalistički krugovи, čiji je uticaj bio presudan za politiku njihove zemlje i čiji su se interesi često protivili ostvarenju iskrene međunarodne saradnje.

Društvo naroda, kao međunarodni organizam koji je trebalo oslobođiti tih predrasuda i uticaja, pokazalo se pred problemima koji su proizlazili iz rata 1914—1918, nesposobnim za uspostavljanje stvarne međunarodne solidarnosti. Ono se pretvorilo u dopunsku arenу, na kojoj su se sukobljavali divergentni nazori evropskih vlada, koje su izlazile pred Ženevsku skupštinu, rešene da ništa ne žrtvuju od svojih ciljeva, niti od svojih političkih i ekonomskih interesa.

Stoga je Društvo naroda, taj organizam za međunarodnu saradnju i uređenje međunarodnih razmirica, a koje se sastojalo iz gotovo svih država na svetu, i koje je budilo tolike nade, potpuno proigralo svoju ulogu.

Pridržavajući se striktno postojećih ugovora na svoju ličnu štetu i štetu samog načela, Društvo naroda je pravilo razliku između pobednika i pobedenih, propušтало је да sve države tretira po načelima prava i jednakosti i nije htelo da shvati da, radi održanja mira, politički i ekonomski poredak, utvrđen ugovorima, ne sme da smatra za nepromenljiv.

Društvo naroda se izmetnulo u prost organ spoljne politike dve velike zapadno-evropske sile, koje su mirovne ugovore, a naročito Versajski, smatralе за neprikosnovenu povelju Kontinenta. Pošto je Društvo naroda tako postalo sindikat država-pobednica, koje su ga smatralе za neko osiguravajuće društvo, čiji se cilj sastojao u održavanju poretku u Evropi stvorenog mirovnim ugovorima, ono nije bilo u stanju da ma koju međunarodnu razmiricu radi-

kalno reši i nikako nije uspevalo da izvrši svoju glavnu ulogu, tj. da spreči ratove i ostvari opšte razoružanje.

Ono nije moglo da spreči ni italijanske zavojevačke ratove protiv Abisinije ili Japana protiv Kine, ni da uspe sa opštim razoružanjem, koje je, prema Versajskom ugovoru, trebalo ostvariti odmah po razoružanju Nemačke, a koje je, u samom Paktu Društva naroda smatrano kao prvenstveni uslov za održavanje mira.

Međunarodna politika čiji bi cilj bio pravedan, a po mogućству i trajan mir, morala se zasnivati na sasvim drukčijim osnovama. Zadahnuta pravdom, a priznajući načelo jednakosti između pobedilaca i pobeđenih, ona bi težila da pronađe radikalna rešenja za ispravljanje nepravdi, popravljala bi greške počinjene mirovnim ugovorima i na taj način olakšavala iskrenu međunarodnu saradnju, čije su stvaranje ti isti ugovori sprečavali.

Međutim, činjenica je da razni međunarodni problemi, bilo da su postojali i pre krize od 1914—1918 ili su iz nje proizašli, ne samo što nisu bili logično rešeni, već su se i komplikovali, pa su se najzad i završili Drugim svetskim ratom. Drama iz godine 1939 jeste posledica drame iz godine 1914, a strašna bura koja se, na jedva dvadeset godina posle Prvog svetskog rata, sručila na ljudski rod, predstavlja samo fatalnu posledicu političkog poretku stvorenog posle Prvog svetskog rata.

Evropa je uletela u rat iz još jednog razloga. Velika Britanija i Francuska, čija se celokupna politika zasnivala na održavanju mirovnih ugovora, nisu se ni najmanje trudile da se oni primenjuju; naprotiv, one su svom protivniku dozvolile da stekne potrebna sredstva za njihovo nasilno ukidanje. Vojne odredbe predviđale su potpuno razoružanje Nemačke, tu jedinu garanciju za održavanje mirovnih ugovora; Nemačka ih je otvoreno narušavala. I, što je najčudnovatije, na to nemačko gaženje vojnih odredaba Versajskog ugovora i njeno intenzivno naoružavanje, te dve sile ostajale su potpuno ravnodušne. To ih nije navodilo na pomisao da još jedino sredstvo za održavanje mira leži u naporu za reorganizovanjem i ponovnim naoružavanjem poput njihovog protivnika.

Zapadne sile nije trebalo da izlažu Nemačku iskušenjima koja su morala nastati zbog njihove vojne slabosti i nesrazmere između njihove uporne politike i bednih vojnih sredstava kojima su raspolagale za njeno primenjivanje.

Još jedina dva načina za spasavanje mira, koja su Velika Britanija i Francuska mogle i morale da primene, sastojala su se bilo u sprečavanju nemačkog ponovnog naoružanja još od samog njegovog početka i nametanju, pa makar i silom, tačnog primenjivanja vojnih odredaba Versajskog ugovora, ili pak, da i same počnu da se naoružavaju sa istim poletom kao i Nemačka. One nisu učinile ni jedno ni drugo, već su prosto nastojale da svoju bezbednost povećaju sklapanjem ugovora s ostalim evropskim državama. Ovi su ugovori samo povećali njihove obaveze i odgovornosti, pošto su prema sopstvenoj vojnoj pripremili sasvim ravnodušne. Ova ravnodušnost bila je tolika da 1936 i 1937, kad se više nije moglo sumnjati u nemačke namere, kad se već znalo da je nemačka industriska mobilizacija bila gotovo završena i da je organizacija rada i ekonomije u Rajhu, u cilju ponovnog naoružanja nemačkog naroda i lakog i glatkog prelaza države iz mirnodopskog u ratno stanje, već bila uglavnom ostvarena, — te dve zapadne sile smanjile su broj radnih časova u svojim fabrikama oružja. Posledica takvog stanja bila je ta da, kao god što 1935 Velika Britanija nije bila u stanju da spreči italijanski napad na Abisiniju, tako ni obe zapadne sile nisu bile u stanju da suzbiju želje nacional-socijalističkog Rajha za zavojevanjima. Taj isti Rajh je, pošto je za dvadeset godina uspeo da postigne neospornu vojnu nadmoćnost, izazvao rat, što sigurno ne bi učinio da su te dve zapadne sile vodile drugu politiku. Nesposobne da spreče ponovno naoružanje Nemačke, ili bar da se i same opreme, ove države nisu bile u stanju da izbegnu rat.

Nemačka vojna nadmoćnost nastala je i usled pogrešaka ili nemarnosti engleskog i francuskog Generalštaba, čija su se mišljenja o opštem vođenju operacija kao i organizacija snaga zasnivali na zastarelim i već bezvrednim kriterijumima. Ovi generalštabovi morali su da shvate da su njihove vojske, vođene po istim metodama i istim načelima kao i 1918, a organizovane i naoružane kao što su

i tada bile, imale vrednost samo dok je Rajh bio razoružan i dok s one strane Rajne nije bilo ozbiljnih snaga. Ali od trenutka kad je Rajh, pošto je pogazio vojne odredbe Versajskog ugovora, ponovo počeo da stvara nemačku vojsku, primenjujući pritom svu svoju organizatorsku sposobnost, ti generalštabovi trebalo je da pažljivo prate događaje u Nemačkoj. Tada bi blagovremeno shvatili da vođenje totalnog rata, koji obuhvata sve moralne, fizičke i materijalne izvore jednog naroda, iziskuje ne samo veoma brižljivu pripremu koordinacije i pravilnog uređenja snaga, već i tačno shvananje promena, koje je, zbog tehničkih napredaka, trebalo primenjivati na oblik i vođenje modernog rata.

Međutim, kako u pogledu priprema za rat, tako i vođenja operacija, u Velikoj Britaniji kao i u Francuskoj, generalštabovi su ostali privrženi shvatanjima iz godine 1918, pridajući im preteranu važnost. Ovo dokazuje nedostatak: tačnih obaveštenja o vojnim i industriskim pripremama s one strane Rajne; o naporu koji je nacistički režim uložio u pravcu ponovnog moralnog naoružanja nemačkog naroda i o organizaciji, formaciji, obuci i naoružanju nove nemačke vojske. Sem toga, to je dokaz zastarelih shvatanja o vođenju rata, o taktičkoj upotrebi raznih rodova vojske i o revoluciji koju su napreci tehnike doneli vojnoj veštini.

Dovoljno je uzeti napise i izjave tadašnjih najistaknutijih engleskih i francuskih vojnih i političkih ličnosti, pa uvideti da se do 1939 smatralo kao činjenica da Nemačka ne raspolaže dovoljnom količinom benzina i sirovinama, a da njena vojska, rekonstruisana pre kratkog vremena, ne raspolaže sa više od četiri do pet obučenih godišta i da joj nedostaje i viši i niži starešinski kadar.

Isto se tako verovalo da je nemačko stanovništvo trpeло tiraniju jedne partije, koja nije pretstavljala ceo narod, i da nacional-socijalizam sigurno neće izdržati ni prve udarce ekonomskog rata. Sem toga, smatralo se da nemački narod neće trpeti taj despotски režim koji teži da narodu nametne naprezanje svih njegovih moći.

Verovalo se da Nemačka još nije ozdravila od raznih političkih i socijalnih kriza, kroz koje je prolazila od

1918. Smatralo se da će se nemački narod moći izglađneti blokadom, da će mu se zatrovati moral i na taj način će se bez ozbiljnih poteškoća i sigurno sačekati rezultati takve strategije.

Isto se tako pogrešno shvatao i način izvođenja vojnih operacija, mogućnosti motorizovanih jedinica i vazduhoplovstva, njihova strategiska i taktička upotreba, kao i koordiniranje njihovog dejstva.

Zbog toga su odgovorni vojni rukovodioci zapadnih sila i propustili da obrate dovoljnu pažnju na tenkove i vazduhoplovstvo, te nisu shvatili prvaklasnu ulogu ovih rodova vojske u budućim velikim bitkama.

Oni su zamišljali da će se bitka razvijati kao i 1918. Prema iskustvima iz Prvog svetskog rata, u jačinu utvrđenih frontova verovali su kao u dogmu, a nisu blagovremeno predviđali opšte karakteristike budućih operacija, kao: bitke s probojem pomoću mnogobrojnih i moćnih motorizovanih jedinica i aviona za obrušavanje i brzo i dubinsko iskorišćavanje proboga, izvršeno velikim obuhvatnim manevrima tenkovskim i motorizovanim divizijama u tesnoj saradnji sa vazduhoplovstvom. Čak i u septembru 1939, gledišta britanskih i francuskih vojnih rukovodilaca, odgovornih za pripremu za rat i vođenje operacija, bila su još uvek smetena. Ova slabost u zapažanju, nedostatak uobrazilje, pogrešna procena stepena protivnikove pripreme i njegovih shvatanja o vođenju i potrebama totalnog rata, dozvolili su Nemačkoj, dobro obaveštenoj o svim tim slabostima, da pod izgovorom ispravljanja nepravdi koje su joj nanete 1918, pokuša da okupira Evropu i da joj silom nametne svoje političko i ekonomsko uređenje.

Iz toga je sledovalo da se Evropa, na nekoliko godina po završetku Prvog svetskog rata, ponovo nalazila u stanju stalne zategnutosti; u njoj su se krize nizale bez ikakve nade na smirenje, a bura, koja je izbila 1939, pretstavljala je u neku ruku epilog događaja koje će kasnije ukratko izložiti.

1933 godine Nacional-socijalistička partija došla je na vlast u Nemačkoj. Pošto je vešto iskoristila tragičnu situaciju, koja je u Nemačkoj nastala posle Versajskog ugovora, siromaština i nezadovoljstvo koji su iz toga proisticali,

kao i opoziciju najvećeg dela naroda prema politici izvršenja ugovora, koje su se držale posleratne demokratske nemačke vlade, ova je partija uspela da na izborima triumfuje i zavlada u zemlji. Objavljajući za svoj program ispravljanje nepravdi, nanetih Nemačkoj, miroljubivim sredstvima, njena se prava namera sastojala u stvaranju moćne Nemačke, sposobne da zagospodari gotovo celom Evropom. S jeseni 1933, na jedva nekoliko meseci po dolasku na vlast, nemačka je vlada u Ženevi zatražila ponишtenje 231 člana Versajskog ugovora, po kome je Nemačka bila krivac za rat, i ukidanje posledica ovoga člana ukoliko se odnose na reparacije i razoružanje. Pošto su ti nemački predlozi odbačeni, Nemačka, koja je u Društvo naroda primljena posle Lokarnskih ugovora 1925, istupila je iz njega 14. oktobra 1933.

Drugi udar Društvu naroda u 1933 godini pretstavljalo je istupanje Japana. 1932 godine, na 14 godina posle rata, u Kini je besneo građanski rat. Evropu i Ameriku tresla je ekonomска kriza. U Ženevi je zasedalo slabo i malokrvno Društvo naroda. Japan je te prilike iskoristio za produžavanje svoje politike ekspanzije na Aziskom kontinentu i suzbijanje ruskog uticaja u Kini; on je upao u Mandžuriju i Unutrašnju Mongoliju, navodeći da je cilj ove invazije i sledećih vojnih operacija uspostavljanje reda i sigurnosti u tim zemljama. Kina se obratila Društvu naroda, ali se ovo nije usudilo da Japan proglaši za agresora i da ga osudi zbog povrede Pakta Društva naroda. Japan je, pribegavši postupku koji je propisalo Društvo naroda za slične slučajeve, otpočeo beskrajne pregovore, ne obustavljajući međutim nadiranje svojih trupa. Niko u Društvu naroda nije smeо da govori o ratu Japana protiv Kine, a kad je Anketna komisija, upućena u Mandžuriju, posveđila da je Japan napao i zauzeo kineske teritorije, nikakve sankcije nisu preduzete. Početkom 1933, kad je Društvo naroda zapitalo Japan da li bi pristao da prizna nominalni suverenitet Kine nad Mandžurijom, ovaj je odgovorio negativno, napustio Društvo naroda i produžio svoje operacije. Japanske trupe nalazile su se od 1933 pred vratima Pekinga. Pošto je na taj način zaposeo i pokorio u Mandžuriji, Mongoliji i Kini gotovo milion kvadratnih

kilometara, Japan je obrazovao tzv. Nezavisni Mandžuko, koji je ustvari prisvojio. Ovaj je, zajedno sa Korejom, sačinjavao upadni ugao između Kine i Sibira oko reke Amura; to je bila izvanredna baza za razvoj japanske dominacije u Aziji na štetu Kine i SSSR.

Ova politika je bila od velike štete po interese SAD, Velike Britanije i SSSR. Finansijski i ekonomski interesi SAD i sloboda njihovih komunikacija na Pacifiku bili bi ugroženi. Interesi Velike Britanije i SAD bili bi još više pogodjeni ako bi Japan uspeo da ih protera sa Pacifika, jer bi lako mogao da zauzme i Australiju i Novi Zeland. Sovjetski interesi bili su takođe ozbiljno ugroženi. Japanska ekspanzija u Aziji primorala je Rusiju da promeni svoju politiku na tome kontinentu. Njena politika zavojevanja i ekspanzije u Aziji, sprovedena duže od 400 godina, svela se od 1933 na odbranu teritorija pod njenom kontrolom i njenih interesa u Aziji. Ako bi Japan produžio svoju ekspanziju u predelu reke Amura i Severne Mongolije, Sibir bi izgubio svoj jedini prozor prema moru, a između Rusije i Kine podigla bi se barijera. SAD, Velika Britanija i SSSR reagovali su sporazumno u cilju suzbijanja japanske ekspanzije. Stoga, politiku ove tri velike sile u periodu između dva rata možemo uopšte smatrati kao politiku opkoljavanja Japana. Izvesno vreme posle rata Engleska je otukala svoj savez sa Japanom iz godine 1904. Otprilike u to isto vreme, SAD su u Vašingtonu sazvale konferenciju pomorskih velikih sila radi ograničenja ratnih flota i primorale Japan da usvoji odluke te konferencije, prema kojima su ratne flote velikih sila bile daleko nadmoćnije od japanske.

Cinjenica da je zavojevačka politika Japana ugrožavala i sovjetske položaje u Aziji kao i pomorsku situaciju SAD na Pacifiku, dovela je do zbliženja ove dve države. Prve korake u tome pravcu preduzeo je SSSR i to 1933, a s jeseni te iste godine SAD je priznala Sovjetski Savez. Ovo priznanje nije toliko pretstavljalo želju SAD za uspostavljanjem diplomatskih odnosa s tim komunističkim režimom, kao naslednikom carističkog despotizma, koliko potrebu za vođenjem zajedničke politike na Dalekom Istoku u cilju matiranja Japana.

Marta 1935 Sarska Oblast vraćena je Nemačkoj. Time je iščezla i poslednja teritorijalna garancija koju su Saveznici imali za izvršenje Versajskog ugovora. U isto vreme Nemačka je zvanično izjavila da uspostavlja svoje vojno vazduhoplovstvo, ponova zavodi opštu vojnu obavezu i otpočinje grozničavo ponovno naoružanje svojih snaga i reorganizaciju svoje ratne industrije.

Drugi oktobar 1935 označava početak Italijansko-etiopskog rata, koji se 5 maja 1936 završio potpunim podjarmljivanjem Etiopije. 9 maja 1936 Kraljevina Italija proglašena je za carstvo.

7 marta 1936 nemačke trupe ponovo su posele levu obalu Rajne, usled čega je Versajski ugovor stvarno prestao da postoji.

17 jula 1936 počinje Španski građanski rat, koji se prvi aprila 1939, posle 39 meseci, završio potpunim porazom republikanaca. U ovome ratu evropske velike sile suprotstavile su se jedne drugima. Italija i Nemačka pomagale su nacionaliste, Francuska, Velika Britanija i Rusija republikance.

11, 12 i 13 marta 1938 Austriju su posele nemačke trupe. Ona je 13 aprila te iste godine uključena u Rajh i iščezla sa karte Evrope kao nezavisna država.

29 septembra 1938 Čehoslovačka gubi predeo Sudeta, koji je predat Nemačkoj. 2 oktobra ona ustupa predeo Tješin Poljskoj, a 2 novembra te iste godine neke svoje druge teritorije Mađarskoj.

14 marta 1939, uskoro po smirivanju evropske krize izazvane pitanjem Sudeta, i pored svih miroljubivih uveravanja datih u Minhenu, Čehoslovačka se raspada. Češku i Moravsku zaposedaju Nemci i uključuju ih u Rajh pod vidom protektorata. Jasno je označeno da ove dve provincije, zadržavajući samo senku svoje autonomije, u potpunosti zavise od Rajha u političkom, vojnem, diplomatiskom i ekonomskom pogledu. Slovačka proglašava svoju nezavisnost, ali je i ona Nemačko-slovačkim ugovorom, potpisanim u Berlinu 23 marta, ustvari, stavljena pod protektorat Nemačke, jer se njime Nemačka ovlašćuje da u toj zemlji posedne sve važne strategiske tačke.

Glavni cilj uspostavljanja nemačkog protektorata nad Češkom i Moravskom, Nemačko-slovačkog ugovora, zaključenja odoranbenog saveza između Nemačke i Litvanije po povratku Memela Rajhu, a koji je Litvaniju stavio pod kontrolu Nemačke, sastojao se u obuhvatanju Poljske sa severa, juga i zapada i olakšavanju već davno odlučene vojne operacije protiv te države. Poljsko pitanje je došlo na dnevni red odmah po zauzimanju ovih pozicija.

U martu 1939, nemačka diplomacija, služeći se istim metodama kao i uoči događaja s Čehoslovačkom u septembru 1938 i martu 1939, postavlja poljsko pitanje koncentričnim napadom nemačke štampe, navodeći čitavu seriju tobožnjih zlostavljanja Nemaca u Poljskoj od strane poljskih vlasti. Ova kampanja primorava ministra-prezrednika Velike Britanije da u Donjem domu 23 marta 1939 izjavi kako Velika Britanija nije raspoložena da jednoj sili dozvoli da se drugima silom nameće i da je rešena da se svim svojim snagama odupre sličnom pokušaju. 31 marta 1939 Čemberlen izjavljuje na još kategoričniji način da, ako poljska vlada smatra za svoju dužnost da se oružjem odupre svakoj akciji koja teži da ugrozi njenu nezavisnost, Velika Britanija i Francuska prišle bi joj odmah u pomoć svima svojim raspoloživim sredstvima.

Sa svoje strane Italija je sanjala o vaspostavljanju Rimskog Carstva. Ona je Istočno Sredozemlje smatrala za svoj životni prostor i prirodni put za prodiranje u Aziju i Afriku. Pridržavajući se političke linije, utvrđene još pre 1935, obeležene osvajanjem Libije i Dodekaneza, Italija se rešila da okupira Albaniju; na taj način bi raspolagala mostobranom, koji bi olakšavao ostvarenje njenih ambicioznih planova. 7 aprila 1939 italijanske trupe iskrcale su se u San Dovani di Medua, Draču, Valoni i Santi Karanta, pa, pošto su slomile tobožnji otpor snaga kralja Zogua, zauzele su 8 aprila Tiranu. Tamo su Italijani postavili italofilsku vladu, a Albaniju primorali da istupi iz Društva naroda. Albanska narodna skupština bila je prinuđena da albansku krunu ponudi kralju Viktoru Emanuelu, koji ju je 16 aprila primio za sebe i svoje potomke, a 22 jula svoga dotadašnjeg ambasadora u Tirani naimenovao za vice-kralja.

Tako je Albanija za nekoliko dana izgubila svoju nezavisnost.

Po okupaciji Albanije od strane Italijana sledovale su 13 aprila 1939 jednostrane izjave garancija Velike Britanije i Francuske Rumuniji i Grčkoj. Prema tim garancijama, a u slučaju ako bi ma kojim postupkom nezavisnost Grčke ili Rumunije bila ugrožena, i ako se u takvom slučaju grčka ili rumunska vlada odluče da se oružjem odupru ovoj opasnosti, Francuska i Engleska bi odmah svima svojim raspoloživim sredstvima pritekle u pomoć napadnutoj državi.

Da li je okupacija Albanije od strane Italije, odlučena sporazumno s Nemačkom, pretstavljala deo plana tih sila da zagospodare važnim strategiskim tačkama za vođenje evropskog rata, koji su bile rešene da izazovu? Ne treba zaboraviti da su se 5 i 6 aprila 1939, dakle, na dva dana pre italijanskog iskrcavanja u Albaniji, generali Kajtel i Parijani, načelnici nemačkog i italijanskog Generalštaba, sastali u Innsbruku, i da je 14 aprila maršal Gering posetio Rim, gde je za njim 30 aprila došao i maršal Brauhič. Saradnja na svim planovima sila Osovine, iako još nepovezana formalnim savezom, bila je neosporna, a odigravala se, do izvesne mere, i sasvim javno. Hitler je u svom govoru pred Rajhstagom 30 januara 1939 prilikom proslave šestogodišnjice nacističkog režima, izjavio da će svako ugrožavanje Italije naći Nemačku na njenoj strani. Jedan kominike Velikog fašističkog veća, objavljen u Rimu 21 marta 1939, objavio je pristupanje Italije osovinu Berlin—Rim. Ova stvarna saradnja bila je najzad regulisana Ugovorom o Italijansko-nemačkom savezu, potpisanim u Berlinu 22 maja 1939. Potpisivanju ovoga ugovora prethodili su pregovori, u toku 6 i 7 marta 1939, između dva ministra spoljnih poslova, posle kojih su oni izdali saopštenje objavljajući svoje odluke da sklapanjem političkog i vojnog saveza zvanično potvrđuju dobre odnose koji već postoje između njihovih država.

Ugovor o Italijansko-nemačkom savezu, potpisani u Berlinu 22 maja 1939, stupio je na snagu odmah po svom potpisivanju, a trebalo je da traje 10 godina. On se, po

obostranoj želji, mogao i obnoviti. To nije bio odbranbeni savez; on bi, bez ikakve diskusije, važio za sve slučajeve u kojima bi jedna od tih sila-ugovornica bila angažovana u ratu. U tome ugovoru bukvalno se navodi da: „*Ako jedna od dveju strana-ugovornica bude uvučena u neki sukob protiv jedne ili više sila, druga strana je obavezna da odmah interveniše kao saveznica, ukazujući joj svu moguću pomoć na zemlji, na moru i u vazduhu*“.

U njemu je isto tako bilo precizirano da u slučaju rata nijedna od ugovornih strana neće imati pravo da potpiše zasebno primirje ili mir. Pored toga, Ugovor je određivao glavne linije politike, koju su obe sile odlučile da vode.

Ugovor je:

— podvlačio večitost granica između dve države, što je značilo da se Nemačka odriče svakog zahteva za teritorijama sa nemačkim stanovništvom u Tirolu južno od Alpa;

— pominjaо volju obe sile, koju je diktirala njihova istoriska uloga, da „usred sveta koji se raspada“ osiguraju temelje jedne nove evropske civilizacije, što je jasno nавеštавало nameru tih sila za preuzimanjem svake inicijative radi primenjivanja njihovih navedenih shvatanja;

— objavlјivao rešenost dve države da zajedničkim naporom osiguraju svoj životni prostor, što je zapravo značilo da je politika Osovine imala za cilj nove zahteve i zavojevanja na štetu drugih država.

Takve su bile u svojim glavnim potezima odredbe Ugovora o Italijansko-nemačkom savezu od maja 1939, koji je osveštavaо već davno postojeću saradnju i definisao gledišta i političke težnje sila Osovine.

Producujući političku pripremu rata, koji je odlučila da vodi sa zapadnim silama, Nemačka je 28 aprila 1939 otkazala anglo-nemačke pomorske sporazume od 18 juna 1935 i 17 jula 1937, kojima se obavezala da pri izgradnji svojih plovnih objekata ne prevaziđe 35% celokupnog deplasmana engleske mornarice. Ona je 23 avgusta 1939 u Moskvi potpisala Nemačko-sovjetski pakt o nenašadanju, kojim se oslobođila svake intervencije Sovjeta pri nameravanom sukobu. Ovaj pakt izoluje Poljsku i osuđuje sve napore Francuske i Velike Britanije da Rusiju

privole da aktivno učestvuje u sistemu kolektivne bezbednosti koji su one pokušale da uspostave.

31 avgusta 1939, italijanska vlada je predložila da se 5 septembra iste godine održi konferencija, koja bi imala da ispita razne probleme koji proističu iz Versajskog ugovora, da prouči načine za njihovo rešenje i potraži miroljubivo rešenje nemačko-poljskog spora. Vlade Velike Britanije i Francuske usvojile su taj italijanski predlog svesrdno, uz jedinu rezervu da se na tu konferenciju pozove i Poljska.

1 septembra 1939 izjutra, nemačke armije prešle su poljsku granicu, a nemačko vazduhoplovstvo bombardovalo je poljsku teritoriju. Posle nekoliko časova italijanski predlog bio je usvojen, ali je invazija Poljske postavila pitanje koje je trebalo rešiti pre no što bi se konferencija mogla sastati. Predviđala su se dva rešenja: jedno, da se odmah obustave nemačke operacije u Poljskoj, a drugo, da se odmah evakuiše poljska teritorija. Italijanska vlada bila je mišljenja da bi svi mogli da prime prvo rešenje, dok je Velika Britanija insistirala na drugome. Tada je italijanska vlada predočila da je svaki napor za spasavanje mira uzaludan.

Sve je to pretstavljalo samo pozorišnu igru za zavaravanje svetskog javnog mnenja po pitanju odgovornosti. Pošto je odlučila da pribegne oružju radi rešavanja ovih pitanja koja su je interesovala, Nemačka je iskoristila englesku upornost da bi breme odgovornosti za rat prebacila na tuđa pleća. Operacije su u Poljskoj produžene, a 3 septembra 1939 Velika Britanija i Francuska objavile su rat Nemačkoj.

Tako je 3 septembra 1939 buknuo Drugi svetski rat, a nikako nije bilo isključeno da će u njega biti uvučena i Grčka, koja je, i pored sve svoje želje da ostane neutralna i da se ne meša u ovaj novi međunarodni sukob, mogla biti primorana da, radi zaštite svoje nezavisnosti i svog integriteta, pribegne oružju.

GLAVA II

SAVEZI, SPORAZUMI I GARANCIJE

Balkanski sporazum, grčko-turski savez i anglo-francuske garancije

(Skica 1 na str. 31)

Verna svojoj miroljubivoj politici i želeći da se na Balkanskom Poluostrvu osigura mir, Grčka je posle Prvog svetskog rata zaključila seriju saveza u cilju povećanja svoje bezbednosti.

Usled okupacije Albanije od strane italijanskih trupa, 7 aprila 1939, i nove opasnosti koja je iz toga proizašla, grčka vlada je primila jednostranu Francusko-britansku izjavu o garanciji od 13 aprila, kojom su ove dve velike sile obećavale Grčkoj svoju neposrednu pomoć u slučaju ako bi ona bila predmet neizazvane agresije. Ova je garancija kasnije, u oktobru 1939, pojačana jednom klauzulom, umetnutom u Anglo-turski ugovor o savezu, prema kojoj se Turska obavezala da, u slučaju stupanja ovih garancija na snagu, svim svojim sredstvima pomogne Veliku Britaniju i Francusku.

Ova glava biće posvećena proučavanju tih paktova u glavnim linijama, njihove vrednosti u slučaju ako bi Grčku napala neka vanbalkanska država i, najzad, raznih pregovora koji su vođeni posle početka Drugog svetskog rata, kako sa silama koje su nam svoje garancije ponudile, tako i sa balkanskim državama. Ovi su pregovori imali

za cilj da se Balkansko Poluostrvo održi van rata, a, u slučaju da se to ne bi moglo postići, da u borbu stupimo pod najboljim mogućim uslovima.

BALKANSKI SPORAZUM

Balkanski sporazum, po čijem su prvom članu Grčka, Rumunija, Turska i Jugoslavija uzajamno garantovale bezbednost svojih balkanskih granica, a prema trećem članu, stupao je na snagu čim ga sve ugovorne sile potpišu (i prema kome je trebalo da bude što pre ratifikovan) sadržao je i dva protokola: Dopunski protokol i Protokol potpisa.

U Dopunskom protokolu predviđalo se sledeće:

U članu I: Kao agresor ima se smatrati ona država, koja izvrši jedan od agresivnih činova definisanih II članom Londonske konvencije od 3 i 4 jula 1933.

U članu II: Balkanski sporazum nije uperen protiv nijedne sile, a cilj mu je da balkanske granice država — ugovornica osigura protiv svake agresije, koja bi došla od neke balkanske države.

U članu III: Ako ipak jednu od sila-ugovornica napadne jedna vanbalkanska sila, pa se toj sili, odmah ili kasnije, pridruži jedna balkanska država, Pakt će se u potpunosti primeniti i protiv te balkanske države.

U članu IV: Sile-ugovornice obavezuju se da međusobno zaključe adekvatne konvencije u duhu ovog sporazuma. Pregovori u tom cilju treba da otpočnu u roku od 6 meseci.

Protokol potpisa predviđao je da je prva obaveza, koja je za sile-ugovornice proisticala iz člana IV Dopunskog protokola, bila obaveza o zaključenju vojnih saveza.

Pakt Balkanskog sporazuma i Dopunski protokol, koji sačinjava njegov sastavni deo, potpisali su u Atini 9 februara 1934 godine: Maksimos, — grčki, Titulesku, — rumunski, Ruždi Aras, — turski i Jevtić, — jugoslovenski ministar spoljnih poslova.

Pakt Balkanskog sporazuma koji je, prema članu III automatski stupio na snagu odmah po potpisivanju, bio je predmet žestoke raspre između šefova naših raznih

političkih partija, naročito u pogledu redakcije člana III Dopunskog protokola.

Veliki deo grčkih političara stavljao je žestoke pri-govore zbog primene ove odredbe, a kao uslov za ratifi-kaciju Pakta tražio je da se jasno ugovori da Pakt Balkan-skog sporazuma ne stupa na snagu u slučaju ako bi Grčku stavljao u sukob sa nekom vanbalkanskom silom.

Da bi se postigao kompromis između gledišta raznih političkih stranaka, odlučeno je da se Pakt Balkanskog sporazuma ratifikuje onako kako je sastavljen, ali uz re-zervu da ni u kom slučaju nećemo biti primorani da se suprotstavimo nekoj vanbalkanskoj sili.

Dogodilo se dakle da smo, s jedne strane, ratifikovali Pakt uz očuvanje III člana Dopunskog protokola, čija tačna redakcija nije izazivala nikakvu sumnju, dok je, s druge strane, isto tako precizno grčko ograničenje bilo sasvim suprotno tome članu. Međutim, pošto se jedan međunarodno-pravni akt ne može izmeniti jednim umutra-šnje-pravnim aktom, mi smo se izlagali ozbiljnoj opasnosti da, u slučaju ako bi događaji iziskivali primenu ove odredbe, budemo neizbežno uhvaćeni između svojih propisno usvojenih i potpisanih obaveza i ne manje izrične rezerve koju smo Paktu dodali.

Radi umirenja nepomirljivih i izlaska iz ovog čorso-kaka, naši su političari pribegavali najfantastičnjim tu-maćenjima odredaba kao: u slučaju jednovremenog napada od strane jedne vanbalkanske i jedne balkanske države, Grčka bi svoju pomoć pružila samo protiv te balkanske sile. Pred nemogućnošću takve postavke (svakome je poznato da vojne operacije sačinjavaju nedeljivu celinu za celu koaliciju), pronađena je još suptilnija postavka: odredba iz III člana Dopunskog protokola primenila bi se samo pri slučajnoj i istovremenoj agresiji jedne vanbalkanske i jedne balkanske sile, ali se ne bi primenila ako su te agre-sorske države povezane savezom.

Više je no teško zamisliti da su ozbiljni ljudi mogli pomišljati na slična rešenja i zamišljati kako bi ova razlika između „slučajne“ i „savezničke“ agresije mogla da se složi sa III članom Dopunskog protokola, za koji se s pra-vom moglo reći da je više važio za slučaj agresije od

strane jedne vanbalkanske u savezu sa jednom balkanskom silom. Zar u njemu nije rečeno: „Ako je jedna od Visokih strana ugovornica napadnuta od jedne vanbalkanske države, pa se ovoj agresiji odmah ili kasnije pridruži i jedna balkanska država, Pakt Balkanskog sporazuma potpuno bi se primenio prema dotičnoj balkanskoj državi“.

Tadašnji političari izjavili su, preko dva saopštenja štampi, svoju saglasnost sa ovom postavkom, verovatno ne shvatajući da agresija, bila ona „slučajna“ ili „saveznička“, pretstavlja istu opasnost za zemlju i da sporazumi između političara ne mogu da izmene međunarodne obaveze koje smo primili i koje je Grčka potpisala.

I pored različitih gledišta političara i diskriminacija do kojih se došlo da bi se završilo kompromisom, Pakt je najzad ratifikovan zakonom br. 6109 od 12 aprila 1934, koji su izglasali i Skupština i Senat, a objavljen je 30 aprila 1934 godine u „Službenom listu“ Republike Grčke.

Kao što se lako moglo predvideti, sve te protivrečnosti izazvale su nezadovoljstvo i nepoverenje kod naših saveznika, koji su se, sasvim opravdano, pitali: da li Grčka zaista želi da nastavi politiku Balkanskog sporazuma.

Pregovori za zaključenje vojnih saveza, koji su prema IV članu Dopunskog protokola imali da otpočnu u roku od 6 meseci, odloženi su na neodređeno vreme. Oni su obnovljeni tek posle više od dve godine, kad je Metaksas, președnik grčke vlade i ministar spoljnih poslova, svojim pismom od 5 maja 1936 godine, upućenim președniku Saveta Balkanskog pakta, turskom ministru spoljnih poslova, Ruždi Arasu, jasno izložio situaciju i obaveze Grčke. Ovo pismo, koje su svi članovi Balkanskog sporazuma jednoglasno odobrili i koje je postalo sastavni deo Pakta, glasilo je:

„Beograd, 5 maja 1936.

Dragi moj Președniče,

Njegova ekselencija g. Stojadinović izvoleo je, u ime jugoslovenske vlade, kao i vlada Rumunije i Turske, umoliti grčku vladu, da izvoli precizirati svoj stav u pogledu sledećih pitanja:

1. — Da li Grčka namerava da nastavi politiku Balkanskog sporazuma;

2. — Da li je Grčka spremna da zaključi vojni savez sa ostalim državama-članicama, i to:

a) pri pretpostavci balkanskog sukoba u kome bi Italija intervenisala protiv Balkanskog sporazuma;

b) pri pretpostavci jednoga isključivo balkanskog sukoba;

c) pri pretpostavci sukoba u kome bi se Italija našla protiv Engleske i Francuske, a države Balkanskog sporazuma bi intervenisale na strani te dve sile.

Ja sam, iz kurtoazije, g. Stojadinoviću usmeno saopštio odgovor grčke vlade na ova razna pitanja.

Iako je njegova ekselencija g. Stojadinović izvoleo uzeti na sebe da ovaj moj odgovor saopšti nj. e. g. Titulesku i Vama, smatrao sam za svoju dužnost da pred Stalnim savetom Balkanskog sporazuma jasno i verno specifiram grčki stav prema gornjim pitanjima.

Posle detaljne izmene mišljenja o celom ovom pitanju, čast mi je da Vam ovim pismom potvrđim sve što sam usmeno izjavio u Savetu Balkanskog sporazuma u pogledu grčkog stava.

1. — Grčka je čvrsto rešena da produži politiku Balkanskog sporazuma u najiskrenijem duhu tesne, verne i stalne saradnje sa svojim Balkanskim saveznicima.

U punoj saglasnosti sa Nj. V. Kraljem i svim političkim strankama, vlada Njegovog Veličanstva smatra Balkanski sporazum za jednu od bitnih osnova grčke spoljne politike.

Vlada Njegovog Veličanstva koristi ovu priliku da izjavi da Grčka nema nikakvu drugu obavezu prema Italiji sem one koja proistiće iz Italijansko-grčkog pakta od 1928, koji je deponovan u Društvu naroda.

2. — Grčka ima u vidu sledeće pretpostavke:

a) Pri pretpostavci jednog balkanskog sukoba, u kome bi Italija intervenisala protiv Balkanskog sporazuma, Grčka, u saglasnosti sa jednodušnom odlukom svoga Parlamenta i vođa svih političkih stranaka, smatra da neće moći automatski biti navedena da učestvuje u ratu. Ona bi, u pravilno shvaćenom interesu Balkanskog sporazuma,

zadržala svoju neutralnost u punoj saglasnosti sa obavezama koje proističu iz Pakta Društva naroda, a sa čvrstom voljom da, po potrebi, svima svojim raspoloživim sredstvima nametne poštovanje tih obaveza.

Obzirom na ovu eventualnost, Grčka ne smatra da je potrebno zaključenje vojnog saveza.

b) Pri pretpostavci jednog čisto balkanskog sukoba, Grčka će u njemu intervenisati sa snagama koje će imati da se utvrde. Stoga je pripravna da, s obzirom na ovu eventualnost, zaključi vojnu konvenciju sa ostalim članicama Balkanskog sporazuma.

Ova i druge još specifičnije konvencije biće primenjive u slučaju ako bi jedna od balkanskih država bila napadnuta od Albanije i Bugarske, i to bilo samih ili sporazumno i istovremeno sa samom Mađarskom.

c) U pogledu pretpostavke da jedna velika sila zarati sa Velikom Britanijom i Francuskom, pa da se, u toku tog sukoba države Balkanskog sporazuma stave na stranu ovih dveju poslednjih sila, Grčka je voljna da se s Velikom Britanijom i Francuskom, kao i sa svojim Balkanskim saveznicima, sporazume radi određivanja obima i načina svoje akcije u tom sukobu.

Izvolite, dragi moj Pretsedniče, primiti uverenje o mome vrlo visokom poštovanju.

Joanis Metaksas“

Ruždi Aras, ministar spoljnih poslova Turske i pretsednik Stalnog saveta Balkanskog sporazuma, koji je 4, 5 i 6 maja 1936 zasedavao u Beogradu, odgovorio je sledećim pismom pretsedniku vlade i ministru spoljnih poslova Grčke:

„Beograd, 6 maja 1936.

Gospodine Pretsedniče,

Čast mi je potvrditi prijem Vašega pisma od 5 maja, kojim ste izvoleli i pismeno dostaviti svoju usmenu izjavu pred Stalnim savetom Balkanskog sporazuma, a koju su svi članovi toga saveta primili sa jednodušnim zadovoljstvom.

Hitam da Vas izvestim o svom naređenju da se nj. e. g. Titulesku, ministru spoljnih poslova Rumunije i nj. e. g. Stojadinoviću, pretsedniku vlade i ministru spoljnih poslova Jugoslavije, dostave kopije pisma koje je potpisala Vaša ekselencija.

Izvolite, gospodine Prezsedniče, primiti uverenje o mome vrlo visokom poštovanju.

Ruždi Aras“

Pismo pretsednika vlade i ministra spoljnih poslova Grčke, kojim je preciziran i rasvetljen položaj Grčke, postalo je sastavni deo Pakta Balkanskog sporazuma, pa je odmah po iščezavanju nepoverenja naših saveznika odlučeno i uneto u zapisnik sednica Stalnog saveta u Beogradu od 4, 5 i 6 maja 1936, da će saveznički generalštabovi, po zajedničkom sporazumu, otpočeti proučavanje vojnih konvencija koje se imaju zaključiti.

Načelnici generalštabova Grčke, Rumunije, Jugoslavije i Turske, sastali su se u novembru 1936 u Bukureštu radi redigovanja glavnih odredaba sporazuma.

Iako nemam namjeru da u ovoj studiji zalazim u detalje vojnog saveza, ipak smatram za potrebno da ukratko pomenem diskusije vođene povodom člana VII.

Ovaj član je prvobitno bio redigovan ovako: „Pošto neprijateljstva već otpočnu, ona mogu da se prekinu ili završe samo posle zajedničkog sporazuma četiri sile—članice, čak i u slučaju ako bi se, u toku trajanja operacija, neke druge sile pridružile neprijatelju“.

Ja sam se potpuno slagao sa svojim stranim kolegama o prvobitnoj redakciji člana VII; odista je normalno da se, pošto savezničke vojske već otpočnu operacije u duhu zajedničkog plana, smatra za neprihvatljivo da ih jedan ili više saveznika prekinu, čak i u slučaju ako bi se neka druga sila pridružila neprijatelju, ako između saveznika nisu o tome vođeni prethodni pregovori i ako nije postignut sporazum.

Ali, kad su kasnije načelnici generalštabova Rumunije i Jugoslavije insistirali da se član VII dopuni ovako: „Pošto se mobilizacija, saobrazno tački 2 člana I ovog ugovora, objavi, sile-ugovornice obavezuju se da otpočnu

svoju akciju i da je ni pod kakvim izgovorom ne prekinu niti završe, čak ni u slučaju da se druge sile, ma koje to bile, pridruže neprijatelju“, ja sam izjavio da se s tim никако ne slažem, a s mojim mišljenjem složio se i načelnik turskog Generalštaba.

Postojala je velika razlika između prve i druge redakcije i ja sam odbio da primim tekst predložen od načelnika generalstabova Rumunije i Jugoslavije iz sledećih razloga:

Ograničavajući pitanje na mogućnost italijanske intervencije, koja bi se dogodila pošto bi, po odredbi tačke 2 člana I, mobilizacija bila objavljena, smatrao sam da više ne bismo imali potpunu slobodu rada, koju nam je ostavljalo pismo pretdsednika vlade od 5 maja 1936, a prema kome je u političke obaveze Saveza bilo uneto da: „*Pri prepostavci jednoga balkanskog sukoba, u kome bi Italija intervenisala protiv Balkanskog sporazuma, Grčka smatra da ona neće moći automatski biti navedena da i sama zarati, ali će, baš u interesu Balkanskog sporazuma ostati neutralna, u punoj saglasnosti sa obavezama koje proističu iz Pakta Društva naroda, a sa čvrstom voljom da svim svojim raspoloživima sredstvima, ako je potrebno, svojim obavezama pribavi poštovanje.*“

Pored toga, na slučaj da ne budemo ni žrtva agresije, usvajanje te nove redakcije člana VII pokrenulo bi delikatan vojnopolitički problem u pogledu našeg stupanja u rat u određenom vremenu.

Tako, naprimer, pretpostavljajući da Bugarska napadne Jugoslaviju (ili neku drugu savezničku državu), morali bismo se, pod pretnjom italijanske intervencije, morali naći pred sledećom dilemom: sa političkog gledišta morali bismo brižljivo izabrati trenutak za mobilizaciju, koju bismo čak morali i odložiti radi izbegavanja sukoba sa Italijom, dok bismo, sa vojnog gledišta, morali što pre izdati naređenje za mobilizaciju kako iz poštovanja prema svojim obavezama koje proističu iz člana I i Vojne konvencije, tako i radi izbegavanja da se usled zakašnjenja naše intervencije vojna situacija za agresora ne popravi.

Takvi su bili razlozi zbog kojih sam se u Bukureštu odupirao novoj redakciji člana VII, a Vojnu sam konven-

ciju potpisao, ali uz izričnu rezervu redakcije toga člana. Tada je rešeno da će ovu nesuglasicu regulisati savezničke vlade prilikom Petog zasedanja Stalnog saveta Balkanskog sporazuma u februaru 1937 u Atini, kad je, pored ostalog, trebalo ratifikovati i Vojni savez zaključen u Bukureštu.

Po povratku u Atinu, posle kraćeg boravka u Beogradu, posetio sam pretdsednika vlade i ministra spoljnih poslova Metaksasa, i usmeno ga izvestio o onome što se odigralo u Bukureštu, a naročito o razlozima svog neslaganja u pogledu člana V.

Pretsednik vlade mi je tada rekao da potpuno deli moje mišljenje.

Peto zasedanje Saveta Balkanskog sporazuma održano je u Atini od 15 do 18 februara 1937. Njemu su prisustvovali: pretsednik vlade i ministar spoljnih poslova Grčke Metaksas, jugoslovenski ministar spoljnih poslova Stojadinović, rumunski ministar spoljnih poslova Antonesku i Ruždi Aras, turski ministar spoljnih poslova.

Kako sam kasnije saznao, član VII Vojne konvencije primljen je na insistiranje naših saveznika, u redakciji predloženoj od načelnika jugoslovenskog i rumunskog Generalštaba.

Vojna konvencija ratifikovana je i smatra na kao sastavni deo Pakta; ona je trebala da ostane na snazi kao i sam Pakt, tj. do 9 februara 1941. Na Osmom zasedanju Stalnog saveta Balkanskog sporazuma, održanog u Beogradu 2, 3 i 4 februara 1940, Pakt je obnovljen za još 7 godina, tj. do 9 februara 1948 godine.

Ako sada, posle okupacije Albanije od strane italijanskih snaga, ispitamo razne pretpostavke o italijanskoj, bugarskoj ili italijansko-bugarskoj agresiji protiv nas i tekst uzajamnih obaveza kako političkih tako i vojnih, koje definitivno vezuju saveznike koji su potpisali Pakt Balkanskog sporazuma, konstatovaćemo da:

a) u slučaju italijanske agresije protiv Grčke, Balkanski sporazum ne važi, te Saveznici nisu obavezni da nam pruže pomoć;

b) ako se Bugarska odmah ili kasnije pridruži italijanskom napadu na Grčku, Sporazum takođe ne važi, i naši saveznici nisu obavezni da nas pomognu protiv Bugarske;

c) Sporazum ima punu snagu ako Bugarska napadne Grčku;

d) ako nas Bugarska napadne, a Italija ne pridruži toj agresiji pre oglasa mobilizacije savezničkih snaga za intervenciju, Sporazum ne važi i Saveznici nemaju nikakvu obavezu da nas pomažu protiv Bugarske;

e) ako nas napadne Bugarska, a Italija se ovoj agresiji pridruži posle mobilizacije savezničkih snaga za intervenciju protiv Bugarske, Sporazum je u potpunosti primenljiv i Saveznici su dužni da nas pomažu.

Takav je bio Pakt Balkanskog sporazuma i njegove političke i vojne obaveze, koje su definitivno utvrđene i redigovane u maju 1936.

Polazeći od ovih utvrđenih podataka, ja sam, od avgusta 1936, kad sam bio postavljen za načelnika Glavnog generalštaba vojske, pripremao razne vojne saveze. Nisam pozvan da procenjujem celishodnost zaključivanja ovog Sporazuma, a naročito njegove političke i vojne uslove. Ono što mi je dozvoljeno da primetim jeste da nam je ovaj Sporazum nudio garancije samo u slučaju stroga balkanskog sukoba, tj. ako bi nas Bugarska i Albanija napale, bilo pojedinačno ili zajedno. U takvom slučaju ne bismo bili usamljeni. Ali, da li je to jedina opasnost koja bi mogla da nas snađe? I da li je ona i najverovatnija?

Ja lično verujem da nije. Smatrao sam, pa i sad smatram, da je Sporazum balkanskih država, čiji je zajednički interes bio očuvanje mira, reda i bezbednosti na Balkanskom Poluostrvu, trebao dublje da gleda i da se zasniva na mnogo širim političkim i vojnim ciljevima. Njegov opšti plan trebao je da se sastoji u zaštiti integriteta i nezavisnosti savezničkih balkanskih država protiv svake opasnosti, bilo balkanske ili vanbalkanske, bez rezervi i ograničenja.

Takav sporazum, čvrsto rešen, da i pre i za vreme evropskog sukoba, vodi zajedničku spoljnu politiku, karakterisanu jasnom političkom i vojnom saradnjom, a koja bi, prateći pažljivo međunarodne događaje, bila gotova

Skica 1

da, na prvi znak spoljne pretnje, neodložno parališe svaki izvor nemira na samom Balkanskom Poluostrvu koji bi ma na koji način mogao da pomaže neku, makar i samo nagoveštenu vanbalkansku pretnju, ne bi pretstavljaо lak plen za agresora.

Da je politika četiri balkanske države vođena u takvom duhu, na Balkanskom Poluostrvu bi vladala atmosfera mira i ovaj kutak Evrope bi ostao van sukoba.

Na svaki način, ova politika bi bila u svakom pogledu bolja od politike ravnodušnosti prema sudsini suseda, politike glupe i egoistične, pri kojoj je svaki od učesnika težio da sebe spasava ili da prosto odloži čas svoje katastrofe. Videli smo da je rezultat ove slepe politike bio razaranje i uzastopna okupacija većine balkanskih država.

GRČKO-TURSKI BILATERALNI PAKTOVI

Grčka je sklopila s Turskom sledeće ugovore:

A. — Ugovor o prijateljstvu, neutralnosti, sporazumevanju i arbitraži, potpisani u Ankari 30. oktobra 1930.

B. — Pakt o srdačnom sporazumu, potpisani u Ankari 14. septembra 1933, i

C. — Dopunski ugovor, potpisani u Atini 27 aprila 1938.

A. — Ugovor o prijateljstvu, neutralnosti, sporazumevanju i arbitraži

Ovaj ugovor, kojim je izražena želja dva naroda da u svim prilikama vode politiku sloge i da sve nesuglasice koje bi mogle nastati otklanjaju u duhu načela međunarodnog prava, tačno je određivao postupak koji se ima primeniti pri rešavanju ovih razmirica, a obuhvatao je još i izvesne obaveze političke prirode.

Prema I članu tog ugovora „Visoke sile-ugovornice obavezuju se uzajamno da ne sklapaju nikakav politički ili ekonomski sporazum protiv jednoga od ugovarača“. U II članu precizirano je da, ako jedna od ugovarajućih strana postane predmet agresije jedne ili više sila, druga strana

se obavezuje da za sve vreme trajanja sukoba ostane neutralna.

Ugovor je bio propraćen protokolom, kojim su se obe strane obavezale da ne poručuju, kupuju ili izgrađuju ratne brodove niti da ih naoružavaju, a da 6 meseci pre toga ne obaveste drugu vladu. Tako bi se obema vladama pružila prilika da, otvorenom i prijateljskom izmenom gledišta, preduprede eventualno utrkivanje u pomorskom naoružanju.

Ovaj ugovor koji je važio pet godina, ratifikovan je u aprilu 1931 i mogao se automatski obnavljati, sem ako bi ga jedna od ugovornih strana otkazala na 6 meseci pre njegovog isteka.

Pošto je obnovljen u aprilu 1936, ovaj ugovor je važio do aprila 1941.

B. — Pakt o srdačnom sporazumu

Ovaj Pakt koji je isticao rešenost dve države da još više razviju svoju politiku prijateljstva, sporazuma i saradnje, i želju da na još svečaniji način dokažu svoju prviženost idealu mira, sadržao je političku i vojnu obavezu za obe ugovorne strane, koja je, u prvom članu Pakta, ovako izražena: „*Grčka i Turska garantuju uzajamno nepovredivost njihove zajedničke granice*“.

Pakt je bio zaključen na 10 godina, a produžio bi se i za sledećih 10 godina, ukoliko ne bi bio otkazan na godinu dana pre svoga isteka. Ratifikovan 1934, Pakt je važio do februara 1944.

C. — Dopunski grčko-turski ugovor

Ovaj treći ugovor između Grčke i Turske parafiran je u Ankari 28 februara 1938, a potpisali su ga 27 aprila iste godine u Atini Dželal Bajar i Tefik Ruždi Aras, predsednik vlade, odnosno ministar spoljnih poslova Turske s jedne, i Metaksas, predsednik vlade i ministar spoljnih poslova Grčke, s druge strane.

Ovaj ugovor, koji nosi naziv: „Dopunski ugovor Grčko-turskom ugovoru o prijateljstvu, neutralnosti, sporazumevanju i arbitraži od 30. oktobra 1930 i Paktu o grčko-turskom srdačnom sporazumu od 14. septembra 1939“ i po samom nazivu pretstavlja dopunu dva prva ugovora, a ni najmanje ne dira u bi — ili multilateralne ugovore, konvencije ili sporazume, koje su Grčka ili Turska sklopile s drugim silama. To je naročito specificirano IV članom, koji glasi: „Visoke strane-ugovornice slažu se u tome da će uzajamne bi — ili multilateralne obaveze, koje bi one sklopile s nekim trećim, ostati i dalje na snazi nezavisno od odredaba ovog Ugovora“.

Odredbe ovog trećeg grčko-turskog ugovora povlačile su nove obaveze za obe ugovorne strane, kako za vreme mira, tako i u slučaju rata — sem rata koji bi imao veze sa zajedničkom granicom. U tome slučaju stupala je na snagu odredba I člana Grčko-turskog pakta od 14. septembra 1933 u pogledu uzajamne garancije o nepovredivosti ove granice.

Bilo je ugovorenno da će obe države u vremenu mira na celokupnoj svojoj teritoriji zabraniti svaki rad pojedinaca ili grupa, koji bi imao za cilj remećenje mira ili bezbednosti druge države-ugovornice ili obaranje njene vlade. Svaka subverzivna akcija propagandom ili bilo kojim drugim sredstvom, biće takođe zabranjena.

U slučaju neizazvane agresije protiv jedne ili druge države (izuzev agresije koja se odnosi na zajedničku grčko-tursku granicu, u kome se slučaju primenjivao član I Pakta od 1933), druga država obavezuje se:

a) da se stara o poštovanju svoje neutralnosti, da ne bi njena teritorija bila upotrebljavana na štetu napadnute države;

b) da preduzme sve moguće napore za povoljno sređivanje situacije;

c) ako ovi naporci ostanu bezuspešni, da situaciju ispita blagonaklono u odnosu na drugu ugovornu stranu, radi traženja rešenja koje odgovara zajedničkim interesima obe države.

Ovaj dopunski ugovor, ratifikovan u junu 1938, imao je da traje 10 godina, a mogao se obnoviti za još 10 godina,

sem ako bude otkazan najmanje na godinu dana pre isteka roka; Ugovor je dakle važio do 1948. Raniji ugovori imali su isto vreme trajanja prema članu V, koji je propisivao: „Visoke strane-ugovornice saglasne su da će Ugovor o prijateljstvu, neutralnosti, sporazumevanju i arbitraži od 30. oktobra 1930 i Pakt o srdačnom sporazumu od 14. septembra 1933 ostati na snazi koliko i ovaj ugovor“.

Dopunski grčko-turski ugovor nije samo sadržavao odredbe iz ranijih grčko-turskih ugovora, već je i pro-
dužavao njihovu važnost za sve vreme važnosti ovog poslednjeg ugovora. Prema tome, svi grčko-turski bilateralni ugovori važili bi do juna 1948 i automatski bi se obnavljali, ako ne bi bili otkazani bar na godinu dana pre isteka njihove važnosti.

Prema ovim ugovorima, uzajamne političke i vojne obaveze Turske i Grčke, bile su sledeće:

a) U slučaju rata koji bi zahvatio zajedničku grčko-tursku granicu, obe države, ujedinjene od branbenim savezom, sarađivale bi na očuvanju nepovredivosti ove granice.

b) U slučaju rata, u kome bi Grčka ili Turska pretrpele neku neizazvanu agresiju, nenapadnuta država staraća bi se da se poštuje njena neutralnost, u cilju izbegavanja da njena teritorija ne postane operativna baza za borbu protiv saveznice.

Pri svemu tome, uzajamne obaveze obe ugovorne strane, u pogledu odredbe koja se odnosi na mogući napad Bugarske na Tursku ili Grčku, nisu bile dovoljno precizirane i nikakva vojna konvencija između te dve zemlje nije bila potpisana. Međutim, u datom trenutku, neodređenost izraza člana I Pakta o srdačnom sporazumu mogla je dati povoda raznim tumačenjima obaveza obe države.

Kao što je poznato, reka Marica čini zajedničku granicu između Turske i Grčke; prema tome, postavljalo se pitanje da li bi Pakt važio u slučaju bugarskog napada u nekom drugom pravcu, a ne baš u pravcu grčko-turske granice.

Nije mi poznato da li su se, od 1933 do 1936, odgovorni vojni savetodavci tadašnjih vlada bavili grčko-turskim paktom od 14. septembra 1933 i da li su tim vladama da-

vali svoja mišljenja. Ni u arhivama Glavnog generalštaba niti Višeg ratnog saveta nisam našao nijedan dokument, plan, studiju ili izveštaj, koji bi pokazivali da je to rađeno. Bilo kako bilo, čim sam došao na položaj načelnika Glavnog generalštaba i upoznao se sa raznim ugovorima, zaključenim od strane Grčke, posetio sam pretsednika vlade i insistirao na potrebi da se izrazi iz člana I Pakta o srdačnom sporazumu potpuno rasvetle i da treba zaključiti odgovarajući vojni sporazum. Pretdsednik vlade mi je odgovorio da su vođeni pregovori u cilju rasvetljavanja izraza iz toga člana i doveo me je u vezu s jednim višim činovnikom Ministarstva spoljnih poslova da bih se upoznao sa odgovarajućim pojedinostima po ovome predmetu. Pored toga, izjavio mi je da će se preduzeti potrebno za zaključenje vojnog sporazuma.

Ovaj činovnik Ministarstva spoljnih poslova pokazao mi je prethodni projekt izjave ministra spoljnih poslova Turske Ruždi Arasa, koji je bio samo parafiran, ali ne i potpisani, i u kome je rečeno da se pod nazivom „zajedničke granice“ podrazumeva s jedne strane tursko-bugarska, a s druge, grčko-turska granica na celoj njihovoј dužini.

Ja sam izrazio mišljenje da ovaj prethodni projekt, samo parafiran od ministra spoljnih poslova Turske, ne pretstavlja zvanični dokument i da bi trebalo potpisivanjem odgovarajućeg protokola ili zaključivanjem vojne konvencije, precizirati i utvrditi tumačenje izraza „nepovredivost zajedničke grčko-turske granice“.

Tada sam ponova pokrenuo pitanje sklapanja vojnog sporazuma sa Turskom, kada je ministar spoljnih poslova Turske Ruždi Aras — koji je došao u Atinu u februaru 1937 na Peto zasedanje Stalnog saveta Balkanskog sporazuma — zatražio od grčke vlade da se grčki i turski Generalstab posavetuju o zaštiti Jedrena. Krajem maja 1937, po instrukcijama naše vlade, uputio sam u Ankaru inžinjeriskog potpukovnika Konstantina Kanelopulosa, šefa Otseka za utvrđivanje u Glavnom generalštabu, sa zadatkom da se obavesti da li je turski Generalstab predviđao da Jedrene pretvori u tvrđavu ili je imao nameru da granicu ojača izgradnjom stalnih objekata.

Ovaj me je oficir po svome povratku iz Ankare pisano izvestio o namerama turskog Generalštaba, koje su ukratko bile sledeće:

Potrebu za utvrđivanjem Turci pravdaju time što bi na taj način mogli ne samo da zaštite svoju koncentraciju u Istočnoj Trakiji, već i da svoje trupe isture pod Jedrene, kako bi, u slučaju bugarskog napada protiv nas, mogli da preduzmu ofanzivu pri povoljnim okolnostima, ugrožavajući bokove zajedničkog neprijatelja.

Oni su tvrdili da utvrđivanje treba da bude po sistemu tvrđava i pokazali su grubu skicu plana koji su želeli da primene.

Tom prilikom su utvrdili i približnu jačinu snaga koje bi svaka država na svojoj teritoriji u miru i ratu rasporedila kao za posadu Jedrenске tvrđave.

Ovaj izveštaj potpukovnika Kanelopulosa podneo sam vradi uz memorandum od 19 februara 1937 br. A. P. 39503, u kome sam ovo pitanje izložio ovako:

Utvrđivanje Jedrena kako je predloženo od strane turskog Generalštaba moglo se zasnivati samo na dve pretpostavke:

- a) akcija u obimu Balkanskog sporazuma;
- b) akcija u užem obimu grčko-turske saradnje.

Izrazio sam mišljenje da je prilično neverovatno da će bugarska vojska, dok postoji Balkanski sporazum, napasti svom snagom Istočnu Trakiju, tj. u ekscentralnom pravcu, ostavljajući srce svoje države i svoje komunikacije izložene konvergentnom dejstvu ostalih savezničkih vojski. Zaključio sam da bi turska vojska bila u stanju da izvrši svoju strategisku koncentraciju odmah južno od linije Jedrene—Krk-Kiklis. Ona bi bila dovoljno zaštićena snagama koje već postoje u Istočnoj Trakiji (koje su tada iznosile 5 pešadijskih i jednu konjičku diviziju), i utvrđenjem Krk-Kiklisa, pa da stoga nije bilo potrebno da se Jedrene utvrđuje. To bi, uostalom, iziskivalo vreme koje prevaziđa rok trajanja Balkanskog sporazuma.

Kao što je gore rečeno, Balkanski sporazum je važio do 9 februara 1941, a mi, u vremenu kad sam gornji me-

morandum podneo, nismo mogli znati da li će se taj sporazum obnoviti.

Razmatrajući uži plan grčko-turske saradnje, podvukao sam u samom početku da između te dve države nije postojala nikakva vojna konvencija, a ta je pretpostavka neophodna i pretstavlja osnovicu za svaki dodir između naših generalštabova po pitanju zajedničkog utvrđivanja Jedrenja. Razmatrajući, zatim, ovo pitanje sa vojnog gledišta, naglasio sam da bi, u slučaju bugarskog napada na Grčku i Tursku, bugarski interes bio da celokupnom svojom snagom prvenstveno dejstvuje protiv nas, kako zbog male dubine naše nacionalne teritorije na ovome frontu, tako i zbog osetljivosti naših komunikacija.

Zaključio sam, prema tome, da nije bilo celishodno dozvoliti da nam izgradnja jedrenских utvrđenja (Grčka bi imala da primi na sebe izdatke oko izgradnje radova na svojoj teritoriji) uspori veoma potreblno opremanje naše operativne vojske i dovršenje naših utvrđenja i njihovog naoružanja. Prema opštem planu ponovnog naoružanja, koji sam podneo, radovi na utvrđivanju otpočeli su uglavnom u Zapadnoj Trakiji i Istočnoj Makedoniji.

Pored toga, izložio sam da, ako vlada smatra da treba usvojiti turske predloge, njihovom proučavanju trebalo bi da prethodi dugoročan vojni savez, u kome bi se, saobrazno našim ugovornim obavezama, predviđao i prioritet izgradnje ovih utvrđenja.

Odista, ako se cilj naše saradnje s Turskom sastojao samo u odbijanju Bugarske, utvrđivanje Jedrenja, s obzirom na hitne potrebe naše operativne vojske, trebalo bi forsirati. Ako je, naprotiv, Grčko-turski savez imao za cilj da se u budućnosti suzbija moguća agresija od strane dva susedna slovenska naroda, pitanje utvrđivanja Jedrenja došlo bi u drugi plan. U tom slučaju, vlada bi trebalo da vodi računa o potrebi maksimalnog ojačanja naše operativne vojske i utvrđivanja grčko-jugoslovenske granice i predela Soluna.

Vlada se rešila da produži pregovore i naredila mi da, prilikom posete, koju sam imao da učinim Turskoj radi prisustvovanja velikim manevrima u avgustu 1937, stupim u vezu s načelnikom turskog Generalštaba. Tako sam se

27 avgusta 1937 sastao u Carigradu sa maršalom Fevzi Čakmakom, načelnikom turskog Generalštaba. Po povratku u Atinu podneo sam vladi uz izveštaj br. A. P. 40205 od 1 septembra 1937 i zapisnik sa ovoga razgovora.

Za vreme tog razgovora, a u duhu dobivenih instrukcija, saglasio sam se da bi utvrđivanje Jedreng imalo za cilj da omogući koncentraciju turskih snaga u predelu Jedrenje—Krk-Kiklis i posluži kao osnovica za napad u pravcu Marice ili Arde.

Kao bitan uslov za odluku o zajedničkom utvrđivanju Jedreng, postavio sam sklapanje dugoročnog vojnog saveza, nezavisno od obnavljanja ili neobnavljanja Balkanskog sporazuma.

Načelnik turskog Generalštaba tvrdio je da, ako se Jedreng ne bi branilo, jedna treća sila mogla bi, čak iako bismo mi utvrdili Aleksandrpolis (Dedeagač), a Turci Krk-Kiklis, da zabije klin između naše dve vojske i da ih razdvoji, dok bi utvrđeno Jedreng služilo kao oslonac i uzajamna veza. On je dodao da bi se na slučaj gubitka Jedreng Istočna Trakija našla u opasnosti.

Najzad je načelnik turskog Generalštaba prihvatio moj uslov o potrebi zaključenja dugoročne vojne konvencije, posle čega bi nam bilo moguće da ovo pitanje dalje proučavamo. Složili smo se da o ovim razgovorima obavestimo svoje vlade.

Za vreme sastanka načelnika generalštabova Balkanskog sporazuma, koji je održan u oktobru 1937 u Ankari, radi proučavanja našeg zajedničkog operaciskog plana, zasnovanog na vojnoj konvenciji iz Bukurešta, pretsednik vlade, koga sam, prilikom njegovog povratka iz Ankare, sreо u Carigradu, ovlastio me je da sa turskim Generalštabom produžim pregovore o utvrđivanju Jedreng.

Pretsednik vlade me je izvestio o svojoj odluci da se politička saradnja između naše dve države neograničeno produži, nezavisno od obnavljanja ili neobnavljanja Balkanskog sporazuma.

Pošto je zajednički operaciski plan za četiri vojske Balkanskog sporazuma bio izrađen, sastao sam se sa generalom Asim Junduzom, pomoćnikom načelnika turskog Generalštaba. U toku ovog sastanka rešili smo da obrazu-

jemo jednu mešovitu grčko-tursku komisiju za detaljno proučavanje pitanja zajedničkog utvrđivanja Jedrena. Ova bi komisija svoje zaključke podnela načelnicima generalštabova, koji bi o tome izvestili svoje vlade.

Ovo je pitanje bilo proučeno, ali grčka vlada nije donela nikakvu definitivnu odluku, pošto Turska nije bila raspoložena da zaključi dvostrani vojni savez i pored toga što je Dopunski ugovor od 27 aprila 1938, koji je zatim i potpisana, sadržavao sve obaveze koje proističu iz ranijih ugovora, a koje su, takođe, ukoliko se ticalo Pakta srdačnog sporazuma od 1933, bile vojne prirode. U svakom slučaju, učinjen je propust što se u Dopunski ugovor, kojim se produžuje važnost dva ranija ugovora, nije unela i odredba, koja bi ozvaničila notu o tumačenju izraza „zajednička granica“, parafiranu od strane turskog ministra spoljnih poslova.

Posle okupacije Albanije od strane italijanskih trupa bilo je verovatno da će nas Italijani napasti, a Bugarska im se odmah ili kasnije pridružiti. Smatrajući da u ovome slučaju ne bi važio Pakt Balkanskog sporazuma, čak iako bi još bio na snazi (rok Paktu isticao je u februaru 1941, a tek u februaru 1940 doneta je odluka o njegovom obnavljanju), dok je grčko-turski Pakt o srdačnom sporazumu od 14 septembra 1933 važio do 1948 i u potpunosti se mogao primeniti pri pretpostavci bugarskog napada izvršenog u bilo kome obliku na nas, uzeo sam inicijativu da redigujem prethodni projekt vojnog saveza sa Turskom. Taj sam projekt, po odobrenju svoje vlade, jednim poverljivim dokumentom na ličnost, dostavio načelniku turskog Generalštaba 29 novembra 1939 pod brojem 61105.

U tome sam dokumentu izložio razloge koji su me nagonili da ovaj projekt redigujem i zamolio načelnika turskog Generalštaba da mi saopšti svoje mišljenje po ovom pitanju.

U tom prethodnom projektu, koji je podnet predsedniku vlade Metaksasu i državnom potsekretaru u Ministarstvu spoljnih poslova Mavrudisu, a koji su ga odobrili pre nego što je poslat, naveo sam da bi ovaj savez imao za cilj zajedničko suzbijanje bugarske agresije, bilo izolovane ili u vezi sa agresijom ma koje druge sile, kao i

garanciju nepovredivosti grčko-bugarske i tursko-bugarske granice na celoj dužini.

Sem toga, proučio sam i: načine primenjivanja ovog saveza za slučaj ako bi Pakt Balkanskog sporazuma i dalje ostao na snazi ili bi prestao da postoji; dejstvo obe savezničke vojske, nezavisno od postojanja ili nepostojanja Pakta Balkanskog sporazuma; postupak koga se treba pridržavati pri sastavljanju zajedničkog operaciskog plana; pitanje vazduhoplovne i pomorske saradnje; organizaciju komandovanja i službe veze; uzajamno pomaganje u materijalu i rok trajanja ove konvencije.

Načelnik turskog Generalštaba odgovorio mi je povjerljivim pismom od 19 decembra 1939, pod br. 17022, da pošto postoji vojna konvencija Pakta Balkanskog sporazuma, koju turska vlada namerava da čvrsto i integralno primenuje, on ne uviđa razlog za sklapanje ovog bilateralnog grčko-turskog ugovora o savezu. Dodao je da bi se, po isteku Balkanskog sporazuma, a po sporazumu obe zainteresovane vlade, obavezama koje proističu iz grčko-turskog ugovora mogao da doda tekst ove konvencije, izostavljajući iz njega sve što se odnosi na treće sile.

Odgovor načelnika turskog Generalštaba pretstavljaо je veoma jasnу izjavу о neusvajanju. Razlozi, koje je nавео, nisu bili ubedljivi. On je pogrešno težio da međusobno poveže obaveze koje su proisticalе iz Pakta Balkanskog sporazuma sa onim iz grčko-turskih ugovora.

Pakt Balkanskog sporazuma i vojna konvencija, koja je činila njegov sastavni deo, ograničavali su obaveze četiri države — učesnice na okvir jednog čisto balkanskog sukoba. Tako, u slučaju italijanske agresije protiv Grčke, kojoj bi se odmah ili kasnije pridružila Bugarska, ovaj pakt, kao što je gore rečeno, ne bi važio, i, prema tome, Turska, izvršujući verno svoje obaveze iz Vojne konvencije, ne bi bila obavezna da na našoj strani interveniše protiv Bugarske.

Sasvim suprotno, Grčko-turski pakt o srdačnom sporazumu od 14 septembra 1933, obavezivao je svojim I članom obe države da, bez ikakve rezerve ili ograničenja, uzajamno garantuju svoju zajedničku granicu.

Ova obaveza je važila protiv svake bugarske agresije, pod ma kakvim se uslovom ona dogodila. Štaviše, ako razmotrimo izjavu turskog ministra spoljnih poslova u pogledu tumačenja izraza „zajedničke granice“ (a Grčka je tu izjavu usvojila i smatrala za punovažnu), izlazi da se Turska, ugovorom od 14 septembra 1933, izrično obavezala da nam pride u pomoć na slučaju bugarskog napada, bilo usamljenog ili u vezi sa italijanskim napadom na Grčku, pre ili posle ovoga.

Načelniku turskog Generalštaba odgovorio sam povjerljivim pismom br. 115042 od 10 januara 1940, rekavši mu da se prethodni projekt vojne konvencije, koji sam sastavio, odnosio na vojnu saradnju dve države, kako bi bile u stanju da, u slučaju potrebe, ispune obaveze koje za njih proističu iz člana I Grčko-turskog ugovora iz 1933. Naročito sam naglasio da sam u tački 2 člana IV, svoga prethodnog projekta proučio pitanje utvrđivanja Jedrena o čemu smo ranije razgovarali. To sam pismo završio izjavom da, iako po njegovom mišljenju zaključenje bilateralne vojne konvencije nije neophodno doklegod Pakt Balkanskog sporazuma ostaje u važnosti, Grčka će uvek biti voljna da zaključi savez kad god bi prilike to iziskivale.

Ovi dokumenti za koje mislim da je potrebno publikovati ih, mogu se naći u prilogu prvog dela ove knjige.

To su:

- a) moje poverljivo pismo br. A. P. 61105 od 29 novembra 1939, upućeno načelniku turskog Generalštaba;
- b) prethodni projekt vojne konvencije;
- c) odgovor načelnika turskog Generalštaba br. 17022 od 19 decembra 1939, i
- d) moj odgovor načelniku turskog Generalštaba br. 115042 od 10 januara 1940.

Ako sada, posle okupacije Albanije, ispitamo razne pretpostavke o italijanskom, bugarskom ili italijansko-bugarskom napadu na nas i razmotrimo postojeće grčko-turske ugovore, onda izlazi:

- a) U slučaju italijanskog napada na Grčku, Turska je imala obavezu da održava blagonaklonu neutralnost, da čini usluge i da preduzima sve moguće napore za što povoljnije regulisanje postojeće situacije. Ako bi pak, ti

njeni naporci ostali bezuspešni, treba da ponovo ispita situaciju u duhu povoljnog za Grčku, sa ciljem da postigne rešenje saobrazno grčko-turskim interesima.

b) U slučaju bugarskog napada na Grčku, Turska je bila obavezna da nam se pridruži.

c) Ako bi se Bugarska pridružila italijanskom napadu na nas, ili obrnuto, Turska bi takođe bila obavezna da nam se pridruži.

Međutim, nije postojala nikakva vojna konvencija kojom se određivao zajednički plan rada u slučajevima pod b) i c). Ali za to Grčka nije bila kriva.

ANGLO-FRANCUSKE GARANCIJE I ANGLO-TURSKI UGOVOR

A. — Anglo-francuske garancije

10 aprila 1939, tj. tri dana po iskrcavanju svojih trupa u Albaniji, italijanska vlada je, demantujući glasove koji su kružili o neposredno pretstojećem napadu na Grčku, odlučno uveravala grčku vladu o svojoj namjeri da najkategoričkije poštuje integritet i nezavisnost naše zemlje. 13 aprila 1939 vlade Velike Britanije i Francuske spontano su ponudile Grčkoj i Rumuniji svoju jednostranu garanciju. Ova garancija predviđala je da, u slučaju, ako nezavisnost jedne od ovih država bude ugrožena od neke strane sile, a grčka i rumunska vlast odluče da se tome oružjem odupru, Velika Britanija i Francuska bi odmah i svim svojim raspoloživim sredstvima prišle u pomoć napadnutoj državi.

Ove garancije dve zapadne sile bile su opšteg karaktera. Prema tome, ako bi Italija ili Bugarska, ili obe te države odjednom napale Grčku, i ova reši da se odupre, ona je mogla da računa na neposrednu pomoć koju bi joj pružile Velika Britanija i Francuska.

Grčka je sa zadovoljstvom primila kako italijanska uveravanja o poštovanju grčke nezavisnosti i integriteta, tako i spontane izjave jednostrane garancije dve velike sile, smatrajući to kao još jedan oslonac za produženje svoje spoljne, miroljubive politike. To je bila politika pri-

jateljstva i srdačnosti prema svim evropskim i balkanskim zemljama.

Nijedan od paktova i ugovora, koje je Grčka potpisala posle Prvog svetskog rata, a koje je doslovno izvršavala, nije bio upravljen ni protiv koga. Njihov je jedini cilj bio da obezbede opšti mir i održe red na Balkanu. Ako je Grčka za vreme Italijansko-etiopskog rata učestvovala u sankcijama protiv Italije, što je u Italiji izazvalo neopravданo neprijateljstvo protiv nas, ona je to učinila, kao gotovo sve ostale evropske države, pa i sama Bugarska, saobrazno članu 16 Pakta Društva naroda od 10 januara 1920, koji je Grčka potpisala baš kao i Italija. Grčko učešće u sankcijama protiv Italije nije se ni na koji način protivilo Ugovoru o prijateljstvu, koji je registrovan u Društvu naroda. U članu 26 toga ugovora izričito je stajalo da njegove odredbe ni u kom slučaju — ni u tumačenju niti u primeni — ne bi mogle da ugroze prava i obaveze ugovornih članova, koji su proisticali iz Pakta Društva naroda.

Ova ista politika prijateljstva i zbliženja vođena je od strane Grčke i ostalih balkanskih savezničkih država i prema Bugarskoj. Četiri države ujedinjene Paktom Balkanskog sporazuma, smatrajući da je jedini cilj ovog sporazuma održanje mira na Balkanskom Poluostrvu, nisu propuštale nijednu priliku za razvijanje prijateljskih odnosa sa Bugarskom. Naročito je Grčka uvek bila spremna da uredi sva još nerešena trgovinska i ekonomski pitanja između te dve zemlje. Ova je politika urodila plodovima. U julu 1938 u Solunu je, između članica Balkanskog sporazuma s jedne i Bugarske s druge strane, potpisani ugovor kojim se ugovorne strane obavezuju da u svojim uzajamnim odnosima ne pribegavaju sili i da svoje postupke saobražavaju opšte usvojenim međunarodnim obavezama o nenapadanju. Ugovori, koje su potpisale Bugarska i države Balkanskog sporazuma, bili su s jedne strane Pakt Društva naroda iz 1920, a s druge, Pariski, ili Brijan-Kellogov pakt od 27 avgusta 1928, koji je odbacivao rat kao sredstvo za vođenje spoljne politike. Pored toga, Solunski sporazum, kao znak iskrenog zbliženja sa Bugarskom i da bi dokazao da na Balkanu više ne postoje pobedničke ili pobedene sile (već samo ravnopravne), ukinuo je ograni-

čenja u pogledu ponovnog naoružanja Bugarske nametnuta Nejskim ugovorom (Bugarska je odredbe Nejskog ugovora, koje su se odnosile na njeno razoružanje, povredila još 1928, odmah po povlačenju Savezničke kontrolne komisije iz te zemlje).

Grčka je nameravala da, čak i posle događaja u Albaniji, kako prema Italiji i Bugarskoj, tako i prema svim ostalim evropskim silama, nastavi svoju politiku prijateljstva i srdačnosti, izbegavajući da bude umešana u njihove razmirice ili svađe, razume se, pod uslovom da i drugi prema njoj vode tu istu politiku i da niko ne ugrožava njen integritet i nezavisnost. U protivnom, Grčka je bila rešena da se odupre agresoru.

Prema tome, primanje ponuđene garancije Zapadnih sila, koje su bile opšte prirode, a stupile bi na snagu samo protiv onih koji bi ugrozili integritet i nezavisnost naše države, ni u kom slučaju nije moglo da znači da se Grčka odlučila za ili protiv ma koje države. Pregovori sa Zapadnim silama, koje je Grčka bila primorana da preduzme posle početka Drugog evropskog rata, radi određivanja u čemu bi se sastojala pomoć koja će joj se dati, ako ikad bude napadnuta, i vreme i način kako bi joj se ta pomoć pružila, imali su jedini cilj da u danom trenutku ublaže neizbežne improvizacije. Oni se nipošto ne bi mogli tumačiti kao neko otstupanje od politike neutralnosti, koju je Grčka bila čvrsto rešena da vodi.

U daljem toku izlaganja zabaviću se ovim pregovorima, pošto izložim Anglo-francusko-turski ugovor. Zaključivanje ovog ugovora dalo je nove elemente za procenjivanje faktora, o kojima je Grčka morala da vodi računa u slučaju ako bi posle jednog neizazvanog napada, bila uvučena u rat.

B. — Anglo-francusko-turski ugovor

12 maja 1939 Čemberlen, presednik vlade Velike Britanije i Sajdam, presednik turske vlade, izvestili su parlamente svojih država da su te dve države, u interesu zajedničke bezbednosti, odlučile da zaključe dugoročan bilateralni ugovor. Pošto je zaključenje ovog ugovora iziski-

valo prethodno regulisanje raznih pitanja, a naročito određivanje uslova o izvršenju uzajamnih obaveza, obe su vlade izjavile da se, do definitivnog potpisivanja Ugovora obavezuju da, u slučaju agresije u Sredozemlju, svim svojim silama sarađuju na njenom suzbijanju. Oba pretsednika vlade naglasila su da Anglo-turski ugovor nije upravljen ni protiv koga i da je strogo defanzivan. Ovom svojom zajedničkom izjavom vlade Velike Britanije i Turske obavezale su se da se, počev od 12 maja 1939, zajedno svim svojim raspoloživim sredstvima odupru svakoj agresiji, čiji bi se cilj sastojao u stvaranju ratnog stanja na Sredozemlju.

23 juna 1939 ministar spoljnih poslova Francuske, Bone i turski ambasador Davaz potpisali su sličan ugovor u Parizu. Istog dana ministar spoljnih poslova turske i francuski ambasador, potpisali su u Ankari sporazum po kome se Sandžak Aleksandrete i Antiohije vraća Turskoj.

Na taj način, Francuska i Turska su se obavezale zajedničkom izjavom od 23 juna 1939 da se odmah odupru svakoj agresiji koja bi mogla da izazove rat na Sredozemlju.

19 oktobra 1939 u Ankari je između pretsednika turske vlade i ambasadora Francuske i Engleske, a u prisustvu načelnika Generalštaba turske vojske i komandanta anglo-francuskih snaga na Bliskom Istoku, potpisani Tripartitni ugovor o uzajamnoj pomoći. Tekst ovog ugovora nalazi se u prilogu.

Član VI ovog ugovora propisivao je da je on isključivo defanzivan, a član VII da je ugovor tripartitan ali i dvostran, tj. da je s jedne strane obavezivao Veliku Britaniju i Tursku, a sa druge, Francusku i Tursku. Ovaj je ugovor uglavnom predviđao sledeće slučajeve primenjivanja:

a) Ugovor je u potpunosti stupao na snagu u slučaju da agresija od strane jedne evropske države izazove rat u Sredozemlju. Tačka 1 člana II obavezivala je Tursku da pomaže Veliku Britaniju i Francusku, a tačka 2 člana II obavezivala je Veliku Britaniju i Francusku da pomažu Tursku.

b) U slučaju sukoba koji bi nastao iz garancija koje su Velika Britanija i Francuska dale Grčkoj i Rumuniji,

Turska se saobrazno članu III obavezivala da pomaže Veliku Britaniju i Francušku.

c) U slučaju napada ma koje evropske sile na Tursku, Velika Britanija i Francuska su obavezne po članu I da pomažu Tursku, dok po članu IV, ako neka treća sila napadne Veliku Britaniju i Francusku, Turska se obavezuje da se s tim dvema silama posavetuje i da održava blagouaklonu neutralnost.

d) U slučaju agresije jedne evropske sile protiv druge evropske sile, izuzev ugovornih država, sem u slučaju kada bi važile garancije date Grčkoj i Rumuniji, tri ugovorne strane obavezale su se članom V da se posavetuju radi preduzimanja zajedničke akcije, bilo da je jedna od njih obećala drugoj državi da će je pomoći, u slučaju ugrožavanja njene nezavisnosti, ili da jedna od njih smatra da taj napad ugrožava i njenu sopstvenu bezbednost.

Uz Ugovor su išla dva protokola. Prvi je dopunjavao član IX i određivao da će Ugovor stupiti na snagu čim bude potpisani. Drugi je propisivao da obaveze, koje iz ovog Ugovora proističu za Tursku ne bi važile ako bi se njihovom primenom rizikovalo da izazovu oružani sukob sa Sovjetskim Savezom.

Ako sada prepostavimo italijansku, bugarsku ili italijansko-bugarsku agresiju protiv nas, imajući u vidu Anglo-francuske garancije i Anglo-francusko-turski ugovor, izlazi da su Velika Britanija i Francuska imale da nas odmah i svim svojim raspoloživim sredstvima pomognu, dok je Turska obavezna da odmah pomogne Veliku Britaniju i Francusku, sem ako smatra da bi ta njena akcija mogla da je dovede do oružanog sukoba sa Rusijom.

PREGOVORI

A. — Pregovori sa Zapadnim silama

Mi nismo tada znali iz čega bi se sastojala anglo-francuska pomoć, ni u kome bi nam se obliku i kada pružila, niti, pak, kakvu bi pomoć Turska dala Engleskoj i

Francuskoj, pri eventualnom napadu čije bismo žrtve mi bili.

Stoga sam smatrao za neophodno da otpočnu pregovori radi izbegavanja opasnih improvizacija u trenutku kad bi, u slučaju potrebe, Anglo-francuske garancije i turske obaveze prema Engleskoj i Francuskoj, trebalo da se izvrše.

Ovi bi nam pregovori dozvolili da izložimo svoja gledišta u pogledu pomoći koja bi nam se eventualno ukažala i da pristupimo prethodnim pripremnim radovima kako bi ta pomoć bila, u trenutku kad bi je Grčka zatražila, uspešna i brza. Radi toga sam vladi nekoliko puta isticao umesnost i potrebu pregovora sa savezničkim generalštabovima, razume se, pod uslovom da dokle god Grčka ne bude napadnuta, ona bi ostala potpuno neutralna i suzbijala bi svaki pokušaj ili čin koji bi težio da njenu teritoriju pretvori u bojište.

Kad je u Evropi buknuo rat, vlada me je ovlastila da konferišem sa engleskim i francuskim vojnim izaslanikom radi upoznavanja njihovih generalštabova sa grčkim gledištem po pitanju eventualne primene garancija.

2 septembra 1939 podneo sam pretsedniku vlade i državnom potsekretaru u Ministarstvu rata svoj izveštaj br. A. P. 70933, da se upoznaju sa predmetima koje sam nameravao da pretresem prilikom svojih razgovora sa vojnim izaslanicima (tekst ovog izveštaja nalazi se u prilogu).

U toku septembra 1939 imao sam više sastanaka sa savezničkim vojnim izaslanicima, na kojima sam im detaljno izložio gledišta grčkog Generalštaba u pogledu pomoći koja bi mogla da nam se pruži.

Ponovo sam insistirao (u tome smislu preduzimani su koraci od aprila 1939 kako od strane pretsednika vlade kod francuskog i britanskog ambasadora, tako i sa moje strane kod vojnih izaslanika) na činjenici da bi najbolji i najuspešniji način da nam priđu u pomoć pri eventualnom napadu bio u tome, da nam još pre napada omoguće da ubrzamo svoje vojne pripreme, isporučujući nam odmah materijal koji smo u Francuskoj i Engleskoj poručili i svojim novcem platili kao i onaj, koji smo tražili na kredit.

Navodio sam im primer Nemačke, koja je, od početka 1939, stavila Bugarskoj na raspoloženje znatne kredite radi olakšanja njenog ponovnog naoružanja.

Zatim sam im izložio da bi, u slučaju italijanske ili italijansko-bugarske agresije, bilo neophodno da svoje pomorske ili suvozemne komunikacije zaštitimo od napada sa mora i iz vazduha, što bi nam dozvolilo da svoju mobilizaciju i koncentraciju izvršimo pod najboljim mogućim uslovima. Stoga bi bilo potrebno da saveznička flota iz Istočnog Sredozemlja bude u mogućnosti da odmah pomogne našoj mornarici pri zaštiti naših pomorskih konvoja. Savezničko vazduhoplovstvo i protivavionska odbrana trebalo bi takođe da nas pomognu dodeljivanjem što većeg broja lovačkih aviona i bombardera, kao i protivavionskih baterija. Naglasio sam i potrebu da se već sada preduzmu potrebne mere za hitno upućivanje trupa, naročito u slučaju ako bi Italija u međuvremenu uspela da u Albaniji koncentriše znatne snage, što bi joj omogućavalo i brzo postizanje znatnih uspeha.

Takođe sam objasnio da bi Saveznici po otpočinjanju operacija trebalo da pokušaju da spreče svako znatnije pojačavanje italijanskih trupa u Albaniji kako opštom akcijom protiv same Italije, tako i ometanjem italijanskih vazduhoplovnih i pomorskih komunikacija sa Albanijom.

Najzad sam vojnim izaslanicima izjavio da pošto Grčka nema materijalnih mogućnosti da se uspešno odupre zajedničkom napadu Italije i Bugarske, a pošto će se naš glavni napor upraviti na Albaniju, turska intervencija protiv Bugarske trebalo bi da bude što jača i brža, da bi nam dozvolila da, radi ojačanja svoga Albanskog fronta, povučemo snage sa vojišta u Istočnoj Makedoniji i Zapadnoj Trakiji.

Kada sam ove pregovore vodio, još nije bio zaključen Anglo-francusko-turski ugovor (koji je potpisан 19. oktobra 1939 i odmah stupio na snagu). Međutim, sporazum od 12. maja 1939 sa Velikom Britanijom i od 23. juna 1939 sa Francuskom postojali su i ranije i oni su Tursku obavezivali da sa Zapadnim silama sarađuje na suzbijanju svakog napada koji bi imao za posledicu izazivanje rata u Sredozemlju. Isto tako treba imati u vidu da Turska, pri-

zaključenju ovih sporazuma, nije izrazila rezervu, prema kojoj te obaveze ne bi važile ako bi rizikovale da Tursku dovedu u sukob sa Sovjetskim Savezom. Ova rezerva izražena je u samom trenutku potpisivanja Anglo-francusko-turskog ugovora, a na insistiranje, kako sam kasnije saznao, turskog Generalštaba.

Najzad sam vojne izaslanike upoznao i sa našim potrebama u svakovrsnom snabdevanju i zahtevao da se još sada prouče: načini za upućivanje potrebnog materijala za vođenje rata, visina kredita koje nam treba odobriti i zaštita pomorskih transporata. Zaključio sam zahtevajući da se zajednički prouči i utvrdi plan u kome bi se detaljno i tačno utvrdio način intervencije anglo-francuskih i turskih snaga. Engleski i francuski vojni izaslanik složili su se sa ovim gledištima i obavezali se da ih dostave svojim generalstabovima.

Zatim su nastali dugi pregovori o kojima će kasnije govoriti; oni su vođeni posle susreta u Ankari između generala Vegan (Weygand) i jednog oficira iz moga generalštaba.

General Vegan, komandant francuskih snaga u Siriji, izrazio je nekoliko puta Politisu, našem ambasadoru u Parizu, svoju želju da pri prolasku kroz Atinu stupi u dodir sa grčkom vladom i grčkim Generalštabom. Želeći da izbegne svaki nesporazum, grčka vlada nije pristala na generalov put u Atinu, ali je najzad, u novembru 1939, pristala da jednom generalštabnom oficiru odobri put u Ankaru, gde bi ovaj posetio komandanta francuskih snaga u Siriji, koji je u to vreme u turskoj prestonici vodio pregovore sa turskom vladom i Generalštabom. Za ovaj zadatak izabrao sam potpukovnika Dovasa, šefa Operativnog otseka Operativnog odeljenja Generalštaba.

Uputstva koja sam dao tom svom oficiru bila su da generalu Veganu pruži sva obaveštenja o grčkoj vojsci koja bi zahtevao, da mu izloži naša gledišta po pitanju Anglo-francuskih garancija, ali da brižljivo izbegava svaku političku diskusiju. Sem toga, trebalo je da izjavi da je Grčka, doklegod ne bude napadnuta, rešena da održava i brani svoju neutralnost. Potpukovniku Dovasu dao sam spisak materijala koji smo već naručili u Engleskoj i Fran-

čuskoj, i materijala koji smo tražili, da bi ga predao generalu i zamolio ga da uloži sav svoj uticaj da se te naše potrebe što pre zadovolje.

Potpukovnik Dovas sastao se sa generalom Veganom u francuskoj ambasadi u Ankari 10 septembra 1939. Ovom sastanku prisustvovao je i general Voaren (Voirin), francuski vojni izaslanik u Turskoj, nekadanji član Francuske vojne misije u Grčkoj.

General Vegan otpočeo je sa ispitivanjem opšte situacije i izrazio mišljenje da zbog postojanja Mažinovljeve i Sigfridove linije duž francusko-nemačke granice, nikakva odluka neće moći da se postigne na Zapadnom frontu, već da će naprotiv Balkansko ratište, kao i u poslednjem ratu igrati prvaknu ulogu, kao i da će se baš na tome frontu rešiti ishod rata. Naročito se interesovao o Solunu, naglašavajući da je ovo pristanište od iste važnosti kao i 1915, pa je zatražio da mu se da odobrenje da tamo uputi svoja dva oficira u građanskom odelu radi proučavanja iskorišćavanja pristaništa kao operativne baze. Ovaj zahtev dostavljen je telegramom od strane grčke ambasade u Ankari, ali nije bio odobren.

Zatim je general Vegan postavio potpukovniku Dovasu čitav niz pitanja u pogledu naših vojšta prema Albaniji i Bugarskoj, o sklopu zemljišta, pravcima nadiranja, saobraćajnim mogućnostima, pristaništima i utvrđenjima. Tražio je obaveštenja o nameravanom rasporedu naših snaga na svakom frontu, o vremenu potrebnom za koncentraciju, o organizaciji komandovanja i o našim predviđanjima u pogledu vođenja operacija. Interesovao se i za ugovorne obaveze balkanskih država, o italijanskim sanguama u Albaniji, o njihovom rasporedu i merama koje smo preduzeli u cilju ojačanja svoje zaštite u Epiru i Zapadnoj Makedoniji.

Potpukovnik Dovas dao je generalu Veganu sva tražena obaveštenja i izložio mu naše namere za slučaj da, po neizazvanom napadu, budemo primorani da i sami stupimo u rat. On mu je izložio i naše potrebe, koje bi trebalo najhitnije zadovoljiti, predavši mu spisak traženog materijala. Tom prilikom saopštio mu je i moju molbu da se izvoli ozbiljno zabaviti ovim poslednjim pitanjem.

General mu je obećao da će se svojski zauzeti.

Pošto je potpukovnik Dovas oputovao iz Ankare predveče 12. septembra 1939, on je u Atinu stigao 14.-og i usmeno me izvestio o svom sastanku sa generalom Veganom. Postupivši po mojim instrukcijama, on mi je sutradan, 15. septembra, predao poverljiv izveštaj, čiji se tekst nalazi u prilogu.

Gledišta koja je izrazio general Vegan u toku sastanka sa pretstavnikom našeg Generalštaba, jasno su pokazivala težnju Saveznika da na Balkanskem Poluostrvu stvore jedno posebno ratište odakle bi jednom ofanzivom velikih razmera mogli da izvojuju pobedu, koju po rečima generaleta Vegana, ne bi mogli da izvojuju na Zapadnom frontu.

Međutim, političke i vojne prilike, koje su u septembru 1939 i kasnije postojale na Balkanu, potpuno su se razlikovale od onih iz Prvog svetskog rata. Rat je 1914 otpočeo na Balkanskem Poluostrvu napadom Austro-Ugarske na Srbiju. On se na ovom ratištu i proširio, kako stupanjem Turske i Bugarske na strani Centralnih sila, tako i iskrcavanjem u Solunu francusko-engleskih trupa, koje su, pošto su se po ovlašćenjima tadanjih grčkih vlada služile grčkom teritorijom kao operativnom bazom, došle u pomoć Srbiji.

Rusija i Italija bile su u savezu sa Engleskom i Francuskim. Komunikacije na Sredozemnom Moru bile su slobodne i sigurne, te se prevoženje materijala i raznih potreba namenjenih frontu na Balkanu, odvijalo bez teškoća.

U septembru 1939, Grčka, Jugoslavija i Rumunija nisu bile vezane nikakvim savezom sa Zapadnim silama. Ove države bile su rešene da se ne mešaju u sukob, ali i da svoju neutralnost čuvaju i brane. Grčka i Rumunija primile su jednostrane izjave garancija Engleske i Francuske, ali bi te garancije imale da važe samo u slučaju ako bi jedna od ovih država bila napadnuta od ma koje sile.

Turska je imala odbranbeni savez sa Francuskom i Engleskom. Ako se rat ne bi proširio na Sredozemlje i ako ona sama ne bi bila napadnuta, Turska bi takođe ostala neutralna i branila bi svoju neutralnost.

Četiri balkanske države — Grčka, Jugoslavija, Rumunija i Turska — bile su povezane Paktom Balkanskog sporazuma, a specifično defanzivnim ugovorom, koji bi se primenio samo u slučaju čisto balkanskog sukoba.

Politika dve države na obema stranama Dunava, koje su se graničile sa državama Balkanskog sporazuma, tj. Mađarske i Bugarske, bila je u septembru 1939 potpuno miroljubiva i, prema tome, pridržavala se iste linije kao i Balkanski sporazum.

Odnosi svih balkanskih sila sa Nemačkom bili su, uopšte uvezvi, normalni. One su sa Nemačkom bile povezane ekonomskim sporazumima.

Naročito je Rumunija, prema Nemačko-rumunskom sporazumu, potpisanim u Bukureštu 23 marta 1939, praktično potpala pod nemačku ekonomsku kontrolu. Ovim sporazumom Nemačka je dobila sve olaksice pri nabavci svih rumunskih proizvoda, koji su joj bili potrebni. Štaviše, nemačkom kapitalu zvanično je dozvoljeno da potpomaže razvoj rumunske privrede i rудarstva. Rusija je, u septembru 1939, bila priateljica Nemačke, a njena je politika bila nepovoljna, gotovo i neprijateljska, prema savezničkim silama.

Pored Pakta o nenapadanju od 23 avgusta 1939, koji je Rusiju vezivao sa Nemačkom i ovu osiguravao od svake ruske intervencije u ratu, ove su dve sile, odmah po zauzimanju i podeli Poljske, potpisale nove sporazume od 28 septembra 1939. Rusija se ovim sporazumom obavezala da Nemačku snabdeva sirovinama u zamenu za industrijske proizvode, a na osnovu ekonomskog programa koji je trebalo zajednički utvrditi.

U tom se programu između ostalog, izjavljivalo da je prema novom stanju stvari, utvrđenom zajedničkim sporazumom tih dveju sila u Istočnoj Evropi, bilo u zajedničkom interesu svih država da se učini kraj postojećem ratnom stanju između Nemačke s jedne i Engleske i Francuske sa druge strane. Obe zemlje obavezale su se da učine sve napore za postizanje ovog cilja. Tu se isto tako izjavljivalo da će se, u slučaju da ovi naporci ostanu bezuspešni, Engleska i Francuska smatrati kao odgovorne za

produženje rata i da će se Rusija i Nemačka tada posavetovati o merama koje bi trebalo preuzeti.

U septembru 1939, Italija nije bila u ratu, ali nije bila ni neutralna. Ova sredozemna sila držala je znatne snage u svojim afričkim kolonijama i na taj način primoravala Saveznike da u tim oblastima drže odgovarajuće snage.

Ako bi Italija stupila u rat, to bi bilo svakako na strani Nemačke, čija je ona bila saveznica. Njeno stupanje u rat ne samo što bi otežavalo i ugrožavalo savezničke komunikacije na Sredozemnom Moru, nego bi te zemlje prinudilo da upućuju čitav niz potreba za nova ratišta u Africi.

Pri pretpostavci da Italija, služeći se albanskim mostobranom na Balkanu, napadne jednog suseda Albanije, sukob bi, prema postojećoj tadanjoj političkoj situaciji, imao lokalni karakter. Ako bi, pak, Italija, sama ili u vezi sa Bugarskom napala Grčku, onda bi, razume se, odmah stupile na snagu Englesko-francuske garancije. Ali, saveznička akcija, i pod pretpostavkom da uspe da odbije tu italijansku ofanzivu, ne bi bila ozbiljna pretnja Nemačkoj. Dve države na severu Balkana, Jugoslavija i Rumunija, pa čak i Mađarska i Bugarska, ako ova poslednja ne bi sarađivala sa Italijom, ostale bi neutralne. Pokušaj da se ove države silom uvuku, primorao bi ih da brane svoju neutralnost i bacio bi ih na stranu Nemačke. Pri ovom novom razvoju balkanske situacije ne bi ostala nezainteresovana ni Rusija, obzirom na obaveze koje je imala prema Nemačkoj.

Ako bi Italija napala Jugoslaviju, Grčku, nemajući prema ugovorima nikakvu obavezu da joj pride u pomoć, ostala bi neutralna i ne bi dozvolila da se njena teritorija koristi kao operativna baza za pomaganje Jugoslavije.

Iz gore izloženog izlazi da u septembru 1939 postojeća vojna i politička situacija nije zapadnim silama nudila nikakvu mogućnost, pa čak ni izglede da po sopstvenoj inicijativi na Balkanskom Poluostrvu stvore front, koji bi Nemačku mogao ozbiljno da ugrozi i dovede do definitivnog rešenja.

Jedini način da se stvori novo vojište, sposobno da utiče na ishod sukoba bio bi, ako bi se četiri balkanske države, po svojoj slobodnoj volji, sporazumno stavile uz Englesku i Francusku, ili, ako bi se zajednički oduprle svakoj akciji koju bi Osovina preduzela protiv jedne od njih. U oba ta slučaja one bi morale da neutrališu Bugarsku, ukoliko ova ne bi vodila istu politiku.

Nažalost, politika koju su četiri balkanske države vodile bila je sasvim drugačija, a nije se ni kasnije promenila.

Krajem novembra 1939 godine dva viša oficira iz turskog Generalštaba došla su u Atinu i zatražila da ih primim.

Sa njima sam se sastao kod vojnog izaslanika Turske u Atini. Pošto su mi usmeno saopštili cilj svoje misije, predali su mi po naređenju svoga generalštaba pismenu pretstavku o saopštenju koje su mi učinili i zamolili me da im dostavim gledišta, sa kojima sam želeo da po ovom pitanju upoznam načelnika turskog Generalštaba.

Tekst ovog turskog saopštenja objavljen je u prilogu.

Iz ovog saopštenja i usmenog izlaganja ta dva oficira saznao sam da su vlade Velike Britanije i Francuske upozorile svoje turske saveznike da su u slučaju ako bi Grčka bila napadnuta, računale da nam pošalju pojačanja. Ono bi se sastojalo u tome, što bi nam, primenjujući garancije, uputile u početku četiri ili pet divizija. Turska je pristala da se ove snage prevezu suvim preko njene teritorije ka Solunu, u slučaju ako bi njihovo direktno prevoženje morem bilo otežano.

Saopšteno mi je takođe da su saveznički generalštabovi zamolili načelnika turskog Generalštaba da obavesti grčki Generalstab o njihovim namerama i od nas zatraži da u cilju bržeg iskrcavanja savezničkih trupa, pored solunskog, odredimo i uredimo još neka druga pristaništa između Soluna i Dedeagača. Pored toga, tražili su dozvolu da se već sada prevezе i smesti u solunske magacine deo materijala i namirnica koje su potrebne za taj njihov ekspedicioni korpus. Ova bi slagališta uredila i čuvala dva generalštabna oficira, koje bi Saveznici želeli da još sada upute u Grčku, i to u civilu i strogom inkognitu.

Pored toga, Saveznici su, preko načelnika turskog Generalštaba tražili obaveštenje u pogledu iskrcavanja svojih trupa kako u Solunu tako i drugim pristaništima, kao i o grčkoj vojsci uopšte.

Oni su me izvestili da je francuska vlada voljna da u Grčku, u slučaju rata, uputi jednu svoju visoku vojnu ličnost.

Za vreme ovog sastanka koji je održan kod turskog vojnog izaslanika, ova dva oficira dodirnula su u opštim linijama i pitanje proširenja rata na Balkan. Oni su imali utisak da će se sukob brzo proširiti na jugoistok Evrope.

Iako sam se prilično naljutio što su mi savezničke namere saopštene preko turskog Generalštaba, ta dva oficira sam obavestio o našem gledištu, koje sam im kasnije i pismeno predao u vidu odgovora na pismeno saopštenje turskog Generalštaba, a propratio sam ga i jednom notom. U njoj sam izložio opšti okvir u kome bi se, po mome mišljenju, trebalo da vode pregovori sa Englezima i Francuzima, pa sam ih zamolio da ovu notu, preko turskog Generalštaba, dostave Saveznicima.

Moje je mišljenje bilo sledeće:

U slučaju napada jedne velike sile na Grčku, pomoć koju bi Saveznici, u saglasnosti sa ponuđenim garancijama, trebalo da nam pruže, ne bi bila dovoljna ako bi se sa stojala iz četiri ili pet divizija, koje bi nam oni uputili u Solun ili na drugo mesto.

Nas bi, pre svega, i čim to zatražimo, trebalo ojačati vazduhoplovnim jedinicama i protivavionskom artiljerijom, kako bismo svoju mobilizaciju i koncentraciju mogli neometano da izvršimo. Ovo bi trebalo uraditi i radi zaštite eventualnog daljeg iskrcavanja savezničkih trupa u Solunu ili na drugom mestu i njihovog prevoženja preko grčke teritorije počev od turske granice.

Isto je tako bilo neophodno osigurati saradnju savezničkih pomorskih snaga sa grčkom flotom radi zaštite naših pomorskih transporata u toku mobilizacije i koncentracije.

U svom odgovoru načelniku turskog Generalštaba podvukao sam da, u slučaju da su se Saveznici direktno obratili Grčkoj radi regulisanja načina izvršenja ponu-

đenih garancija (što do sada nije učinjeno), Grčka bi im ovako odgovorila: neophodno je da Velika Britanija i Francuska pomognu Grčku u ubrzanju ritma njene vojne pripreme. Na prvom mestu, treba odmah skinuti zabranu koju su od početka rata savezničke vlade stavile na avione koje je Grčka poručila od francuske i engleske industrije i isplatila isključivo grčkim novcem. Drugo, Engleska i Francuska trebalo bi da povećaju kredite odobrene Grčkoj, a Engleska bi trebalo da nas ovlasti da jedan deo već odobrenog kredita od dva miliona funti sterlinga možemo iskoristiti za nabavku neophodnih aviona i protivavionske artiljerije u Engleskoj.

Neophodno je da se prouči i zajednički pripremi što brže ojačavanje Grčke vazduhoplovnim i protivavionskim jedinicama. Ova pojačanja bi trebalo tako spremiti da se mogu uputiti čim ih Grčka bude zatražila.

Saradnju savezničkih pomorskih snaga sa grčkom flotom trebalo bi tako urediti da naši transporti za vreme mobilizacije i koncentracije budu potpuno osigurani.

Radi izbegavanja svake pometnje i nereda, prevoženje savezničkih snaga u Grčku, potrebnih za suzbijanje neprijatelja, trebalo bi izvršiti tek po završetku koncentraciskog prevoženja grčke vojske.

Ne može se dozvoliti da se saveznički materijal i ostale potrebe već sada smeste u slagališta na grčkoj teritoriji. Dokle god ne bude napadnuta, Grčka će ostati neutralna, a davanje takvog odobrenja skrenulo bi s pravog puta politiku koje se ona pridržava.

U pogledu ostalih traženih obaveštenja odgovorio sam im, najzad, da ih je potpukovnik Dovas početkom septembra predao generalu Veganu.

Što se tiče raznih pretpostavki o proširenju sukoba na Balkan, primetio sam da grčki Generalstab ne raspolaze ni sa jednim tačnim podatkom po kome bi mogao da odgovori i izrazi svoje mišljenje; jedino sam podvukao da tada nisam smatrao da italijanski napad na Grčku neposredno pretstoji.

Svoje mišljenje zasnovao sam na činjenici da su pre mesec dana, 30 septembra 1939, președnik vlade Metakas i italijanski ambasador u Grčkoj, Graci, izmenjali i

objavili pisma, kojima su dve vlade još jednom potvrdile svoju nameru da nastave svoju politiku prijateljstva, mira i saradnje. Pored toga bilo mi je poznato da je italijanski ambasador 10. oktobra 1939., prilikom svoje posete državnom potsekretaru pri Ministarstvu spoljnih poslova Ma-vrudisu, saopštio da je italijanska vlada odlučila da što skorije i službeno objavi svoju čvrstu nameru da ostane neutralna za vreme trajanja Evropskog sukoba. Na ovo ju je, navodno, navela nemačko-ruska saradnja i pritisak koji je Rusija već počela da vrši na Istočnu Evropu.

U noti koju sam predao turskim oficirima da je preko turskog Generalštaba dostave savezničkim generalštabovima, izrazio sam mišljenje da bi predmet pregovora između Saveznika i Grčke trebalo da bude pripremanje zajedničke akcije za slučaj proširenja sukoba i na Balkan, ako bi Grčka bila prinuđena da u njemu učestvuje.

Trebalo je proučiti i utvrditi zajednički operacijski plan, koji bi, prema najverovatnijim pretpostavkama, određivao ulogu svake od angažovanih armija.

Dodao sam takođe da treba odmah proučiti i pripremiti saradnju između savezničkih pomorskih snaga i grčke flote i naše što brže pojačanje u avijaciji i protiv-avionskoj artiljeriji, kako bi se naša mobilizacija i koncentracija kao i grupisanje savezničkih snaga na grčkoj teritoriji mogli izvršiti pod najboljim okolnostima.

U noti sam ponovo naglasio hitnost kojom bi Saveznici trebalo da nam isporučuju traženi ratni materijal, čiji je spisak potpukovnik Dovas predao generalu Veganu.

Maršalu Fevzi Čakmaku poslao sam, po ovim oficirima pri njihovom povratku u Tursku, pismo pod br. 61105, kome sam priložio prethodni projekat za grčko-tursku vojnu konvenciju.

Odgovor na tursko saopštenje i nota koju sam preko turskog Generalštaba uputio savezničkim generalštabovima, nalaze se u prilogu.

Načelnik turskog Generalštaba izvestio me je pismom br. 17022 od 19. decembra 1939., koje sam primio tek 4. januara 1940., da je savezničkim generalštabovima dostavio notu kojom sam izložio svoja gledišta na mere koje je

trebalo preduzeti radi primenjivanja savezničkih garancija.

Iako se, rekao je u tom dokumentu, slaže samnom u tome da bi saveznička pomoć pre svega i kao najhitnije trebalo da se sastoji iz aviona i protivavionske artiljerije, on ipak ne može da se složi sa mojim gledištem po kome bi iskrcavanje četiri ili pet savezničkih divizija u Solunu trebalo da se izvrši posle završenog koncentraciskog prevoženje grčke vojske; potsetio me je da je Turska dozvolila prolaz ovih snaga preko svoje teritorije, da bi bile u mogućnosti da nas što pre pomognu. Izrazio je mišljenje da bi neprijatelj, iskorišćujući ovo zakašnjenje od dvadeset dana u iskrcavanju savezničkih snaga u Grčkoj, mogao da udari klin između turske i grčke vojske i da spreči dejstvo turske vojske u korist Grčke. Stoga je insistirao da se osigura što brže iskrcavanje anglo-francuskih snaga.

Načelniku turskog Generalštaba odgovorio sam pismom br. 112042 od 10 januara 1940, u kome sam mu objasnio da će, za vreme koje je potrebno za našu mobilizaciju i koncentraciju, naša pristaništa i železnice biti potpuno angažovani. Transportovanje savezničkih trupa, baš u to vreme, bilo morem ili železnicom iz Turske, a zbog neizbežne pometnje i poremećaja koji bi iz toga proisticali, imalo bi za posledicu ne samo usporavanje koncentracije grčke vojske i izvršenja njenog početnog strategiskog razvoja, već i zakašnjenje koncentracije tih savezničkih snaga i zauzimanje njihovog rasporeda na grčkoj teritoriji.

Naprotiv, ako bi prevoženje tih savezničkih trupa otpočelo posle završenog prevoženja grčke vojske, mi bismo na taj način bez poremećaja i usporavanja mogli da izvršimo koncentraciju i razvoj kako svoje vojske, tako i savezničkih snaga.

Ako Maršal smatra da bi usled ovog zakašnjenja od dvadesetak dana u iskrcavanju savezničkih snaga u Grčkoj moglo neprijatelju (a prepostavljam da je Maršal mislio na Bugarsku) da pruži priliku za zabijanje klina između grčkih i turskih snaga i da turske trupe spreči da nam stignu u pomoć, po mome mišljenju, bilo bi bolje da se turska vojska iz Trakije odmah ojača savezničkim

trupama. Razume se, ta pojačanja ne bi trebalo da uspore koncentraciju turske vojske; na taj način bi i napor, koji bi ona učinila za održavanje dodira sa našom vojskom, doneo veće koristi.

Ako se pitanje trenutka i mesta iskrcavanja anglo-francuskih snaga proučava samo pod navedenim uglom, izjavio sam na kraju, da ne bismo mogli očekivati rešenje koje bi bilo u skladu sa opštim potrebama uspešnog suprotstavljanja neprijateljskoj akciji protiv nas.

Improvizacije nećemo moći da izbegnemo ako ranije ne proučimo opšti plan zajedničke akcije, koji bi, vodeći računa o raznim mogućnostima neprijateljskog napada, tačno određivao ulogu svake od savezničkih armija. Samo na osnovu takvog plana bilo bi moguće da se tačno odmeri kada i gde bi trebalo da prevezemo ne samo ovih 4 ili 5 divizija, već i sve one snage koje bi nam bile potrebne za uspešno sprečavanje proširenja rata na Balkan.

Pored toga, tim istim aktom izvestio sam načelnika turskog Generalštaba da mi je jedan pretstavnik francuske Vrhovne komande, koji je u Atinu došao u decembru 1939 radi konferisanja samnom, izjavio da se sa mojim nazorima potpuno slaže.

23 decembra 1939 francuski vojni izaslanik izvestio me je da je u Atinu stigao jedan francuski oficir sa zadatkom da me poseti. To mu je naredio general Gamlen, vrhovni komandant francusko-engleskih snaga.

Te večeri sam u svojoj kancelariji u Generalštabu primio potpukovnika Marioa (*Mariot*), člana poslednje francuske vojne misije u Grčkoj.

Potpukovnik Mario mi je predao pismo francuskog vrhovnog komandanta, kojim se donosilac preporučuje kao apsolutno poverljiva ličnost, a ja molim da donosiocu izložim svoja gledišta koja se odnose na pomoć koju bi Saveznici mogli da nam pruže.

Pošto me je upoznao sa ciljem svoje misije i izneo uveravanja generala Gamlena da su Francuska i Engleska, saglasno datim garancijama, odlučile da Grčkoj pruže potpunu i svaku moguću pomoć kad je ova bude zatražila, potpukovnik Mario me je umolio da mu izložim svoje mi-

šljenje o opštem razvoju situacije na Balkanu i svoj stav po pitanju savezničke pomoći i njenog pripremanja.

Tome oficiru detaljno sam izložio tadanju političku i vojnu situaciju na Balkanskom Poluostrvu, koja, u neodređenoj budućnosti, nije isključivala proširenje sukoba i na ovaj deo Evrope. Sem toga, izneo sam i svoje poglede na način priprema i izvršenja garancija radi postizanja najboljih mogućih rezultata.

Insistirao sam na potrebi da se unapred utvrdi opšti operacijski plan, u kome bi posebno bila ispitana svaka od hipoteza proširenja rata na Balkan i zadatak svake armije koja bi sarađivala na suzbijanju napada. Pored toga, naveo sam razloge zbog kojih sam smatrao da bi u slučaju da i Bugarska učestvuje u ovom napadu, ili da ga makar i samo olakšava, glavni cilj Saveznika trebalo da bude da se ona što brže izbaci iz stroja.

Nisam propustio da izaslanika francuskog Generalštaba izvestim o raznim potrebama grčke vojske u ratnom materijalu. Naglasio sam mu da bi najuspešnija pomoć koju bi Saveznici mogli da nam pruže bila u tome da nas što pre pomognu, po mogućству još pre našeg eventualnog učešća u ratu. Ovo je bilo potrebno zato da bismo upotpunili svoje vojne pripreme.

Sa potpukovnikom Marioom imao sam dva tajna saštanka. Tom prilikom predao sam mu pismo za generala Gamlena, kao i memorandum u kome su bila ukratko izložena moja ranija gledišta.

U svom pismu od 26 decembra 1939 upućenom vrhovnom komandantu savezničke armije, umolio sam ga da izvoli uložiti sav svoj autoritet kod savezničkih vlada Velike Britanije i Francuske i pomogne nam da naši zahtevi za materijalom, koji je grčkoj vojsci toliko potreban, budu što pre zadovoljeni. Pretsednika vlade izvestio sam rapportom br. A. P. 61266 od 27 decembra 1939 o svojim razgovorima sa potpukovnikom Marioom, a uz taj izveštaj priložio sam i kopije svoga pisma i memoranduma koje sam uputio generalu Gamlenu (ova dokumenta nalaze se u prilogu).

Takvi su bili pregovori koje smo vodili sa Englezima i Francuzima u pogledu eventualne primene garancija koje su te dve države ponudile Grčkoj.

Grčko gledište, koje sam vladama Francuske i Engleske, preko savezničkih vojnih izaslanika u Atini, turskog Generalštaba i savezničke Vrhovne komande, opširno i detaljno izložio, nije uzeto u razmatranje. Štoviše, nije nam dostavljen nikakav određen odgovor niti je bio preduzet ikakav ozbiljan rad na pripremi. Vojni izaslanici u Atini ograničavali su se samo na traženje obaveštenja o kapacitetu naših železnica i pristaništa, naših puteva, o telegrafsko-telefonskoj i radio-telegrafskoj mreži, o postojećim aerodromima, o ratnoj industriji, o našim izvorima za snabdevanje prehranbenim artiklima, broju i kapacitetu bolnica, kao i razna druga obaveštenja, koja bi jedan vojni izaslanik, sa normalno organizovanom kancelarijom, trebao i sam da prikupi. Smatrali smo da oni već imaju sve te podatke, pošto su engleske i francuske misije za nastavu već dugi niz godina provele u Grčkoj.

Nisam imao nikakvog drugog dodira i nisam vodio nikakav drugi razgovor sa turskim Generalštabom i savezničkom Vrhovnom komandom. Jedino je krajem februara 1940 general Vegan zatražio odobrenje da iz Sirije uputi u Grčku dva francuska vazduhoplovna oficira radi rekognosciranja aerodroma, koje bi u slučaju rata grčko komandovanje stavilo na raspoloženje Saveznicima. Po odobrenju vlade ova dva vazduhoplovna oficira stigla su početkom marta u Grčku, u građanskom odelu. Ja sam ih primio i po sporazumu sa ministrom vazduhoplovstva, dozvolio im da te aerodrome obiđu.

14 marta 1940 pisao mi je general Vegan i zahvalio mi za ukazane olakšice ovim vazduhoplovцима; odgovorio sam mu 28 marta, moleći ga ponovo da učini sve što može da nam se oružje i materijal koje smo već toliko puta i tako uporno tražili, najzad isporuči.

Objavljujem u prilogu svoje pismo generalu Veganu da bih pokazao kakvi su bili naši naporci radi ubedivanja Zapadnih sila da se najuspešnija pomoć koju su one, u duhu garancija, imale da nam pruže, sastojala prosto u pomaganju da svoje vojne pripreme dovršimo tako, da bi

Grčka, kojoj su tada sva inostrana tržišta bila zatvorena, mogla da se suprotstavi svakoj eventualnosti. Nažalost, u ovom pogledu nije ništa učinjeno.

Nasuprot Nemačkoj, koja je, naročito od 1938., olakšavala intenzivno ponovno naoružanje Bugarske, Velika Britanija i Francuska odbijale su da nam isporuče materijal koji smo tako često tražili. Štaviše, one su za svoju vlastitu upotrebu zadržale materijal koji smo poručili od njihove industrije a koji se sastoji iz aviona, tenkova, protivavionske i protivtenkovske artiljerije itd. Ovaj nam je materijal bio apsolutno neophodan, a njegov nedostatak za vreme rata bolno se osećao.

Želim da ponovim da su se ovi pregovori, koje smo sa Saveznicima vodili, zasnivali na činjenici da je Grčka nastojala da ostane neutralna, ukoliko sama ne bude napadnuta.

Početkom jula 1940., nemačka propaganda je objavila poverljive dokumente iz arhive francuskog Generalštaba, koji su Nemcima pali u ruke i izazvali tada izvesnu senzaciju. Nemačko tumačenje ovih dokumenata težilo je da dokaže da je već odavno postojala grčko-saveznička saradnja, i da su bili izrađeni i planovi za zajedničku akciju na Balkanskom Poluostrvu. U ovom tvrđenju nema ni trunke istine. Iz tih objavljenih dokumenata ne proizilazi nikakvo otstupanje od politike koju je vodila grčka vlada, a koja se sastojala u izbegavanju svakog mešanja u rat, sem, razume se, u slučaju da sama postane žrtva agresije.

Jedini cilj naših pregovora sa Zapadnim silama bio je da se izbegnu opasne improvizacije. Bez zle volje ti se pregovori ne mogu tumačiti kao napuštanje politike neutralnosti, koju je Grčka bila odlučno rešena da vodi. Smatram da bi bila gruba politička i vojna greška ako ne bismo bili spremni da najbolje upotrebimo pomoć koju bi nam Saveznici ponudili u slučaju da postanemo žrtva nekog napada koji bi, po strategiji koje se Osovina uvek pridržavala, nesumnjivo imao sve karakteristike iznenadenja.

Pregovori sa balkanskim državama

Trećeg maja 1939, na oko mesec dana po okupaciji Albanije od strane italijanskih trupa, general Simović, načelnik Glavnog generalštaba jugoslovenske vojske, pozvao je našeg vojnog izaslanika u Beogradu, artiljeriskog pukovnika Konstantina Ekonomu. Pošto mu je izjavio da ne pridaje veliku važnost pacifističkim uveravanjima Italije i Nemačke, već, naprotiv, vidi opasnost od napada Osvine na Balkan, zamolio ga je da me upita, da li sam mišljenja da jugoslovenski i grčki Generalstab treba već sada da razmotre pretpostavku italijanskog napada na naše dve zemlje i da prouče mere koje treba preduzeti protiv takvog napada. Dodao je da bi ova saradnja trebalo da bude u čisto tehničkom okviru jedne studije o postupku u pomenutom slučaju, da ona ne bi imala nikakav politički karakter i da ne bi predviđala sklapanje vojne konvencije sa uzajamnim obavezama.

Ovaj predlog jugoslovenskog Generalštaba dostavljen mi je 7 maja 1939. Žurbu, koja se pritom pokazivala, prisao sam glasovima koji su tada kružili o neposredno prestojećem napadu Italije na Jugoslaviju. U isto vreme iznenadio sam se što je ovaj predlog isključivao svaki politički karakter i svako zaključivanje vojne konvencije.

Uvek sam bio mišljenja da balkanske države treba da budu tesno povezane i da je takva politika povezanosti sačinjavala najbolju moguću zaštitu mira i održavanja statuskvoa na Balkanu. Svoj sam odgovor dostavio 8 maja 1939 grčkom vojnom izaslaniku sa nalogom da ga pismeno dostavi generalu Simoviću.

Načelniku jugoslovenskog Generalštaba saopštio sam da bi mi bilo priyatno ako bi se ostvarila ova saradnja između naša dva generalštaba u cilju uspostavljanja zajedničkog operaciskog plana za slučaj italijanskog ili italijansko-bugarskog napada na Jugoslaviju ili Grčku, ili na obe države istovremeno. Međutim, smatrao sam da ovome našem dodiru treba da prethodi sporazum naših vlada sa ciljem da se utvrde i političke osnove vojne saradnje.

Izveštaj našeg vojnog izaslanika u Beogradu i moj odgovor objavljeni su u prilogu.

Od jugoslovenskog Generalštaba nisam dobio nikakav odgovor. Verujem da, ako je jugoslovenska vojska shvatiла potrebu zajedničkog dejstva balkanskih država u cilju suprotstavljanja svakoj ratnoj opasnosti na Balkanu, politika koju su vodili odgovorni državnici iz Beograda bila je izolacionistička ili tačnije, egoistična.

Svaki put kad su kružili glasovi o napadu na Jugoslaviju, Grčka je bila sondirana da bi se saznalo da li je voljna da sarađuje u odbijanju tog napada. Ali nama nikad nije bio predložen neki uzajamni sporazum, a kad god smo preduzimali inicijativu za otpočinjanje odgovarajućih pregovora, na to nismo dobijali odgovor.

Kasnije mi je pretsednik grčke vlade Metaksas rekao da ga je, kad su u maju 1940 kružili glasovi o skoro prestojećem napadu Italije na Jugoslaviju, ambasador te države u Atini, po naređenju svoje vlade, upitao da li bi Grčka bila voljna da pomaže Jugoslaviju. Pretsednik mu je odgovorio da bi se Grčka na to obavezala pod uslovom da Jugoslavija primi istu obavezu na slučaj ako bi Italija napala Grčku. Ambasador je umoljen da što pre dostavi odgovor svoje vlade. Taj odgovor nikad nismo dobili.

Krajem januara 1940 imao sam dugu konferenciju sa pretsednikom vlade, koji je, kao ministar spoljnih poslova, trebalo da predstavlja Grčku na Osmom redovnom zasedanju Stalnog saveta Balkanskog sporazuma. To zasedanje imalo je da se održi početkom februara 1940.

Potsetio sam pretsednika vlade da je na poslednjoj konferenciji načelnika generalštabova Balkanskog sporazuma, održanoj od 28 novembra do 6 decembra 1938 u Atini, bilo odlučeno da se načelnici generalštabova sastanu u Beogradu u jesen 1939, ali je ovaj poslednji sastanak otkazan na zahtev jugoslovenskog Generalštaba, zbog rata koji je u međuvremenu izbio.

Pretsedniku vlade predložio sam da bi bilo celishodno da se u toku sastanka četvorice ministara spoljnih poslova (prvom koji je trebalo da se održi od početka rata), a usled Evropskog sukoba i opasnosti njegovog proširenja i na Balkansko Poluostrvo, ispita umesnost izmene i proširenja

izvesnih odredaba Pakta Balkanskog sporazuma. Cilj tih izmena bi bio da se političke i vojne obaveze ugovornih strana ne ograničavaju samo na sada vrlo malo verovatan slučaj jednog čisto balkanskog sukoba, već da nam omoguće zajedničku odbranu od ma koje vanbalkanske pretnje.

Dodao sam da, ako bi ovaj predlog bio usvojen, trebalo bi predložiti da se odmah sazove sednica načelnika generalštabova radi proučavanja i utvrđivanja zajedničkog operaciskog plana.

Pretsednik vlade mi je odgovorio da namerava da ova pitanja pokrene u Beogradu. Po povratku sa te konferencije, održane 2, 3 i 4 februara 1940, Pretsednik me je pozvao u Ministarstvo spoljnih poslova i saopštio mi da su četiri ministra spoljnih poslova konstatovala punu saglasnost gledišta po pitanju potrebe održavanja mira na Balkanskom Poluostrvu, i da su se složila da obaveze Pakta treba izvući iz njihovog dotadašnjeg uskog okvira, ali da, radi izbegavanja svakog nesporazuma, nisu smatrala za celishodno da ovim obavezama dadu i pismen oblik. U isto vreme saopštio mi je da je umesto sastanaka načelnika generalštabova, koji bi, zbog tadašnjih prilika, mogli dovoditi do nesporazuma, odlučeno da se između četiri generalštaba održava stalan dodir radi proučavanja raznih pitanja koja interesuju Savezниke. Pored toga, rešeno je da se ovaj dodir održava preko jednog saveta, koji bi zasedavao u Atini, pod mojim pretsedništvom, a sastojao bi se od tri vojna izaslanika, koji bi predstavljali svoje generalštabove.

Ministarstvo spoljnih poslova saopštilo mi je 1 marta 1940 dokumentom pod br. 5770 tekst dotičnog člana iz zapisnika Osme sednice Saveta Balkanskog sporazuma, a koji glasi:

b) Dodir između generalštabova.

„Na predlog pretsednika g. Metaksasa, Savet je odlučio da će se uobičajeni sastanak načelnika generalštabova zameniti prostim dodirom, diskretnim i stalnim, između četiri generalštaba radi proučavanja raznih odbranbenih pitanja koja interesuju četiri savezničke države“.

Na osnovu ovoga što mi je pretsednik vlade usmeno saopštio, počeo sam odmah da proučavam način na koji bi četiri države mogle da se suprotstave svakome vanbal- kanskom pokušaju za proširenje rata i na Balkan. Takav napad mogao je da nađe sa severa ili zapada, ili istovremeno sa oba ta pravca. On je mogao biti pomognut uplitanjem jedne neprijateljski raspoložene balkanske države. Najkorisnije rešenje sa vojne tačke gledišta sastojalo se, naravno, u suprotstavljanju napadaču što je moguće većeg broja ujedinjenih balkanskih snaga.

Ali da bi se ove snage koncentrisale u najbolje mogućim uslovima i da budu sposobne da ograniče, ili čak i da od neprijatelja preotmu inicijativu, bilo je neophodno da četiri saveznika vode zajedničku politiku.

Postavljala su se sledeća pitanja: Da li bi politika te četiri države bila tako dobro koordinirana da Saveznici, od trenutka kad bi protivnici nagovestili, makar i na najdiskretniji način, svoju odluku da napadnu, donesu osnovne odluke, koje bi se sastojale u blagovremenoj mobilizaciji i koncentraciji savezničkih snaga, u blagovremenom traženju anglo-francuske intervencije i neutralisanju neprijateljskih balkanskih država pre nego što bi bilo suviše dockan, a koje bi, čak i svojom neutralnošću, mogle da pomažu tu vanbalkansku pretnju?

Ovi elementi bili su mi neophodni da bih se mogao upustiti u proučavanje vojnog problema zajedničkog otpora četiri balkanska saveznika prema proširenju rata i na Balkansko Poluostrvo.

Pretsedniku vlade podneo sam svoj izveštaj br. A. P. 92273 od 14 februara 1940 (vidi u prilogu str. 148), kojim sam tražio da mi ova pitanja razjasni.

Pretsednik vlade me je obavestio da će, radi detaljnog pretresanja pitanja izloženih u ovome izveštaju, lično doći u Generalstab. I doista, početkom marta 1940 imao sam sa njim dugu konferenciju na kojoj sam mu izložio svoja gledišta na opšte linije kojih bi se trebalo pridržavati radi organizovanja otpora četiri savezničke države protiv vanbalkanske agresije.

Na njegov zahtev, ova svoja gledišta i pismeno sam mu izložio i dostavio svojim izveštajem br. A. P. 99469

od 13 marta 1940 (vidi prilog na str. 150) i zatražio ovlašćenje da ih, ako se s njima slaže, saopštим savezničkim generalštabovima, kako bi s njima bili upoznati za vreme sastanaka koji su se, pod mojim pretdsedništvom, imali održati u Atini.

Gledišta koja sam izložio pretdsedniku vlade usmeno i pismeno bila su sledeća:

a) Raspolažući inicijativom, neprijatelj bi po svaku cenu težio da se njome koristi radi postizanja brzog rešenja i izbegavanja da se na Balkanskom Poluostrvu stabilizuje front. Stoga bi snaga i brzina dejstva bile glavne karakteristike njegove ofanzive.

b) Neprijateljske operacije bile bi ozbiljno olakšane postojanjem jednog neprijateljski raspoloženog žarišta na Balkanskom Poluostrvu.

Stoga bi četiri balkanske države, već i na najmanji znak o protivničkim namerama, trebalo bez ikakvog odlaganja, a radi omogućavanja zajedničkog otpora neprijatelju i sprečavanja da se razvije povoljna vojna situacija u njegovu korist, da preduzmu odmah sledeće mere:

a) mobilizaciju i koncentraciju;

b) odmah tražiti pomoć od Engleske i Francuske i

c) odmah staviti Bugarsku van borbe, čak i ako bi izjavila da želi da ostane neutralna u sukobu. Na isti način postupiti i sa Albanijom u slučaju ako bi Italija na ma koji način intervenisala u ovom sukobu, a sa ciljem da četiri saveznika na taj način dobiju na vreme potpunu slobodu manevrovanja u pozadini vojišta, kontrolu nad svim komunikacijama i mogućnost da pred napadača istave što veći broj armija.

Pretsednik vlade izjavio je da se samnom slaže i ovlastio me da ova gledišta izložim Savetu, koji je trebalo da se pod mojim pretdsedništvom, a prema odluci donetoj u Beogradu u februaru 1940, sastane u Atini. Dodao je da bismo tako mogli da ocenimo volju svojih saveznika za političkom i vojnom saradnjom, i da će i sam, izveštavan od mene o napredovanju poslova u Savetu, delovati na političkom planu na najpodesniji način.

Zatim sam sa pukovnikom Kitrilakisom, načelnikom Operativnog odeljenja i potpukovnikom Dovasom, šefom

Operativnog otseka, proučio izradu opštег plana savezničkih operacija, koje bi trebalo preduzeti u slučaju da se rat proširi i na Balkansko Poluostrvo.

Smatram za svoju dužnost da javnosti saopštим imena ova dva oficira, koji su, odlični u svakom pogledu, učinili zemlji izvanredne usluge, kako u periodu pripremanja rata, tako i za vreme samoga rata.

U ovoj studiji (vidi prilog, str. od 157 do 211), koja se odnosila na operacije koje je trebalo preduzeti u slučaju proširenja rata i na Balkansko Poluostrvo, a zasnivala se s jedne strane na tesnoj političkoj i vojnoj saradnji četiri države Balkanskog sporazuma pre i za vreme operacija, a sa druge strane na trenutnom doprinosu ozbiljne pomoći od strane Anglo-Franca, čim ova bude zatražena, ispitani su elementi celokupnog savezničkog manevra za vreme operacija na Balkanskom Poluostrvu; zatim operacija koje je trebalo izvoditi protiv Bugarske i Albanije i najzad koje je trebalo preduzeti u Jugoslaviji i Rumuniji.

Prevod ove studije dostavio sam, preko francuskog vojnog izaslanika u Atini generalu Veganu, a nameravao sam da ga podnesem i savezničkom Vojnom savetu, koji je, pod mojim pretdsedništvom, trebalo da se sastane u Atini, čim vojni izaslanici, koji su u Savezu predstavljali svoje generalštabove budu dobili naređenje. Pošto im ovo naređenje nije bilo izdato (ja sam ih po tome nekoliko puta pitao), obratio sam se dokumentom br. A. P. 115342 od 23 marta 1940 Ministarstvu spoljnih poslova sa molbom da savezničkim vladama saopšti moju spremnost da po svim pitanjima otpočnem saradnju sa predstavnicima savezničkih generalštabova. Ministarstvo spoljnih poslova izvestilo je depešom vlade Jugoslavije, Rumunije i Tur-ske da smo gotovi za početak razgovora. Na to nije dobijen nikakav odgovor. Iz toga je sledovalo da uprkos odlukama donetim u Beogradu na Osmom zasedanju Saveta Balkanskog sporazuma iako su one unete u zapisnik sednica, između savezničkih generalštabova nije bio uspostavljen nikakav dodir.

(Dokumenat A. P. 115342, upućen Ministarstvu spoljnih poslova i kopija telegrama, koje je ono uputilo savezničkim vladama, nalaze se u prilogu, str. 211 i 212).

Vredna je pažnje činjenica da, iako su sve savezničke balkanske države želele da održe mir na Balkanskom Poluostrvu i jasno uviđale da, ako bi se rat proširio na ovaj deo Evrope, on se ne bi mogao ograničiti samo na jednu od tih država, one ipak nisu razumele da se jedini način za nametanje ove politike sastojao u njihovoj uzajamnoj tesnoj političkoj i vojnoj saradnji.

Balkanski sporazum, rešen da na Balkanskom Poluostrvu održi teritorijalni status kvo i da osigura njegovo poštovanje; zatim, rešen da prema svakom pokušaju agresije istavi zajednički front i da radi po potpuno istovetnim gledištima, u istome duhu, sa istim elanom za odbranu nezavisnosti i integriteta svakog svog člana, mogao bi da igra veoma važnu ulogu i da na uspešan način brani interese četiri savezničke zemlje.

Nažalost, politika koju su vodile četiri savezničke države bila je u svakom pogledu suprotna opštim gore izloženim gledištima. Događaji su dovoljno dokazali posledice ove rđave politike. Balkanske države nisu vodile zajedničku politiku prema ratobornim državama.

Geografski položaj Balkanskog Poluostrva koji predstavlja neophodnu osnovicu za svaku kopnenu ili pomorsku operaciju na Istoku primoravao je velike sile da na njemu sprovode politiku svoga uticaja. Države Balkanskog sporazuma nisu prema ovom ukrštanju pokušala i diplomatskih pritisaka istavljale zajedničku i realnu politiku, koja bi jasno pokazala njihovu namjeru da se ne orijentisu ni prema kojoj strani i da su nepokolebivo rešene da od svakog zajednički brane svoju nezavisnost i integritet.

Pošto između četiri balkanske države nije postojala ova politika uzajamnog pomaganja, svaka od njih sasvim prirodno, vodila je svoju sopstvenu politiku. Takva politika je izvesne od ovih država doveća ne samo do potpune ravnodušnosti prema slobodama svoga suseda, ili do traženja i najmanjeg izgovora za izbegavanje njihovih ugovornih obaveza, nego još i do žrtvovanja sopstvene nezavisnosti i teritorijalnog integriteta radi izbegavanja svake ratne peripetije.

Rumunija, uprkos poruke koju je kralj Karol uputio 1. januara 1940 rumunskom narodu i njegovoj vojsci, a u kojoj je potvrđivao nepokolebitvu odluku države da brani svoj integritet, ustupila je, posle ruskog ultimatuma od 23. juna 1940 Besarabiju i Severnu Bukovinu Sovjetskom Savezu, koje su okupirane od 28. juna do 2. jula 1940. Prvoga jula Rumunija je odbila Anglo-francuske garancije od 13. aprila 1939. Osmog jula ona je preko svog predsednika vlade Sigurtua objavila svoju odluku da sarađuje sa Nemačkom i Italijom. Jedanaestog jula te godine istupila je iz Društva naroda, a 30. avgusta, posle arbitražne odluke u Beću, ustupila je Mađarskoj bez borbe najveći deo Transilvanije. Sedmog septembra 1940, u duhu ugovora u Krajovi, ustupila je Bugarskoj Južnu Dobrudžu i, najzad, pošto se stavila potpuno pod kontrolu Nemačke, primila je nemačke garancije za zaštitu integriteta i ne-povredivosti svoje još preostale teritorije.

Jugoslavija je vodila probugarsku, a za Osoviniu povoljnu, politiku. Zaključenje bugarsko-jugoslovenskog Sporazuma o večnom prijateljstvu od 24. januara 1937 oslabilo je Balkanski sporazum, povećalo slobodu rada Bugarske i jasno pokazalo da Jugoslavija vodi zasebnu politiku. Spoljna politika Jugoslavije, naročito za vlade Stojadinovića, olakšavala je Hitlerove planove i omogućavala stvaranje veoma povoljnih uslova za Nemačku. Ona je pomogla pripajanje Austrije Nemačkoj, a potom komadanje Čehoslovačke. Flertujući sa Italijom i igrajući po muzici Musolinija, jugoslovenska vlada je obeležila put za okupaciju Albanije. Nezadovoljna Grčkom, koja je primila Anglo-francuske garancije i Turskom, koja je zaključila Pakt od oktobra 1939, ova je vlada Italiju i Nemačku stalno uveravala da je Balkanski sporazum stvarno prestao da postoji.

Uopšte uzevši, većina jugoslovenskih političara bila je naklonjena Osovini, a samo vrlo malo njih ostalo je verno ideji Saveza.

Kad je Italija 10. juna 1940 objavila rat Engleskoj i savladanoj Francuskoj, Turska nije zauzela stav koji bi poštovao obaveze iz tačke 1. člana II Anglo-francusko-tur-

skog ugovora od 19 oktobra 1939. Moguće je da se ona, strahujući da bi njena intervencija mogla dovesti do oružanog sukoba sa Sovjetskim Savezom, zaklonila iza odredbe Protokola br. 2, potpisatog u isto vreme kad i taj ugovor. Ni tada nismo znali da li bi u slučaju primene člana III toga ugovora, koji predviđa eventualnost jednog sukoba izazvanog garancijama datim Grčkoj i Rumuniji, Turska prema svojim obavezama, pomagala svoje saveznike, a time, indirektno balkansku državu, u čiju bi korist ove garancije išle.

Kasnije, kad je Italija napala Grčku i engleske garancije stupile na snagu, pokazalo se da je turska politika ostala nepromenjena. Štaviše, politika turske vlade pred neizbežnošću nemačkog napada na Grčku, pretstavljava je ozbiljan udar bratskoj grčko-turskoj saradnji.

Naprotiv, grčka politika je bila jednostavna i realna. Grčka je tražila tesnu političku i vojnu saradnju sa državama Balkanskog sporazuma. Ona je smatrala da bi ova saradnja doveća ne samo do udaljavanja sukoba sa Balkanskog Poluostrva, koji su svi Saveznici želeli da izbegnu, nego bi pretstavljava jedini način za suzbijanje svakog pokušaja agresije. Ovaj napor grčke politike nije bio krunisan uspehom, a kad je Grčka radi odbrane svoje časti, nezavisnosti i integriteta morala da pribegne oružju, ona je prihvatile izazivanje sa verom u svoju sudbinu i samopouzdanjem, računajući samo na svoje sopstvene snage.

Politika Grčke prema zaraćenim silama bila je u svakom pogledu časna. Grčka neutralnost primenjivana je na jasan i lojalan način. Tačno je da je Grčka, što joj je uostalom bila i dužnost, stupila u dodir sa Saveznicima da bi pomoći koja joj je bila obećana jednostranim izjavama garancije za slučaj kad bi morala da se brani, učinila što efikasnijom, ali ovo ni u kom slučaju nije pretstavljalo prethodnu saradnju sa Saveznicima niti ma i najmanje otstupanje od politike koje se ona pridržavala u pogledu dve zaraćene koalicije.

Grčka politika bila je nacionalna politika, bez ličnih uticaja, simpatija ili romantizma. Ona je odgovarala opštem

raspoloženju naroda i međunarodnoj situaciji. Ona je bila rezultat mudrosti kralja i obazrivosti tadašnje grčke vlade, kojoj je na čelu stajao sposoban i plemenit političar, veliki patriota i čovek retko širokih pogleda.

Ova nacionalna politika, blagodareći kralju i grčkoj vlasti, nije bila predmet diskusije, političkih intriga i manevra po kuloarima. Grčka nije postala, kao u Prvom svetskom ratu, zatvoreno područje na kome su se sukobljavale neprijateljske propagande, težeći da svakojakim intrigama i mahinacijama osiguraju uticaj u zemlji.

Ova politika, koja je naš narod održala ujedinjen za sve vreme borbe, nije bila oportunistička, već nacionalna, realistička, časna i odvažna. To je bila ponosna politika, dostojna naroda u kome je ponikla najviša svetska kultura.

GLAVA III

ITALIJANSKA I NEMAČKA POLITIKA PREMA GRČKOJ

Ukoliko je politika Grčke prema zaraćenim stranama bila ispravna i otvorena, utoliko je politika Nemačke i Italije prema njoj bila lažna i licemerna. Mislim da je potrebno ukloniti utisak kod izvesnih ljudi koji smatraju da su dva člana Osovine, u odnosu na Grčku, vodila različitu politiku i da se Nemačka, puna dobrog raspoloženja prema Grčkoj, protivila politici koju je vodila Italija.

Da je paralelno sa grčkom Belom knjigom, objavljenom u početku rata, a koja se odnosila na italijansku politiku prema nama od okupacije Albanije pa do 28. oktobra 1940, naša vlada objavila i drugu Belu knjigu, koja bi se odnosila na nemačku politiku, jasno bi se pokazalo da je politika tih zemalja, i pored razlike u izboru upotrebljenih načina, imala jedan te isti cilj, a to je da od Grčke načini svoje poslušno oruđe.

Neizazvani napad od 28. oktobra 1940 na Grčku, koju su Italijani stalno smatrali kao prepreku njihovim ambicioznim ciljevima za vaspostavljanjem Rimskog carstva i proširenjem italijanskog životnog prostora na Bliskom Istoku, nije težio samo ostvarenju tih italijanskih ambicija; on je, u okviru evropskog sukoba sačinjavao deo opštег vojnog plana, koji su obe sile Osovine unapred utvrdile.

Za uspeh ovoga plana bio je potreban dug period pripreme, za koje vreme je bilo neophodno uspavati Grčku. Zatim bi došla brza akcija, koja bi je iznenada pokorila. Sredstva, koja su oba partnera upotrebljavala za postizanje

ovoga cilja, bila su različita, zbog čega će politiku Rima i Berlina prema nama posebno izložiti.

Po zauzeću Albanije, zemlje za koju je Italija oduvek poricala da ima ikakve osvajačke namere, a to dokazivala kako zvaničnim saopštenjima, datim u Rimu 17 marta 1939 i ponovljenim istoga dana jugoslovenskoj vladu, tako i kategoričkom izjavom, koju je lično italijanski ministar spoljnih poslova, grof Čano, 4 avgusta 1939, predao engleskom ambasadoru, italijanska vlada nas je, sve do svog napada na nas neprestano pretrpavala lažnim obećanjima, umirujućim uveravanjima i prijateljskim izjavama.

Tako:

10 aprila 1939, tri dana po okupaciji Albanije, italijanska vlada uveravala je grčku vladu o svojoj odluci da u svakom slučaju poštuje nezavisnost i integritet Grčke, i o svojoj iskrenoj želji za održavanjem i unapređivanjem srdačnih odnosa između obe države.

17 septembra 1939, italijanski ambasador predao je pismeno saopštenje, datirano u Rimu 12 septembra, kojim se grčka vlada uverava da, ako bi Italija stupila u rat, to ni u kom slučaju ne bi bilo protiv Grčke. Posle ovog saopštenja, odlučeno je da se 20 septembra 1939 jednovremeno u Rimu i Atini objavi jedna zajednička nota, uz naglašavanje osećanja iskrenog prijateljstva i uzajamnog poverenja koje je postojalo među tim državama.

Štaviše, zbog ovog uveravanja grčka vlada je odlučila da ukine već preduzete mere u Epiru i Zapadnoj Makedoniji zbog koncentracije najvećeg dela italijanskih snaga u Albaniji i u blizini grčke granice.

3 novembra 1939 objavljena su u Atini i Rimu izmenjana pisma od 30 oktobra iste godine između italijanskog ambasadora u Atini i pretsednika grčke vlade, kojima se izražavala namera obe zemlje da nastave svoju miroljubivu politiku i iskrene želje za inaugurisanjem novog perioda prijateljstva i sporazuma, zadahnutih većim uzajamnim poverenjem i principima saradnje, sadržanim u Grčko-italijanskom paktu o prijateljstvu od 23 septembra 1928.

16 decembra 1939, italijanski ministar spoljnih poslova u govoru o međunarodnoj situaciji održanom u fa-

šističkom parlamentu, spomenuo je, između ostalog, dobre namere i prijateljske odnose Italije prema Grčkoj.

Slična uveravanja dao je 12 decembra 1939 Botai, italijanski ministar prosvete, pri svome prolasku kroz Atinu, prilikom izložbe italijanske knjige.

Kada su Nemci, po izvršenoj ofanzivi od 10 maja do 4 juna 1940, zauzeli Holandiju, Belgiju i Severnu Francusku, a kod Denkerka izbacili iz borbe savezničke armije, i kada je Italija, smatrujući da se bliži kraj, objavila 10. juna rat Engleskoj i pobedenoj Francuskoj, šef fašističke države ponovo je zvanično izjavio da Italija name-rava da poštuje nezavisnost i integritet Grčke.

Ako se svima ovim izjavama dodadu i one, koje su u toku istog perioda date u istom duhu kako od strane italijanskog ambasadora u Grčkoj, tako i od italijanskog ministra spoljnih poslova našem ambasadoru u Rimu, onda se može dobiti jasna pretstava o veličini lažnih obećanja i bezočnih izjava prijateljstva, koje je Italija davala Grčkoj. Odmah po padu i kapitulaciji Francuske, italijanska politika zbaciće masku. Njene se namere jasno ocrtavaju. Ona teži da pripremi opravdanje za promenu svog stava. Nas je optuživala da ne održavamo svoju neutralnost i da nas za sobom vuče engleska politika. Čovek bi iz toga stekao utisak da smo svoje obale i ostrva stavili na raspoloženje britanskoj floti; da se engleska avijacija služi našim aerodromima; da su naše vojne i civilne vlasti, razume se, plaćeni engleski špijuni; da su naši ambasadori i konzuli u inostranstvu neprijateljski raspoloženi prema Osovini, a naklonjeni prema Engleskoj i Francuskoj, itd., itd.

Ove optužbe koje su bile lažne, što je Italija bolje znala nego ma ko drugi, pošto je bila izvanredno dobro obaveštena o svemu što se u Grčkoj događalo, kako preko svoje ambasade i svojih konzulata, tako i preko veoma široke špijunske mreže, koju je vaspostavila blagodareći postojanju na našoj teritoriji velikog broja italijanskih podanika, služile su kao osnovica za propagandnu kampanju, koja je, izvrćući činjenice, težila da Grčku načini odgovornom i izazove trenje. Ova se kampanja produžila i pored svih izričitih i obrazloženih demantija grčke vlade;

njen jedini cilj je bio da izmišlja izgovore za opravdanje akcije koju je Osovina nameravala da preduzme protiv nas.

Od avgusta 1940, italijanska politika prema Grčkoj zauzela je otvoreno neprijateljski stav. Pod izgovorom da su Grci ubili „velikog albanskog patriota“ Daut Hodžu, koji je stvarno bio opasan ucenjeni bandit, koga su sami Albanci, i to na svojoj teritoriji ubili, italijanska vlada je naredila žestoku kampanju preko štampe i radija protiv Grčke, i stavila na tapet pitanje teritorijalnih zahteva Italije i Albanije na štetu Grčke.

Italijanska štampa, kontrolisana i dirigovana od svoje vlade, pomagala je i podržavala albanske revandikacije u Epiru i Zapadnoj Makedoniji.

Razne zvanične publikacije pominjale su između teritorija koje je Italija tražila, grčka ostrva i pokrajine. Objavljuvane su i karte novog „italijanskog carstva“, koje je obuhvatalo grčke predele. Razne italijanske organizacije, pa čak i zvanične, tražile su rasparčavanje naše zemlje.

Uporedo sa ovom propagandnom kampanjom, Italija je sistematski i stalno vredžala grčku neutralnost. Italijanski avioni stalno su nadletali našu teritoriju, a naši ratni i trgovački brodovi bombardovani su u grčkim vodama.

15 avgusta 1940 grčku krstaricu ELLI podmuklo je torpedovala kod Tinosa jedna italijanska podmornica. Obrazovane su bande Albanaca, koje su se infiltrirale na grčku teritoriju. Izazivani su granični incidenti, a italijanska vojska u Albaniji, koja je od okupacije te zemlje stalno povećavana upućivanjem trupa iz Italije, nagomilavala se duž grčke granice.

Cilj ove akcije bio je da se teroriše Grčka, da se zastraši njena vlada, isproba grčko strpljenje i obave izviđanja obzirom na skorašnju političku i vojnu akciju.

Grčka je ostala sasvim hladnokrvna. Ona je davala dokaza najveće pomirljivosti i činila sve moguće ustupke radi očuvanja mira, ali je nekoliko puta ponovila da je rešena da brani svoju nezavisnost i integritet svim sredstvima. Pretsednik vlade često je podvlačio ovu odluku italijanskom ambasadoru, moleći ga da je saopšti svojoj vladi.

I ja sam, kad god mi se ukazala prilika, to isto izjavljivao italijanskom vojnom izaslaniku. Izveštaj koji sam dostavio pretdsedniku vlade o svom razgovoru s ovim oficijerom, objavljen je u Beloj knjizi, a nalazi se u prilogu ovog dela — (str. 90—93).

Takva je, u glavnim crtama, bila politika Italije prema Grčkoj od okupacije Albanije do 28. oktobra 1940.

Kada nam je, posle takve mešavine pacifističkih uveravanja i pretnji, prijateljskih protestovanja i uvreda, podnet divljački ultimatum i kad je počeo rat, Italija je najzad morala da shvati da je njena politika postigla samo još jače čeličenje volje našeg naroda da se odupre sili i napadaču. I u Italijansko-grčkom ratu veliku Italiju pobedila je mala Grčka.

Šef italijanske države, govoreći na mesec dana posle početka neprijateljstva, 28. novembra 1940, o petogodišnjici sankcija protiv Italije, hvalisao se kako će „Grčkoj da prebije kičmu“. Grčka se nije razmetala frazama, ona je pobedila italijansku vojsku.

Nemačka politika, isto kao i italijanska, nije nikada bila iskrena prema Grčkoj; jedino su se metodi razlikovali.

Od okupacije Albanije do italijanskog napada, koji, kao što ćemo kasnije dokazati, nije došao po inicijativi samo jednog člana Osovine, a da drugi o tome nije bio izvescen, Nemačka nije prestajala da izjavljuje svoju želju za održanjem mira na Balkanu. Ona je proturala glasove o svome neslaganju sa politikom koju je Italija vodila prema Grčkoj. Sve ovo je imalo za cilj da nas navede da odbijemo garancije, da izmenimo svoj stav i da se stavimo na stranu Nemačke.

Ova politika, pomognuta veštom propagandom, težila je, iskorišćujući nezadovoljstvo izvesnih odbačenih političara i simpatije malog broja Ijudi, da minira moral naše zemlje, da preokrene javno mnenje protiv linije kojom je išla vlada i da vladu zavadi sa narodom. Ciljala je da pod plaštom prijateljskih izjava, nazovi-ljubavi za novu Grčku i divljenja prema staroj Grčkoj, na miran način podjarmi našu državu, kao što je to uradila u Rumuniji, a u slučaju neuspeha, da pripremi teren za žestoki napad, koji bi nas iznenadio i smrvio.

Da je objavljena još jedna Bela knjiga, videli bismo koliko je puta Nemačka uveravala Grke u svoja osećanja iskrenog prijateljstva, u svoj interes da u grčkom teritorijalnom status kvou ne nastanu nikakve promene, u svoju želju da na Balkanskom Poluostrvu održi mir i odluku da Italiji ne dozvoli da taj mir poremeti. Sve se to događalo baš u trenutku kad je Bugarsku intenzivno naoružavala i podržavala njene teritorijalne zahteve na našu štetu, a znajući potpuno za sve italijanske namere i planove protiv nas, pristajala da i mi budemo uključeni u italijanski životni prostor.

Tu bi se isto tako video da su sve ove izjave prijateljstva imale za cilj da Grčku uspavaju, kako bi je zatim lakše mogle da iznenade u trenutku koji bi Osovina smatrala kao pogodan za proširenje rata na naše Poluostrvo.

Čitaoci će u prilogu ovom delu naći moj izveštaj predsedniku vlade br. A. P. 115078 od 13 januara 1940 o mome razgovoru sa nemačkim vojnim izaslanikom, kao i izveštaj br. 232 od 7 avgusta 1940 grčkog pomorskog i vazduhoplovног izaslanika u Berlinu, kapetana fregate T. Konstantinidesa.

Smatram za umesno da objavim i sledeće: od kraja avgusta 1940, zbog stalnih koncentracija trupa koje je Italija sprovodila duž grčkih granica, ja sam od vlade u više mahova zahtevao da me ovlasti da, pored već izvršenog pojačavanja naših velikih graničnih jedinica, mobilisem i pešadisku diviziju i da je koncentrišem u predelu Kalabaka—Mecovo. Ali vlada nije odobrila ovaj moj zahtev jer je smatrala da bi Italija tu mobilizaciju shvatila kao provokaciju.

Međutim, kad je od 15 septembra 1940 italijanska koncentracija dobila izgled ofanzivnog borbenog rasporeda protiv nas, od predsednika vlade zatražio sam naređenje da se odmah mobilisu II i III korpus. Otišao sam lično predsedniku vlade i insistirao na neophodnosti da se moji predlozi usvoje.

Predsednik vlade (navodim ove detalje da bih pokazao koliko je Metaksas nastojao da izbegne mešanje Grčke u ovaj rat) telefonirao je u mome prisustvu našem ambasa-

doru u Berlinu, Aleksandru Rangabeu. Pošto mu je izložio situaciju na našim granicama i naglasio mu da od odgovora koji dobije zavisi da li ćemo preduzeti važne odbrambene mere, naredio mu da se postara da sazna da li je Nemačka obaveštena o pretećim dispozicijama i vojnim merama koje Italija preuzima, i da li ih odobrava.

Ambasador je odgovorio da će se potruditi da nas o tome još istoga večera izvesti. I zaista, već posle nekoliko časova, telefonirao je pretsedniku vlade pored koga sam i ja bio i izjavio mu da se obratio jednoj ličnosti iz najbliže Hitlerove okoline, u koju je imao poverenja. Ovaj mu je odgovorio da Hitler nikada neće dozvoliti napad na Grčku. Ta je ličnost insistirala da se ne preduzimaju nikakve vojne mere koje bi Italija mogla da smatra za provokaciju. „Čuli ste“, rekao mi je pretsednik, „šta mi savetuje Nemačka. Iako priznajem da je odbijanje preduzimanja mera, koje Vi predlažete, skopčano sa opasnošću, ja ih ipak neću dozvoliti, jer želim da mi savest bude mirna da sam učinio sve što je u ljudskoj moći za izbegavanje rata“.

Odgovorio sam pretsedniku da je jedna takva odluka zaista teška kad nas Nemačka uverava da Italiji neće dozvoliti da nas napadne, i poziva nas da ne preduzimamo nikakve vojne mere. „Ali, — dodao sam — moguće je da sva ta njihova uveravanja imaju za cilj da nas u slučaju potrebe mogu iznenaditi, i u svojoj ulozi odgovornog vojnog savetodavca vlade prinuđen sam da insistiram“. Pošto pretsednik nije promenio svoje mišljenje, zatražio sam da mobilišem bar 1 pešadijsku diviziju. Ni to mi nije odobrio.

Dogadjaji su uskoro imali da dokažu da su sva ta nemačka uveravanja težila samo da olakšaju invaziju naše zemlje. Nemačka je bila obaveštена o italijanskim namearama. Okupacija Grčke pretstavljala je prvu fazu plana za agresiju protiv Rusije, za koju je doneta odluka još početkom jeseni 1940.

Činjenica da je Nemačka s početka jeseni 1940, ili možda čak i ranije, donela odluku da napadne Rusiju, može se izvesti iz tadašnjih nemačkih vojnih priprema.

U septembru 1940, Nemačka je počela da svoje trupe prevozi u Finsku. Jedan kominike finske vlade od 24 septembra 1940 odobrio je ovo prevoženje i pored žestokih protesta ambasadora Velike Britanije iz Helsinkija.

7 oktobra javljeno je o važnim pokretima nemačkih trupa ka Rumuniji. 12 oktobra prvi ešelon ovih trupa stiže u Bukurešt, gde ga oduševljeno dočekuje vlada Antoneskua. Prirodno je da je odluka o upućivanju nemačkih trupa u Finsku i Rumuniju doneta ranije. Ovi pokreti trupa izvršeni su pod izgovorom da treba ojačati nemačke snage u Norveškoj (stvarno nije postojala nikakva potreba za ojačanjem ovih trupa niti je njih neko tamo ugrožavao), a u Rumuniji je potrebno da se upute trupe za čuvanje petrolejskih polja, uspostavljanje javnog poretku i obučavanje i vežbanje rumunske vojske.

Stvarni cilj svih ovih pokreta trupa sastojao se u pripremanju nemačko-finske ofanzive u pravcu poluostrva Kole, Karelike i predela Lenjingrada, s jedne, i u pripremanju nemačko-rumunske ofanzive u pravcu Ukrajine, s druge strane. Ove dve ofanzive bi se spojile sa glavnom ofanzivom koja bi dolazila iz Poljske, gde je Nemačka koncentrisala najveći deo svojih trupa, koje su se borile na Zapadnom frontu. Na taj način, pripremila je klešta kojima bi Rusiju stegla, onako isto kao što je 1939 pripremila operacije protiv Poljske.

Okupacija Češke i Moravske, Nemačko-slovački ugovor od 23 marta 1939 i Nemačko-litvanski ugovor od 22 marta iste godine, dozvolili su Nemačkoj da zauzme ključne pozicije i da Poljsku stegne sa severa, zapada i juga. Sa ovih su pravaca 1 septembra 1939 nemački tenkovi i motorizovane divizije prodrli u Poljsku.

Za ofanzivu protiv Rusije bilo je neophodno da se unapred neutrališe svaka pretnja koja bi mogla da potekne sa Balkana, i prema tome, nametalo se brzo i lako osvajanje Grčke od strane Italije. Ovo osvajanje izolovalo bi Jugoslaviju, učinilo bi britansku intervenciju na Balkanskom Poluostrvu veoma problematičnom, a Tursku bi, uz pripomoć Bugarske, primoralo da ostane neutralna. Na taj način, Nemačka bi osigurala desni bok nemačko-ovovinskih snaga za vreme njihove ofanzive protiv Rusije.

Po ispunjenju ovih uslova, napad na Rusiju mogao bi da otpočne s proleća 1941. Prema tome je otpor, koji je Grčka pružila za vreme Italijansko-nemačko-grčkog rata, ne samo znatno odložio nemački napad na Rusiju, već možda izmenio i sam tok Drugog svetskog rata.

U svakom slučaju, iz dosada izloženog izlazi da je nemoguće da su Italijani svoju agresiju izvršili bez nemačkog pristanka.

Napad na Rusiju, kao i prethodni napad na Grčku, svakako su odlučeni na konferenciji održanoj na Brener-skom Prevoju, gde su se 4. oktobra 1940 u pratnji svojih ministara spoljnih poslova i generala Kajtela, sastala oba diktatora.

Sam Musolini izjavio je u svome govoru o godišnjici stupanja Italije u rat, 10. juna 1941, da je zajedničkim sporazumom od 15. oktobra 1940, odlučena ofanziva protiv Grčke za kraj toga meseca.

Pokušaj nemačke propagande, u toku Italijansko-grčkog rata da ubedi grčki narod da je rat izazvan na inicijativu Italije bez znanja i protiv mišljenja Nemačke i da je Nemačka bila raspoložena da posluži u korist Grčke, kao častan posrednik radi prekidanja tog rata, pretstavljaо je samo produženje dotadanjih nemačkih napora u cilju slamanja državnog jedinstva, potkopavanja državnog i vojnog morala, odvajanja Grčke od njenih saveznika i njenog lakšeg pokoravanja.

Nemačka je dala dokaz te „simpatije“ u trenutku kada je, da bi Jugoslaviju privezala za sebe, ovoj ponudila i Solun sa celim njegovim zaleđem. O tome svedoči Hitlerov govor u Rajhstagu u maju 1941.

Takva je bila nemačka politika prema nama. A šta se više moglo i očekivati od jedne države, koja je svojoj veri u totalni rat i dogmi iznenadnog napada potčinila moral, pravo, ugovorne obaveze i međunarodne običaje. Dokazi su za to: 1. septembra 1939 Nemačka je napala Poljsku, sa kojom je 26. januara 1934 godine sklopila desetogodišnji ugovor. Ovaj je ugovor određivao da će se odnosi između te dve države zasnivati na Pariskom paktu od 28. avgusta

1928, koji je odbacivao rat kao sredstvo za rešavanje međunarodnih nesporazuma. Istina je da je, pod izgovorom zaključenja Englesko-poljskog pakta, a po već donetoj odluci o napadu na Poljsku, Nemačka u aprilu 1939 ovaj pakt otkazala. Ovaj se izgovor nije mogao održati. Englesko-poljski pakt bio je čisto odbranbeni i ni u čemu se nije razlikovao od Francusko-poljskog, koji je sklopljen pre oba ova.

Devetog aprila 1940 Nemačka je zauzela Dansku, s kojom je bila vezana Paktom od 31 maja 1939.

Osmog aprila 1940, pod izgovorom da su Saveznici nameravali da povrede norvešku neutralnost, Nemačka je napala Norvešku.

Desetog maja 1940, pod istim izgovorom, zauzela je Holandiju, Belgiju i Luksemburg — sve same neutralne države.

Dvadeset drugog juna 1941 Nemačka je napala Rusiju, s kojom je bila vezana Paktom o nenapadanju od 23 aprila 1939 i sporazumom od 27 septembra 1939. Ovi su sporazumi potvrđeni Paktom o defanzivnom nemačko-italijansko-japanskom savezu, koji je sadržao jednu klauzulu u kojoj se kaže da ovaj ugovor niukoliko ne vređa ugovore zaključene od tih država sa Sovjetskim Savezom.

Istorija, koja ne treba da bude prosta kompilacija događaja i datuma, već da vrši njihovu analizu i sintezu, daće jednog dana svoj sud i pokazaće da su ugovori, sporazumi i međunarodna akta za Nemačku iz 1939 i 1914 predstavljali samo prostu „parčad hartije“ i da se Hitlerovo shvatanje prava niukoliko nije razlikovalo od Bizmarkovog, koji je proglašio da „snaga pretstavlja pravo“.

Nemačka politika prema Grčkoj predstavljala je jedan od najvećih zločina koji su ikada učinjeni protiv mora i prava. Pa, ipak, ta politika nije uspela.

Ona nije uspela da slomi moralni otpor zemlje niti onu ljubav prema slobodi kojom su svi Grci bili nadahnuti. Ona nije niukoliko izmenila politiku koju je vodila država, a koja se sastojala iz težnji da očuva čast svoje otadžbine.

I kad je Nemačka najzad pribegla sili, Grčka je bila smodžena, ali je iz ove male savladane države zasjao plamen, čija je svetlost još jednom bila simbol svih plemenitih idealova Čovečanstva i koji će sledećim grčkim generacijama ostaviti u nasleđe čestitu i ponosnu prošlost.¹⁾

¹⁾ Ove su stranice napisane između 1943 i 1945, dakle još pre završetka Drugog svetskog rata. Stoga je očigledno da pisac nije raspolagao „ratnim memoarima“ koji su se posle toga pojavili, kao što su memoari grofa Čana i drugih, kao ni svedočanstvima iz Nirnberga, prema kojima bi izgledalo, — nasuprot tezi koja je za-stupljena u tekstu — da fašistički napad na Grčku nije bio pret-hodno ugovoren s Rajhom. — Primedba prevodioca sa grčkog na francuski (Dordos Papas).

PRILOZI UZ PRVI DEO

ZVANIČNI DOKUMENTI

POVERLJIVO

Kancelarija vojnog izaslanika
pri Kraljevskoj ambasadi u
Beogradu.

**ZAPISNIK O SAOPŠTENJU NAČELNIKA GENERALŠTABA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE, GENERĀLA SIMOVIĆA, OD 3
MAJA 1939**

Načelnik Glavnog generalštaba jugoslovenske vojske, general Simović, pozvao me je u svoju kancelariju 3 maja 1939 u 11.30 časova, pa mi je izjavio da smatra da u današnjim prilikama treba uspostaviti tesnu saradnju između grčkog i jugoslovenskog Generalštaba.

Po njegovom mišljenju ova saradnja treba da se sastoji iz sledeće tri tačke, koje on smatra za najvažnije:

I. — Uzajamna izmena naših obaveštenja o Italiji

General Simović prema današnjim obaveštenjima po ovom pitanju ukratko izlaže: U jadranskim pristaništima od Trsta do Brindizija nalazi se oko 70.000 italijanskih vojnika. Italijanska vojska u Albaniji pojačana je u toku zadnjih 15 dana za 50.000 vojnika. Teško je tačno proceniti broj ovih trupa, pošto se one ne sastoje iz potpunih jedinica. S početka su tamo upućivane jedinice smanjenog sa-

stava. Te se jedinice stalno pojačavaju. Potrebno je da se prevoženje italijanskih trupa u Albaniju brižljivo prati.

Po naređenju generala Simovića Obaveštajno odeljenje predalo mi je dosije koji sadrži detaljne izveštaje o italijanskim trupama u jadranskim pristaništima i Albaniji.

II. — Proučavanje italijanskih namera

General Simović ne može potpuno da se osloni na uveravanja i garancije koje su dale Italija i Nemačka u pogledu Balkanskog Poluostrva. On predviđa mogućnost napada Osovine na Balkansko Poluostrvo. Ovaj napad sledovao bi u tri sledeće faze:

Prva faza: Napad Bugarske i Mađarske, inspirisanih i podržavanih od Nemačke, na Rumuniju. U odgovor na pitanje koje sam postavio, general Simović je potvrdio da bi u ovom slučaju stupile na snagu odredbe Balkanskog sporazuma i Bilateralnog rumunsko-jugoslovenskog sporazuma.

Druga faza: Sporazumno napad Italije i Bugarske na Grčku, a u isto vreme nemački pritisak na Jugoslaviju, radi njenog imobilisanja. Na moje pitanje u pogledu Balkanskog sporazuma, general mi je odgovorio: „Čak i ako je tumačenje Pakta suprotno, mi ćemo morati da ga primimo“.

Treća faza: Ofanziva protiv Jugoslavije počinje na svim njenim granicama.

General Simović predviđa sve ovo kao sasvim moguće sve dok Nemačka ne bi otpočela sa operacijama protiv Poljske. On misli da će u tom slučaju Osovina biti toliko zauzeta na severu, da joj neće biti moguće bilo šta da preduzima na Balkanskom Poluostrvu. Sva ova razmatranja odnose se na daleku budućnost, pošto se Bugarska danas ne nalazi u stanju pripravnosti; ona počinje da demobiliše svojih 5 divizija, koje je koncentrisala na rumunskoj granici.

III. — Saradnja grčke i jugoslovenske vojske radi suzbijanja eventualnog italijanskog napada pomognutog bugarskim napadom

Generala Papagosa, načelnika Glavnog generalštaba grčke vojske treba upitati da li on smatra za umesno da, još od sada oba generalštaba zajednički proučavaju potrebne mere za suzbijanje eventualnog italijanskog napada. Ova saradnja će ostati u tesnom okviru tehničkog ispitivanja jedne eventualnosti; ona neće moći da ima nikakav politički karakter niti smisao sklapanja sporazuma i preduzimanja uzajamnih obaveza; ove poslednje tačke, koje proističu iz domena spoljne politike, ne spadaju u nadležnost generalštabova (pošto general Simović nije bio sasvim jasan po ovom pitanju, ja sam sastavio gornju tačku i pročitao mu je; on je odobrio njenu redakciju, dodajući da sam potpuno prodro u duh njegovog izlaganja).

Ova saradnja će se sastojati:

— iz uzajamnog obaveštavanja o već preduzetim meraima kao i o meraima koje će se preuzeti;

— iz proučavanja kakva bi bila akcija, koju bi naše dve vojske imale da vrše radi suprotstavljanja jednoj takvoj eventualnosti. Upitao sam generala Simovića da li pretpostavlja akciju samo Jugoslavije i Grčke ili pak u saradnji sa Rumunijom i Turskom. On mi je odgovorio da pod tim podrazumeva proučavanje pitanja od strane grčkog i jugoslovenskog Generalštaba, uzimajući u obzir saradnju Rumunije, a naročito Turske protiv Bugarske;

— iz ispitivanja kakva bi bila pomoć koju bi mogle da nam pruže Francuska i Engleska.

Pošto sam pribeležio sve što mi je general Simović u toku ovog našeg sastanka 3 maja 1939 rekao, sastavio sam ovaj zapisnik.

Cetvrtog maja zatražio sam prijem kod generala Simovića i pročitao sam mu ovaj zapisnik radi izbegavanja svakog nesporazuma.

Najzad smo izvršili nekoliko manjih ispravki, pa je tako ovaj dokument dobio oblik u kome Vam ga dostavljam.

Beograd, 4 maja 1939.

K. Ekonomu
artiljeriski pukovnik-
vojni izaslanik

GLAVNI GENERALŠTAB

Atina, 8 maja 1939.

**ODGOVOR NA PITANJA KOJA JE POSTAVIO
JUGOSLOVENSKI GLAVNI GENERALŠTAB
(Memorandum od 3 maja 1939)**

1. — Načelnik grčkog Glavnog generalštaba potpuno se slaže da bi bilo u interesu oba generalštaba da se zajedno obaveštavaju u pogledu Italije.

2. — Načelnik grčkog Generalštaba bi s najvećim zadovoljstvom video ostvarenje predložene saradnje između jugoslovenskog i grčkog Generalštaba, koja bi imala za cilj da pripremi zajednički plan operacija za slučaj da Italija, sama ili u zajednici sa Bugarskom, napadne bilo Grčku, bilo Jugoslaviju, bilo obe te zemlje u isti mah.

Međutim, načelnik grčkog Generalštaba smatra da bi ostvarenju jednog takvog ugovora između dva generalštaba trebalo da prethodi sporazum između dve zainteresovane vlade radi postavljanja političkih osnova takvoj vojnoj saradnji.

A. Papagos

GLAVNI GENERALŠTAB

POVERLJIVO — NA LIČNOST
Atina, 29 avgusta 1939.

NAČELNIK GENERALŠTABA, GENERAL-POTPUKOVNIK A.
PAPAGOS
GOSPODINU PRETSEDNIKU MINISTARSKOG SAVETA —
MINISTRU RATA

Čast mi je izvestiti Vas da me je danas po svojoj molbi posetio italijanski vojni izaslanik, koji se vratio iz Italije. Zapitao me je da li je istina da smo pre kratkog

vremena ojačali svoje jedinice u Zapadnoj Makedoniji i Epiru pojedinačnim pozivanjem vojnih obveznika. Odgovorio sam mu da je to tačno i da je ova mera nastala usled činjenice da je za vreme poslednjih velikih italijanskih manevara u Albaniji, gotovo celokupna italijanska vojska, sem jedne divizije, bila prikupljena duž grčke granice. Dodao sam da su ova pojačanja imala jedini cilj da umire tamošnje stanovništvo, koje je uznemireno koncentracijom italijanskih trupa.

Tada mi je italijanski vojni izaslanik rekao da je Italija dala garancije, da je poznato da će ona poštovati naš integritet i da on, prema tome, nije mogao da protumači zašto smo mi te mere preduzeli. „Mene je“, dodao je, „ovlastio general Parijani, ministar rata, da Vam ta uveravanja ponovim“.

Italijanskom oficiru odgovorio sam da ta uveravanja od strane njegovog ministra primam sa najvećim zadovoljstvom i da mi, Grci, jedino želimo da sa Italijanima održavamo najpriateljske odnose. „Ali, koncentracija gotovo cele italijanske vojske duž naših granica pod izgovorom velikih manevara i stalne povrede naše teritorije od strane italijanskih aviona koju često i veoma duboko nadleću, ne doprinose stvaranju atmosfere koju mi želimo, a koju i sam Vaš ministar kaže da želi. Pored toga, pesme koje vaši vojnici obično pevaju, ne izgleda da su sačinjene radi uspostavljanja atmosfere uzajamnog poverenja.“

On mi je odgovorio da nije obavešten o koncentracijama trupa duž grčke granice pod vidom velikih manevra. Prekinuo sam ga i rekao mu da mu odgovarajuća obaveštenja, ako želi mogu odmah dati. Izbegao je da mi na to odgovori i preneo je diskusiju na pitanje letova italijanskih aviona nad grčkom teritorijom, pripisujući ih verovatnim greškama pilota. Odgovorio sam mu da bih tu verziju mogao da primim da se ticalo jednoga ili dva leta, ali da ne mogu prihvatići da od pre dva meseca italijanski avijatičari, koji su se proslavili svojom sposobnošću, mogu stalno da prave tako grube greške po pravcu, naročito kad pri svojim letovima zalaze na 25 km i dublje iznad naše teritorije.

Vojni izaslanik mi je odgovorio da je verovatno da italijanski avijatičari, koji su, kao i avijatičari svih naroda, mlađi i oduševljeni ljudi, a možda donekle i nedisciplinovani, tako postupaju iako za to nemaju naređenje svojih starešina. Ja sam ga ponovo prekinuo i rekao mu da je grčka vlada još prilikom prvih takvih letova naredila svome ambasadoru u Rimu da zbog toga uloži protest. „Ubeđen sam“, dodao sam, „da, ako bi italijansko komandovanje svojim avijatičarima izdalo naređenje zabranjujući im slične letove, ovi ne bi stalno činili takve nedisciplinovane postupke, jer ne mogu pretpostaviti da u jednoj avijaciji kao što je italijanska, osnovna vrlina ma koje oružane snage, disciplina, može sasvim nedostajati. Pokazao sam mu dugačak detaljan spisak svih letova, čas kada su izvršeni, predele koji su nadletani, itd., a takođe i kopije pesama koje su italijanski vojnici pevali.

Na ovo nije mogao ništa da mi odgovori, već mi je samo rekao da će o svemu tome odmah izvestiti italijansku vladu i ponovio mi svoja uveravanja da će Italija poštovati integritet Grčke itd. Međutim, dodao je da se „u Italiji plaše da Grčka svoje pomorske baze ne ustupi Engleskoj“.

Odgovorio sam mu da Italija ničeg sličnog ne treba da se plaši; Grčka želi da ostane van razmirica velikih sila i u svakom slučaju, ako bi Grčka tako što učinila, ja bih se složio s njim da izjavim da bi to predstavljalo neprijateljski akt prema Italiji. Ponovio sam mu da sve mere koje smo dosad preduzeli, predstavljaju takoreći protivmere koje je grčka vlada smatrala za celishodno da preduzme kao odgovor na poslednje mere koje je Italija preduzela u Albaniji. Jer, „iako se politika naše vlade sastoji u držanju naše zemlje daleko od ma kojeg sukoba, ona ipak nije manje odlučna da svim raspoloživim sredstvima brani nezavisnost i integritet Grčke.“

Uveravao sam ga da će mere koje smo preduzeli biti ukinute čim razlozi zbog kojih smo ih preduzeli budu iščezli.

Ponovo mi je obećao da će ceo ovaj naš razgovor telegrafski saopštiti svojoj vladu. Ja sam mu ponovio da će mere koje smo preduzeli biti odmah ukinute, ako nestane

njihovog uzroka i da želim uspostavljanje atmosfere uza-jamnog poverenja, koje je bilo uzdrmano posle velikih manevra italijanskih trupa u Albaniji, posle stalnih povreda našeg vazdušnog prostora, pesama koje italijanski vojnici slobodno pevaju, propagande koja se u Albaniji vrši u pogledu albanskih namera prema Grčkoj, kampanje italijanske i albanske štampe, neprijateljskih govora raznih vojnih ličnosti, itd.

Aleksandar Papagos
general-potpukovnik

POVERLJIVO — NA LIČNOST

GLAVNI GENERALŠTAB VOJSKE

Pov. br. 70993

Atina, 2 septembar 1939.

GENERAL-POTPUKOVNIK A. PAPAGOS
NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA VOJSKE
PRETSEDNIKU VLADE — MINISTRU RATA

Kopija državnom potsekretaru u Ministarstvu rata.

Predmet: Anglo-francuska pomoć

Čast mi je izvestiti Vas da u toku vojnih razgovora sa Anglo-Francuzima, a u saglasnosti sa Generalštabom mornarice i vazduhoplovstva, nameravam da tražim sledeće:

I. — Materijal:

Pre svega da nam se odmah isporuči materijal koji smo već naručili.

II. — Mobilizacija-koncentracija:

1. — Pošto je za nas najglavnije da možemo pravilno da izvršimo svoju mobilizaciju i koncentraciju, a moramo predviđati da će se ove ratne radnje izvoditi pod pretnjom ili stvarnim neprijateljskim dejstvom, zaštita naših po-

morskih saobraćajnih puteva od ma kakvog napada sa mora kao i relativna zaštita naših pomorskih i suvozemnih komunikacija od napada iz vazduha, dolaze u prvi red hitnosti.

2. — Naše komunikacije u Egejskom Moru ugrožene su činjenicom da na Dodekanezu postoje italijanske baze.

3. — Naše kopnene komunikacije su pod pretnjom neprijateljskog vazduhoplovstva, koje nas može napasti sa Dodekaneza, iz Italije ili Albanije. Razumljivo je da se ovaj poslednji predeo odnosi samo na nas; ali neprijateljski napadi sa Dodekaneza ili iz Italije, i pored njihovih drugih verovatnih zadataka (vazduhoplovstvo sa Dodekaneza protiv Turske, Egipta i u Egejskom Moru, a ono iz Italije protiv savezničkih ciljeva na zemlji i moru) mogu biti ozbiljni ako imamo u vidu razvoj italijanskog vazduhoplovstva i gipkost ovoga roda vojske.

4. — Sa izloženoga smatram da je potrebno:

— pojačanje bezbednosti naših pomorskih komunikacija od strane savezničkih flota;

— naše pojačanje pre svega u lovačkom i bombarderskom vazduhoplovstvu i pomorskoj saradnji.

Nama bi veoma mnogo pomoglo zauzimanje Dodekaneza, ali ne izgleda da bismo, u slučaju da budemo upleneni u rat, još u samom početku, raspolagali potrebnim vremenom za tu svrhu; stoga bismo mogli zahtevati da savezničko vazduhoplovstvo neutrališe vazduhoplovne baze na Dodekanezu.

III. — Početak i vođenje operacija:

1. — Naša će situacija biti kritična, ako se početak operacija bude poklapao sa početkom naše mobilizacije i koncentracije.

Gore smo izložili naše potrebe u vremenu mobilizacije i koncentracije.

Sad ćemo ispitati naše potrebe za vreme izvođenja operacija.

2. — Ne možemo isključiti mogućnost ozbiljnog pojačavanja italijanskih snaga u Albaniji pre početka operacija. Za nas je ova eventualnost izvanredno opasna, ako

je ne suzbijemo celishodnim merama (delimična mobilizacija). Rešenje ovog pitanja zavisi samo od nas.

3. — Bilo bi korisno da se, u slučaju ako Grčka bude upletena u sukob, njen stupanje u rat odigra, takoreći, u okviru jedne opšte savezničke ofanzive protiv Italije, sa ciljem da se kolikogod je moguće uspostavi ravnoteža između italijanskih i naših snaga. Ovo isto tako važi i za Bugarsku u slučaju ako bi i ona stupila u rat, u kom bi slučaju momentalna i moćna akcija Turske protiv nje znatno olakšala naš zadatak.

4. — Na svaki način mi imamo očigledan interes da čim rat otpočne, onemogućimo, ili bar jako otežamo, svako pojačavanje italijanskih snaga u Albaniji ljudstvom i materijalom.

Ovo se može postići:

— savezničkim pomorskim i vazduhoplovnim dejstvom na saobraćajne linije između Italije i Albanije;

— vazduhoplovnim napadima na italijanske baze u Albaniji, iz čega proizilazi još veća hitnost našeg ojačavanja bombarderima.

5. — Ako nas italijanska vojska iz Albanije napadne jačim snagama, možda će biti potrebno da nas savezničke snage ojačaju. Ova eventualnost bila bi izvanredno opasna, ako bi Italija uspela da u Albaniji, još pre početka operacije, koncentriše takvu snagu koja bi joj omogućila da za relativno kratko vreme postigne znatne rezultate po dubini.

Nezavisno od mera koje treba preuzeti, navedenih u tački III/2, a koje zavise samo od Grčke (mobilizacija, koncentracija), prirodna sporost savezničke intervencije mogla bi da ugrozi celokupan naš otpor.

Pri ovoj neravnoteži snaga treba voditi računa i o stavu Jugoslavije. Ako ova ostane neutralna, onda će samo od Grčke zavisiti da ne dozvoli stvaranje tako opasne situacije.

6. — Ako uspemo da osiguramo brojnu nadmoćnost nad italijanskim vojskom u Albaniji i sprečimo, ili bar otežamo svako upućivanje pojačanja iz Italije, moći ćemo da preuzmemos ofanzivne operacije sa ciljem da italijanske snage izbacimo iz Albanije.

Prema najgoroj pretpostavci, za slučaj da neprijatelj uspe da svoju vojsku ojača, uspećemo da privežemo znatne snage, a u korist svih savezničkih operacija protiv Italije.

7. — U cilju ofanzive u Albaniji, potrebno je takođe pojačati naše vazduhoplovstvo.

8. — Prvi cilj ove ofanzive biće zauzimanje Severnog Epira. Ograničeni broj pravaca kojima možemo napadati, primoravaće nas da koristimo epirske pravce. Za ovu eventualnost već je proučeno pojačavanje epiрskih snaga, koje će moći da se vrši iz Tesalije preko Mecova.

9. — Naše snage, koje debušuju iz Epira, imaće isto tako za cilj da oslobođe Krfski Kanal, čiji je severni ulaz sada blokiran od strane neprijateljske artiljerije, raspoređene u predelu Vutrotona. Već su preduzete mere za zaštitu južnog ulaza u taj moreuz (sa strane grčkog Epira) od italijanske ofanzive sa pravca Konispolisa; 8 divizija već su upućena pojačanja, a druga će im neprestano sledovati.

U slučaju ako bismo imali brzo da oslobođimo Krfski Moreuz da bi ga savezničke pomorske snage mogle upotrebjavati, treba predvideti brzo ojačavanje predela Filijatesa i Epira blagovremenom mobilizacijom potrebnih snaga.

10. — Najzad, u pogledu ostrva, treba obavestiti Saveznike da će, po mišljenju mornarice, samo neka od njih biti branjena, i da su sredstva za njihovu odbranu veoma ograničena, pošto se zasnivaju na opštoj pretpostavci da neprijatelj ne može da vrši moćna i trajna iskrcavanja.

IV. — Operacije protiv Bugarske:

1. — Nije nam moguće da se uspešno odupremo ozbiljnom pritisku na dva fronta — Albanskog i Bugarskog. Mi imamo u vidu:

- da svoj glavni napor izrazimo na Albanskom frontu i
- da se prema Bugarskoj samo obezbedimo.

2. — Prema mojim obaveštenjima, turske snage, predviđene za dejstvo protiv Bugarske, iznose 15 divizija.

3. — S obzirom na bugarske mogućnosti prema proceni od strane četiri balkanska generalštaba, kao i da turska vojska treba da preduzme neutralisanje Bugarske, ove

turske snage ne izgledaju dovoljne za osiguranje relativno brzog uspeha. Nama je očigledno potreban takav uspeh, koji bi mogao da dovede bar do potiskivanja bugarske vojske na sever od naše granice. Tako bi se obezbedila Makedonija, a mi bismo bili u mogućnosti da svoje snage povučemo sa ovoga fronta i da ih upotrebimo protiv Albanije.

4. — Konačno, izgleda nam da Turci svoje snage za intervenciju treba da povećaju bar na 20 divizija.

V. — *Snabdevanje:*

Pitanje snabdevanja svim potrebama izvanredno je važno.

Stoga ćemo imati da pretresemo ne samo pitanje obezbeđenja potreba i potrebnog kredita, već i zaštite prevoženja materijala i namirnica, koje će osigurati savezničke pomorske snage.

VI. — *Pojačanje u vazduhoplovstvu:*

Najzad, u pogledu našeg pojačanja u vazduhoplovstvu, potrebni su nam ne samo aparati već i odgovarajuće oseblje, radionice za opravke i održavanje i protivavionska artiljerija.

Aleksandar Papagos
general-potpukovnik

POVERLJIVO — NA LIČNOST

Atina, 15 septembar 1939

PEŠADISKI POTPUKOVNIK KONSTANTIN DOVAS
NAČELNIKU GENERALŠTABA GRČKE VOJSKE

Predmet: **Moj put u Ankaru**

Čast mi je izvestiti Vas o sledećem:

Po stizanju u Ankaru, u nedelju 10 septembra izjutra, otišao sam u tamošnju našu ambasadu, gde mi je ambasador saopštio da je moj sastanak sa generalom Veganom ugovoren za taj isti dan, u 15 časova, u francuskoj ambasadi.

U određeni čas otišao sam u francusku ambasadu, gde su me odmah odveli generalu Veganu; u sobi je bio i ge-

neral Voaren, francuski vojni izaslanik u Turskoj, raniji član poslednje francuske vojne misije u Grčkoj, koji je prisustvovao celom našem razgovoru.

Generalu Veganu predao sam pozdrave pretdsednika vlade i načelnika Generalštaba i izjavio da mu stojim na raspoloženju, pošto mi je naređeno da mu dam sva obaveštenja, koja on bude smatrao za potrebna.

General Vegan me je zamolio da pretdsedniku vlade i načelniku Generalštaba izrazim njegovu toplu blagodarnost na poverenju koje mu ukazuju, dodajući da je sačuvao izvanrednu uspomenu na svoju kratku posetu Atini pre nekoliko meseci.

Zatim smo počeli da pretresamo pitanja koja su generala Vegana interesovala; general Voaren vudio je beleške i gotovo i nije učestvovao u razgovoru.

General Vegan me je prvo zapitao da li imam sekcije pri sebi. Odgovorio sam mu da ih, pošto sam putovao u civilu, iz razloga sigurnosti nisam poneo, ali da mu i bez sekcija mogu odgovoriti na svako pitanje koje bi mi izvlelo postaviti. On mi je rekao da oni nemaju nikakve karte (general Voaren mi je sutradan, u svojoj kancelariji, pokazao nekoliko sekcija, razmora 1:250.000, starog izdanja), i zapitao me kojim se kartama služimo. Odgovorio sam mu da raspolažemo kartama razmere 1:100.000 i 1:400.000, a nameravamo da spremimo i novo izdanje u kome će nazivi glavnih mesta biti ispisani latinicom.

General je pohvalio takvu predostrožnost i zamolio me da na tome zablagodarim načelniku Generalštaba; posred toga me je zapitao da li bi te naše karte mogao da dobije. Rekao sam mu da će njegov zahtev dostaviti načelniku Glavnog generalštaba.

Zatim je otvorio jednu nemačku kartu Balkanskog Poluostrva, razmere 1:500.000 i jednu skicu Severne Grčke, na kojoj su bili ubeleženi glavni saobraćajni putevi (družovi, železničke pruge) i naša utvrđenja. Ova je skica bila razmere, otprilike 1:800.000 i ne sasvim tačna u pogledu saobraćajnih veza; utvrđenja su (stalna) bila prilično tačno označena, sem u predelu maričkog džepa, gde je mostobran kod Didimothiona (Dedeagač), bio veći nego u stvarnosti, a obuhvatao je i samu varoš Didimotihon. Pored

toga, bila su naznačena utvrđenja duž bugarsko-grčke granice ovog džepa, u dve uzastopne linije. On je sva ta utvrđenja smatrao za stalna.

U početku našeg razgovora, general mi je izložio opštu situaciju otrplike ovako:

„Pre svega treba da Vam kažem zašto se nalazim na Istoku. Postavljen sam za komandanta francuskih snaga u Siriji, radi njihove pripreme i eventualne upotrebe. Evo kako ja gledam na opšti razvoj situacije. Ne znam kako će se razvijati operacije u Poljskoj. Ne raspolažem podacima za procenu i ne mogu ništa da predvidim (sutradan je našem ambasadoru, prilikom njihovog sastanka dodao da Poljake smatra podobnjim za pokretan no za odbrambeni rat i da će bitke, koje će se sledećih dana voditi u Poljskoj, biti od izuzetne važnosti po situaciju u toj zemlji).

Izgleda da će Nemci, po likvidiranju situacije u Poljskoj, podneti predlog za mir. Apsolutno je nemoguće zamisliti da mir može da se zaključi pri takvim okolnostima i rat će se produžiti. Verujem da će tada Italija stupiti u rat na strani Nemačke. Ne verujem da rešenje može da se postigne na Zapadnom frontu. Mnogo se plašim da, kao god što Nemci neće moći da probiju Mažinovljevu liniju, ni mi nećemo moći da probijemo Sigfridovu. Verujem da će balkanski narodi ubrzo biti pozvani da odigraju prvo-klasnu ulogu u ovome ratu i da će ishod ovog rata biti odlučen na ovome frontu. Ono što je Franše d'Epere zamišljao 1918, a u čemu nije uspeo zbog primirja, vrlo verovatno će se sada moći ostvariti. Zbog toga bih i želeo neka obaveštenja. U Bejrutu raspolažem francuskim snagama spremnim za prevoženje, a kroz kratko vreme imaću i druge“.

Posle ovog uvoda u predmet razgovora, a držeći pred sobom nemačku kartu, general Vegan mi je postavio niz detaljnih pitanja o vojištu prema Bugarskoj (Zapadna Trakija, Makedonija) koja su se odnosila na stvor zemljišta, pravce nadiranja, saobraćajne mogućnosti (puteve i železničke pruge), njihovo stanje i utvrđenja. Izgledao je veoma slabo obavešten o ovom predelu i pitao je za mnoge pojedinosti. Naročito se interesovao o stanju utvrđenja i njihovoj vrednosti. Rekao sam mu da na njima i dalje ra-

dimo, ali da se i ovakva kakva su mogu upotrebiti, da im sistem provetrvanja još nije dovršen, da im je pešadisko naoružanje starog modela, da nemamo artiljeriju pod kupolama, već samo izvesne zaklone za flankiranje i međuprostornu artiljeriju. Izgledalo je da general ne pridaje neku naročitu važnost nedostatku sistema provetrvanja i artiljeriji pod kupolama. Iskoristio sam priliku da pokrenem pitanje grčkog traženja materijala i rekao sam mu da su se grčki zahtevi odnosili na dodeljivanje novog automatskog oružja za utvrđenja radi povećanja njihove vatrene moći. On se naročito interesovao za uređenje međuprostora stalnih utvrđenja i nekoliko puta me zapitao da li smo izradili linije rovova, itd.

Ja sam mu na sva ova pitanja detaljno odgovorio. U pogledu komunikacija mnogo se interesovao za železničku prugu i mala vojna pristaništa (Amfipolis, Eleftere, Keramoti, Porto-Lago), za koja smatra da su izvanredno praktična, a tražio je obaveštenja i o pristaništu Aleksandropolis. Interesovao se i za prugu Amfipolis — Mirini i pitao me je u kakvom se stanju nalazi pruga uskog koloseka (0,60 m) kod Stavrosa.

Prelazeći na predeo Soluna, posle raspitivanja o pristaništu, zapitao me je u kakvom se stanju nalazi utvrđeni logor, izgrađen za vreme Prvog svetskog rata. Kad sam mu odgovorio da je toliko razoren da se može smatrati kao da ne postoji, zapitao me je da li se tamo još uvek nalazi njegova trasa. Rekao sam mu da se ona nalazi samo na izvesnim tačkama, ali smo sačuvali planove. Onda mi je rekao: „Zar ne smatrate da je vreme da otpočnete njegovo uređenje?“

Odgovorio sam mu da je Generalstab predviđao prepravku ovog logora, a pre nekoliko godina izvršena su i odgovarajuća proučavanja, sa ciljem da se on rekonstruiše u skladu sa današnjim uslovima. Međutim, rad na tome je, iz finansijskih razloga, došao u drugi stepen hitnosti, jer smatramo za važnije da preduzmemo izgradnju utvrđenja na bugarskoj granici; sad su nam se, pak, na Albanском frontu pojavile druge hitne potrebe.

Pošto je general mnogo insistirao na Solunskom utvrđenom logoru, zapitao sam ga kako on predviđa upotrebu

tih utvrđenja. On mi je odgovorio da je Solun izvanredno važan za Balkansko vojište, i da bi stoga trebalo da ga osiguramo za sebe. Tada sam mu rekao da su, po mome mišljenju, prilike za vreme Prvog svetskog rata iziskivale uspostavljanje tog logora, pošto se drugačije nije moglo, ali danas odbranu te varoši treba pomeriti mnogo dalje na sever. On me je tada zapitao o stvoru zemljišta na severu od utvrđenog logora, pa sam ga i o tome izvestio i dodao da, po mome mišljenju, pri današnjim borbenim sredstvima, Solun treba braniti u predelu grčko-jugoslovenske granice i produženju Belasice. On je izrazio bojanan da bi se položaj koji sam mu pokazao mogao lako da obide kroz ravnicu odmah zapadno od Vardara (na karti koju je imao pred sobom nije bio jasno označen masiv Marijanskih Planina). Objasnio sam mu stvor zemljišta, dodavši da na istoku nastaje Belasica, i stalna utvrđenja. On se složio sa mojim razlozima i samo mi je rekao: „Ali radi se o jugoslovenskoj teritoriji“.

Zatim je general Vegan prešao na ispitivanje predela grčko-jugoslovenske granice zapadno od Vardara i zapitao me o stvoru zemljišta, komunikacijama i našim tamošnjim utvrđenjima; ja sam ga o svemu tome obavestio. Naročito je pažljivo ispitivao Bitoljski otvor; insistirao je na njegovom utvrđivanju i rekao da je to, po njegovom mišljenju, pravac kojim bi neprijateljske motorizovane snage mogle da nas uz nemiruju. Rekao sam mu da i mi predviđamo takvu eventualnost i na koji način nameravamo da je suzbijemo, i da je izrađena studija za zatvaranje ovog otvora linijom utvrđenja, ali je izgradnja takve linije veoma teška kako zbog ravnog terena, tako i zbog potrebe da se izgradi veoma dugačak protivtenkovski rov. Zatim me je zapitao o protivtenkovskim preprekama od šina, i da li raspolažemo protivtenkovskim minama.

Odgovorio sam na sva ta pitanja i dodao da smo, raspolažeći velikim brojem starih artiljeriskih zrna, predviđeli mogućnost da ih upotrebimo kao protivtenkovske prepreke, ali da pri izradi upaljača nailazimo na tehničke poteškoće. General je pokazao veliko interesovanje za ovo pitanje.

Rekao sam mu da proučavamo i podešavanje izvesnih jaruga za protivtenkovske rovove, ali, pošto su nam krediti i vojna radna snaga veoma ograničeni, nismo bili u stanju da još sada preduzmemo takve rade, tim pre, što smo svoje napore orijentisali prema redu hitnosti.

Zatim je tražio obaveštenja o predelu zapadno od Florine i do Epirskog vojišta (stvor zemljišta, pravci invazije, saobraćajne mogućnosti, utvrđenja). Pitao me je na kojoj se tački nalazi spoj između Epirskog i Makedonskog vojišta. Odgovorio sam mu da je to masiv Smolike; on ga je obeležio na karti koju smo pred sobom imali. Pored toga, dao sam mu sva druga obaveštenja koja je tražio.

Zatim mi je general Vegan zatražio obaveštenja o sastvu grčke vojske. Pritom je zalažio i u detalje (sastav bataljona itd.). Rekao sam mu da raspolaćemo sa 20 divizija, od kojih su 16 normalnog tipa, a ostale 4 smanjenog sastava i iskoristio sam priliku da izložim generalu njihovo stanje u pogledu naoružanja.

Pešadijsko nam je naoružanje starog tipa, puškomitrailjezi mod. 1915, a mitraljezi Sent Etjen. Divizije smanjenog sastava nemaju ni artiljerije niti konjice. Artiljerija izvesnih divizija takođe je starog tipa. Izložio sam mu naš nedostatak spreme protiv bojnih otrova i u protivavionskoj artiljeriji, kao i pitanje naših narudžbina protivtenkovskog naoružanja u Engleskoj. Najzad sam rezimirao našu situaciju u materijalnom pogledu izjavom da, pošto smo dosada imali da se suprotstavimo jednom balkanskom protivniku, stvarali smo balkanske divizije za rat na Balkanskom Poluostrvu. Međutim, naša nam finska sredstva dosada nisu dozvoljavala da povećamo naoružanje, ali danas, kad treba da se tučemo sa jednom evropskom vojskom, koja raspolaže moćnim sredstvima, trebalo bi da i mi raspolažemo odgovarajućom opremom.

General mi je tada rekao da mu dostavim spisak potrebnog materijala, a on će se za to pobrinuti. Odgovorio sam mu da pri sebi imam spisak materijala, koji će prevesti na francuski i sutra mu ga predati. Ispitujući zatim sastav korpusnih jedinica van diviziskog sastava, general se specijalno interesovao teškom artiljerijom, te je sve moje odgovore zabeležio.

Pitao me je i o grčkom vazduhoplovstvu. Dao sam mu potrebne podatke i govorio mu o već poručenim avionima i našem zahtevu da se njihova isporuka ubrza, pošto je odgovarajuće finansisko pitanje već rešeno. Tražio je da mu dostavim beleške o tome na šta sam odgovorio da će mu ih sutradan podneti. Dodao sam da taj spisak obuhvata i izvestan broj odećne spreme, i to stoga što su nas mere, koje smo od proletos preduzeli za pojačavanje kadrovskih jedinica, primoravale da upotrebimo i jedan deo mobilizaciske opreme, te moramo da predvidimo njen brzo popunjavanje. Isto tako, moramo imati i izvesnu količinu u rezervi, zbog habanja, pošto naše fabrike, iako rade punim kapacitetom, nisu u stanju da sprovedu brze isporuke.

Zatim sam mu objasnio finansisku stranu ovih isporuka (krediti od 2 miliona funti sterlinga i 150 miliona francaka).

General Vegan me je upitao kakav je raspored naših snaga po vojištima. Rekao sam mu da ćemo prema Bugarskoj imati 55 do 60 bataljona, kojima računamo da branimo utvrđenu liniju, a zatim, kada Turci budu napredovali, naše trupe će sledovati radi zaštite Makedonije više u dubinu. Na taj način bi izvestan deo tih snaga mogli da odvojimo u korist Zapadnomakedonskog vojišta. Zatim je tražio da ga obavestim kakva će biti turska akcija. Rekao sam mu da su Turci, prema balkanskim sporazumima, obavezni da upotrebe 120 bataljona, a mi računamo da će upotrebiti i znatno veće snage. U pogledu opšteg pravca turskog manevra, rekao sam mu da je predviđeno da, ako Bugarska napadne Rumuniju, gro turskih snaga treba da nadire na sever. Ako bi grčka bila napadnuta, ove snage bi napale opštim pravcima dolinom Marice; predviđena je takođe i turska ofanziva u pravcu Didimotihon—Ortakej. Uopšte uzevši, u toku ove diskusije o turskom faktoru, izgledalo mi je da je general Vegan vrlo rđavo obavešten, a ovaj se moj utisak pojačao kada mi je naš vojni izaslanik u Ankari rekao da mu se general Voaren žalio na turško nepoverenje i teškoće pri sporazumevanju s njima.

Zatim me je general pitao dokle će Balkanski sporazum još trajati. Na moje obaveštenje o tome, on mi je rekao: „Zar ne smatrate da bi bilo dobro da ubrzate vojni

sporazum sa Turskom?" Odgovorio sam mu da smo sa Turskom u stalnom dodiru, da su gotovo sva vojna pitanja regulisana, i da, pošto se situacija u pogledu eventualnih protivnika nije izmenila, ne uviđamo potrebu za otpočinjanjem novih pregovora, sem u pogledu povećanja turskih intervencionističkih snaga, na koje i računamo.

General je tada prešao na ispitivanje situacije u Albaniji i zatražio mi obaveštenja o italijanskim snagama, njihovom rasporedu i snagama koje mi u tome predelu već imamo. Rekao sam mu da smo u Zapadnoj Makedoniji već mobilisali jednu normalnu i jednu laku diviziju i da smo ih ojačali artiljerijom iz sastava pozadnjih jedinica. Rekao mi je da su u Francuskoj oni takođe dodeljivali prednjim jedinicama artiljeriju iz jedinica druge linije u predelu gde će te jedinice biti angažovane. Rekao sam mu takođe da smo isturili izvesne bataljone iz divizija druge linije i da u Epiru već raspolažemo jednom divizijom od 4 puka, ojačanom artiljerijom.

Zatim me je pitao koje snage nameravamo da upotrebimo na Albanskom frontu, kakva je organizacija komandovanja, koliko će nam vremena trebati za koncentraciju i, kakva su naša predviđanja u pogledu operacija.

Izložio sam mu pitanje naše koncentracije. Bilo nam je nemoguće da izbegnemo upotrebu pomorskih transporta, pošto bi nam inače trebalo veoma mnogo vremena za izvršenje koncentracije, te zbog toga težimo da to vreme što više skratimo. Smatramo da pod normalnim uslovima svoju koncentraciju možemo završiti u roku od 24 dana.

General me je prekinuo: „Zar ne verujete da bi bilo umereno da ubrzate pripremne mere?" Odgovorio sam mu da jedna mala i siromašna zemlja ubrzavanje mobilizacije razmatra pre svega sa finansiskog gledišta i da je sa toga gledišta važan i dobitak od nekoliko dana. Odgovorio mi je da se u njegovoj zemlji prave ti isti proračuni.

Zatim sam insistirao na pitanju naše koncentracije i zamolio generala da nam se odmah dodeli pomoć za pojačanje zaštite našeg prevoženja morem. Odgovorio mi je da to zavisi od engleske mornarice, da su u Grčkoj prirodni saobraćajni putevi pomorski putevi i da on smatra da bi nas po tome pitanju mogli da zadovolje. Pošto sam

naglasio koliko je naša jedina železnička pruga izložena napadima iz vazduha, ponovo sam se vratio na pitanje grčkih potreba u vazduhoplovstvu, neophodnom rodu vojske za zaštitu ne samo naših suvozemnih komunikacija već i naših pomorskih konvoja.

Zamolio sam ga da podejstvuje ubrzanje isporuka aviona poručenih u Engleskoj i Francuskoj i dodao da će naše vazduhoplovstvo, pošto se moramo boriti sa italijanskim vazduhoplovstvom biti zastarelo. S druge strane, dodaо sam da mi ne raspolažemo ni osobljem potrebnim za opremu većeg dela poručenih aviona. Smatramo, dakle, da je u prvom redu hitnosti pojačati nas u vazduhoplovstvu upućivanjem kompletnih jedinica sa njihovim osobljem, materijalom i protivavionskom artiljerijom. Mi već osposobljavamo potrebne aerodrome i uskoro ćemo moći da primimo više od 200 savezničkih aviona; izgleda da je navođenje ovog broja generala uz nemirilo i on mi je odgovorio da bi ovo pitanje trebalo da ispitaju zajedno Francuzi i Englezzi.

Izložio sam mu i grčki operacijski plan u Zapadnoj Makedoniji, i kakav smo krajnji raspored trupa predviđeli.

General Vegan nije stavio nijednu primedbu po ovom predmetu, ali je ponovo pokrenuo pitanje otvora kod Bitolja, izražavajući bojazan da bi neprijatelj, koji raspolaže motorizovanim trupama, mogao da obide masiv Varnus—Vernon. Ponovio sam mu na koji način smo nameravali da sprečimo ovu pretnju. Nije izgledao zadovoljan, plašeći se spuštanja Italijana u Solun i zapitao me je koliko je otstojanje Florina—Solun.

Na pitanje kakvi su grčki podaci o Jugoslaviji, odgovorio sam mu da su poslednji izveštaji više zadovoljavajući od ranijih. On mi je tada rekao da se grčki izveštaji poklapaju s njegovim i da su knez Pavle i vojska na njihovoj strani.

Na pitanje o periodičnim sastancima balkanskih generalstabova odgovorio sam mu da je za ovu godinu inicijativu za sastanak trebalo da preduzme jugoslovenski Generalstab ali da, koliko je meni poznato, nikakav poziv nije stigao. Na to je general rekao: „Zar ne smatrate da bi bilo vreme da pojačate svoj sporazum sa Jugoslavi-

jom?" Odgovorio sam mu da je to pitanje političko i spada u nadležnost vlade.

Zatim je prešao na Epirsko vojište, pitajući me kakkim ćemo snagama raspolagati, kakav manevar zamišljamo, itd. Odgovorio sam mu i dodao da na Krfu već imamo 5 bataljona sa artiljerijom i da smatramo da ćemo tim snagama, a uz pomoć savezničkih snaga, to ostrvo moći da branimo.

Na to mi je general Vegan odgovorio: „Verujete li da će Englezzi dozvoliti Italijanima da napadnu to ostrvo?“ Na moj odgovor da računamo na englesku intervenciju, general se složio i samo rekao: „I ja tako mislim“. Zatim sam dodao da, ako bi predeo Krfa naročito interesovao savezničke mornarice, mogli bismo preduzeti jednu ofanzivnu akciju sa ciljem da zauzmemo albansku obalu suprotno od toga Ostrva i da na taj način osiguramo gospodarenje celim Moreuzom. Zatim sam dodao da ćemo i na izvesnim drugim ostrvima, koja su od interesa za nas, držati posade. Izgledalo je da generala ovo pitanje nije interesovalo.

Vraćajući se na pitanje Soluna, general Vegan mi je rekao da bi želeo da tamo uputi dva oficira, koji bi, u civilu i strogo inkognito, proučili uređenje ove varoši kao operativne baze. Napomenuo sam mu da sam znao da ga Solun naročito interesuje, mogao sam poneti i staviti mu na raspoloženje sve potrebne elemente za procenu i da, ako je mnogo hitno, mogu zamoliti našeg ambasadora da od vlade telegrafski zatraži odobrenje za upućivanje ta dva oficira. Odgovorio mi je da bi bolje bilo da njegov zahtev, po svom povratku u Atinu, lično predam. Ipak, sutradan posle podne, general Vegan je našeg ambasadora sam zamolio da o tome teleografiše u Atinu, što je ovaj i učinio.

Na pitanje da li se mogu naći grčki brodovi za prevoženje francuskih snaga iz Sirije u Solun odgovorio sam generalu da to zavisi od trenutka kada bi se to prevoženje vršilo i da mi računamo sa upotrebom brodova koji se nalaze u grčkim vodama za prevoženje naših sopstvenih trupa. Međutim, ako bismo raspolagali potrebnim vremenom, mogli bismo da pozovemo i druge naše brodove, jer je većina rasturena po svim okeanima.

Na moje pitanje kolike snage računa da prevozi, general Vegan mi je odgovorio da u Bejrutu ima spremnu jednu ojačanu diviziju, a da će uskoro imati dve ili tri divizije.

Tada sam generalu Veganu rekao da nama nisu potrebne dve ili tri divizije na Balkanu. Mi i sami raspolažemo sa oko dvadeset divizija. Ako bi njihovo naoružanje bilo upotpunjeno, i ako bi raspolagali jačim vazduhoplovstvom, mi bismo bili u stanju da, u slučaju napada, preduzmemmo ofanzivu u Albaniji sa krajnjim ciljem da Italijane bacimo u more. Ove bi operacije bile teške zbog terena, ali, ako bismo raspolagali materijalom i potrebnim vazduhoplovstvom, pod uslovom, razume se, da se spreči ozbiljno pojačanje italijanskih snaga u Albaniji, mogli bismo biti sigurni u uspeh. Dodao sam da je prema našim obaveštenjima moral italijanskih vojnika u Albaniji daleko od savršenog, a da je, s druge strane, veliki deo stanovništva iz Južne Albanije prijateljski raspoložen prema Grcima.

General me je zapitao na koji način mislimo da sprečimo pristizanje italijanskih pojačanja u Albaniju. Odgovorio sam mu da to nameravamo postići poglavito vazduhoplovnim intervencijama.

Na pitanje koji bi bili opšti pravci naše ofanzive protiv Albanije, izložio sam mu naše planove za napad iz Zapadne Makedonije i Epira i ponovio da smo sigurni da bi naše snage mogle postići sve određene ciljeve, razume se, pod uslovom da budu ojačane u oružju i vazduhoplovstvu. S druge strane, smatramo da bi nagomilavanje drugih snaga u Makedoniji, bar u početku, bilo izlišno. Prekinuvši me, general se okrenuo generalu Voarenu i zapitao ga: „Ali kako ćemo sve to urediti?“ (Izgledalo mi je da pri tome misli na pitanje jedinstvenog komandovanja).

Nastavljujući, rekao sam generalu da smatramo da prva faza pripreme treba da se sastoji iz upotpunjavanja naoružanja snaga koje se već nalaze na Balkanu, u cilju povećavanja njihove borbene moći. Upućivanje vazduhoplovnih jedinica ima biti pre svih drugih pojačanja, pošto će ove jedinice biti isto tako neophodne za zaštitu iskrcavanja sledećih francuskih snaga. Bez ovih jedinica iskrca-

vanje tih snaga bilo bi veoma otežano, ako ne i nemoguće. Upućivanje savezničkih trupa u Solun nije bilo tako hitno, a moglo bi se izvršiti kad bude potreбno.

Ponovo sam insistirao na pitanju ratnog materijala i rekao mu da bismo postojeću zimu mogli iskoristiti za prijem tog materijala i opremanje svoje vojske. Na to me je general zapitao: „A da li ćemo dočekati zimu u miru?“ i dodao da bi se moglo predvideti potpuno naoružanje izvesnog broja divizija, naprimer, deset, pošto sve ne bi imale da vrše zadatke istog značaja. Na to sam mu odgovorio da bismo ovo rešenje mogli primiti, ako bi ono predstavljalo posledicu nedostatka u materijalu. Međutim, morali bismo težiti da upotpunimo naoružanje svih svojih divizija, pošto je za rat na Balkanskom Poluostrvu korisno da se upotrebe trupe iz onih predela koje poznaju zemljište i koje će se na kraju krajeva boriti za svoju rodnu grudu. U svakom slučaju, rekao sam i, ma koliki bio broj divizija, čije bi naoružanje bilo savršeno, naše potrebe za vazduhoplovstvom ostaju u potpunosti. General se saglasio s time i dodao da i to pitanje zavisi od Engleza.

Pošto se još jedanput vratio na pitanje Soluna, general Vegan je naveo da je ovo pristanište u minulom ratu služilo kao baza za vojsku od 700.000 ljudi, i da bi u ovome ratu imalo istu važnost; ponovo je govorio o upućivanju dva oficira u Solun. Ja sam mu na to jedino mogao da ponovim ono što sam mu već rekao.

General se vratio i na pitanje Solunskog utvrđenog logora. Onda sam ga zapitao kako to, pridajući toliku važnost Balkanskom frontu, koji bi po njemu mogao eventualno da odluči i sam ishod rata, misli da upotrebi samo stešnjen solunski mostobran. Dodao sam da bi polaznu bazu za operacije takve razmere trebalo tražiti bar u visini Sofiske visoravni i da bi neutralisanje Bugarske trebalo imati u vidu još iz jednog razloga, a to je upotreba bugarske železničke mreže. Solunska železnica ne bi sama bila dovoljna za opsluživanje toliko širokog fronta, tim pre što na toj pruzi u Jugoslaviji ima mnogo veštačkih objekata i što bi neprijatelj svojim bombardovanjem iz

vazduha njenu upotrebu mogao često da prekida. General se složio rekavši: „Bugarsku treba neutralisati“.

Na pitanje kako nameravamo da suzbijemo opasnost od okruženja naše utvrđene linije kroz jugoslovensku teritoriju, odgovorio sam mu da na levom krilu svog rasporeda raspolažemo dovoljnim snagama za suzbijanje ove eventualnosti. Najzad me je zapitao za pravce nadiranja iz Makedonije u Bugarsku.

Rekao sam mu da smo, pošto dolina Strume iziskuje prelaz na jugoslovensku teritoriju, izabrali opšti pravac Drama—Plovdiv. General se složio sa ovim gledištima, samo je dodao da bi taj pravac bio veoma težak.

Posle ovoga poslednjeg pitanja general me je, završavajući svoje ispitivanje situacije, ponovo zamolio da pretsedniku vlade i načelniku Generalštaba izrazim njegovu blagodarnost na obaveštenjima koja su mu saopštена i ukazanom mu poverenju.

Zatim je zamolio generala Voarena da napiše izveštaj, a mene da ga sutradan ponovo posetim radi preciziranja nekih detalja, ako bude potrebno, dodajući da mi stoji na raspoloženju ako što želim.

Sastanak je završen u 14.45 časova. Generala Vegana nisam više video.

Sutradan, 11 septembra, sastao sam se dva puta sa generalom Voarenom u francuskoj ambasadi — od 9.30—11 i od 17—20 časova. On je završio svoj izveštaj o svim pretresenim pitanjima. Smatram da treba da naglasim sledeće tačke iz mojih razgovora s njime:

a) Kad se postavilo pitanje upućivanja pomoći u vazduhoplovnim jedinicama, zapitao me je kome bi one, po mome mišljenju, trebalo da budu potčinjene. Odgovorio sam mu da bi ih trebalo staviti pod komandu komandanta snaga za čiji bi račun radile.

b) Rekao mi je da je sa generalom Veganom ponovo raspravljaо pitanje Soluna i da bi se sve što je ovaj juče rekao jednom reči moglo da rezimira ovako: potreba da sebi obezbedimo ovu bazu za slučaj da Nemci, okrenuvši se jugu, stvore front u Jugoslaviji i Albaniji.

c) U pogledu iskrcavanja savezničkih trupa u Solunu rekao mi je da veruje, ako Italijani sami napadnu iz Albanije, da će grčka vojska biti u stanju da ih zaustavi. Ali, ako bi nas i Nemci napali sa severa, grčka vojska, zauzeta u Albaniji, ne bi više bila dovoljna i morala bi da se pojača. Prva pojačanja sačinjavale bi snage koje se već nalaze u Siriji, a druge bi trupe mogle da sleduju iz Sirije ili Smirne.

d) Dodirujući pitanje komandovanja, general Voaren mi je rekao da bi, pošto se toliko veliki broj snaga mogao da angažuje, bilo potrebno da neko to njihovo dejstvo koordinira, razume se pod uslovom da to ne znači da bi se on mešao u samo komandovanje raznim vojskama.

Razgovor sa načelnikom turskog Generalštaba, maršalom Fevzi Čakmakom

Sastanak je održan u turskom Generalštabu 11. septembra, a trajao je od 16.15 do 17. časova.

Pošto sam maršalu preneo pozdrave pretsednika vlade i načelnika Generalštaba, zablagodario mi je i zamolio me da ih pozdravim sa njegove strane.

Zatim sam ga obavestio o cilju svog puta u Ankaru, koji se sastojao u davanju izvesnih obaveštenja generalu Veganu. Na pitanje o situaciji u Albaniji, dao sam mu podatke o italijanskim snagama, dok sam na pitanje da li Italijani regrutuju Albance, odgovorio potvrđno i dodao da ti Albanci služe u italijanskim jedinicama. Zatim me je zapitao da li će se ti Albanci tući uz Italijane. Na to sam mu rekao da nemamo nikakvog dokaza o protivnom. On je, smejući se dodao: „Skupo će to da ih košta“.

Zatim mi je rekao:

„Italijani imaju 200.000 vojnika u Abisiniji, 250.000 u Libiji, 80.000 u Albaniji i 40.000 na Dodekanazu. Ne verujem da još neke trupe mogu da upute u Albaniju. Šta bi im onda ostalo u Italiji? Ne mogu da razumem, zašto drže tolike snage na Dodekanazu. Šta bi mogli postići? Ako nameravaju da pokušaju iskrcavanje u Maloj Aziji, ja u tim predelima imam dovoljno snage da ih u tome spremim.“

Ako te snage drže samo radi odbrane ostrva, one će biti zarobljene, pošto Italijani ne gospodare morem. Pre mi izgleda da će Italija, bar za sada, ostati neutralna.“

Zatim je sâm, iako nisam napravio ni najmanju aluziju, počeo da govori o situaciji u Evropi:

„Poljska, rekao je, neće moći dugo da se brani, ako Rusija ostane neutralna. Ako Nemci izbjiju na rusku granicu, moguće je da zaključe mir na Zapadu, i da napadnu Ukrajinu. Ako Nemačka napadne Rumuniju, verovatno je da će tada Rusija ući u rat protiv Nemačke. Ako Rumuni evakuišu Transilvaniju i budu se branili na Karpatima, nije isključeno da će moći da zaustave Nemce. Mađarsku ne možemo smatrati za ozbiljnog protivnika Nemačke. Prema našim obaveštenjima Italija je pokušala da dobije slobodan prolaz za svoje trupe kroz Jugoslaviju radi napada na Grčku, ali su Jugosloveni to kategorički odbili.“

Zatim mi je maršal govorio o Istočnoj Trakiji i rekao da Turci utvrđuju predeo između Jedrena i Krk-Kiklisa, kuda tenkovi mogu proći, i da se on nada da ih tu može zaustaviti. Na pitanje koliko ćemo snaga istaviti protiv Bugarske, odgovorio sam mu da će to biti 55 do 60 bataljona. A kada sam ga upitao koliku snagu računa da angažuje protiv Bugarske i kako predviđa razvoj operacija, odgovorio mi je:

„Po odredbama Pakta treba da angažujem 120 bataljona, ali verujem da ću tome dodati još 80. Glavnina tih snaga od 120 bataljona, biće upućena dolinom Marice ka Plovdivu; snaga od 50 bataljona napašće prema Jambolu, radi sjedinjenja sa Rumunima, a dve divizije kretaće se pravcem Didimotihon—Ortakej“.

Zatim mi je rekao da su, prema njegovim obaveštenjima, Bugari, plašeći se da Pomaci¹⁾ ne olakšaju nadiranje turskih trupa, iselili više od 20.000 ovih, ali smatra da je taj broj preteran.

Zatim mi je govorio o svojim potrebama u naoružanju i, rekao: „Mi imamo dobre vojнике, svoje oficire smo dobro obučili, ali nam je potreban materijal. Poručili smo materijal u Čehoslovačkoj, ali ga nismo mogli dobiti.

¹⁾ Pomaci su muslimanske veroispovesti, naseljeni u prigraničnoj zoñi jugoistočnog dela Istočne Rumelije. — Prim. red.

U Nemačkoj smo poručili hiljadu topova, od kojih su neki 200 i 240 mm — za Dardanele, ali nam ih Nemci ne isporučuju".

Na kraju je rekao nekoliko ljubaznih reči o prijateljstvu i Savezu, koji vezuje naše dve zemlje i ponovo me zamolio da od njegove strane pozdravim načelnika Generalštaba. Našeg ambasadora u Ankari izvestio sam, uglavnom, o svojim razgovorima sa maršalom Čakmakom i generalom Veganom.

Iz Ankare sam pošao istoga dana u 20.30 časova.

Konstantin Dovas
pešadiski potpukovnik

Ankara, 19 oktobra 1939.

Ugovor, koji je danas potpisani između Turske, Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva (Velike Britanije).

UGOVOR

Pretsednik Francuske Republike, Njegovo Veličanstvo Kralj Velike Britanije, Irske i britanskih prekomorskih teritorija, Car Indije — ukoliko se odnosi na Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske — i Pretsednik Turske Republike,

želeći da zaključe ugovor o uzajamnim obavezama u interesu svoje nacionalne bezbednosti i da obezbede uzajamnu pomoć radi suzbijanja agresije:

Odredili su za svoje pomoćnike, i to:

Pretsednik Francuske Republike:

— Gospodina Rene Masiljija (Rene Massigli), izvanredniog ambasadora i opunomoćenog ministra, komandira Legije časti;

Njegovo Veličanstvo Kralj Velike Britanije, Irske i britanskih prekomorskih teritorija, Car Indije — za Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske:

— Ser Hju Montgomeri Knečbul — Hugesena (Hugh Montgomery Knatschbull — Hugessen), K. C. M. G.,¹⁾ izvanrednog ambasadora i opunomoćenog ministra;

Pretsednik Turske Republike:

— Gospodina dr Refik Sajdama, pretsednika vlade, ministra spoljnih poslova i poslanika za grad Carigrad, koji su se, po izmeni svojih za punovažne priznatih punomoćja, saglasili o sledećim merama:

ČLAN I

U slučaju da Turska bude uvučena u neprijateljstvo sa jednom evropskom silom usled izvršene agresije te sile protiv Turske, Francuska i Velika Britanija obavezno će sarađivati sa Turskom i pružiće joj svaku svoju moguću pomoć i potporu.

ČLAN II

1. — U slučaju agresivnog čina jedne evropske sile, a koji bi u zoni Sredozemlja doveo do rata, u koji bi bile upletene Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo, Turska će obavezno sarađivati sa Francuskom i Ujedinjenim Kraljevstvom, i ukazivati im svaku svoju moguću pomoć i potporu.

2. — U slučaju agresivnog čina izvršenog od jedne evropske sile, koji u zoni Sredozemlja dovede do rata, a u koji bi Turska bila upletena, Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo obavezno će sarađivati sa Turskom i pružiće joj svaku svoju moguću pomoć i potporu.

ČLAN III

Dokle god budu ostale na snazi garancije, koje su Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo dale Grčkoj i Rumuniji, svojim odnosnim izjavama od 13 aprila 1939, Turska će,

¹⁾ K. C. M. G. je skraćenica od engleskih reči *Knight of the Cross of Michael and George*, što znači Vitez krsta Mihaila i Đorđa. — Prim. red.

u slučaju da Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo budu angažovane u neprijateljstva u vezi sa jednom ili drugom od gore navedenih garancija, obavezno saradivati sa Francuskim i Ujedinjenim Kraljevstvom i ukazivaće im svaku svoju moguću pomoć i potporu.

ČLAN IV

U slučaju da Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo budu angažovane u neprijateljstva s jednom evropskom silom usled agresije koju ta sila bude izvršila protiv jedne ili druge od ovih država, a da odredbe člana II i III ne dolaze u primenu, Visoke strane ugovornice odmah će se savetovati.

Ipak je ugovorenod da će se Turska, u slučaju takve eventualnosti, prema Francuskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu pridržavati bar blagonaklone neutralnosti.

ČLAN V

Bez prejudiciranja odredaba iz člana III u slučaju:

1. — bilo agresije izvršene od jedne evropske sile protiv druge evropske države za koju bi se vlasta jedne od Visokih strana ugovornica sa odobrenjem dotične države angažovala da je pomaže u očuvanju nezavisnosti ili neutralnosti protiv jedne takve agresije;

2. — bilo jedne agresije, počinjene od jedne evropske sile, a koja bi, iako upravljena protiv jedne druge evropske države, pretstavljala, po mišljenju vlade jedne od Visokih strana ugovornica, pretnju za njenu sopstvenu sigurnost.

Visoke strane ugovornice odmah će se savetovati radi preduzimanja svake zajedničke akcije, koja bi se smatrala za uspešnu.

ČLAN VI

Ovaj ugovor nije upravljen ni protiv jedne države. Njegov je cilj da Francuskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu i Turskoj osigura uzajamnu pomoć i potporu radi odupiranja agresiji, ako nastupi potreba.

ČLAN VII

Odredbe ovog ugovora važe onako isto kao i bilateralne obaveze između Turske i svake od druge dve Visoke strane ugovornice.

ČLAN VIII

Ako Visoke strane ugovornice, usled primene ovog ugovora, budu uvučene u neprijateljstva, one će primirje ili mir zaključivati samo po zajedničkom sporazumu.

ČLAN IX

Ovaj Ugovor biće ratifikovan, a instrumenti ratifikacije u isto vreme deponovani u Ankari čim to bude bilo moguće. On stupa na snagu na dan svog potpisivanja.

Ovaj Ugovor zaključen je za vreme od 15 godina; ako nijedna od Visokih strana ugovornica ne bude na šest meseci pre isteka navedenog roka, ostalom dvema notificirala svoju namjeru da ga prekine, Ugovor će se smatrati produženim prečutnim obnavljanjem za nov period od pet godina, i tako redom.

U toj veri potpisani su ovaj Ugovor potpisali i na njega stavili svoje pečate.

Rađeno u Ankari, u tri primerka, devetnaestog oktobra hiljadu devetstotina trideset i devete.

PROTOKOL Br. 1

Dole potpisani punomoćnici konstatuju da su se njihove vlade složile da ovaj Ugovor stupa na snagu od današnjeg dana kao dana njegovog potpisa.

Ovaj Protokol smatraće se kao sastavni deo Ugovora zaključenog danas između Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva i Turske.

Rađeno u Ankari, u tri primerka, devetnaestog oktobra hiljadu devetstotina trideset devete.

PROTOKOL Br. 2

U trenutku potpisivanja Ugovora između Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva i Turske, dolepotpisani punomoć-

nici, pravilno ovlašćeni za ovaj posao, sporazumeli su se o sledećem:

Obaveze, koje je Turska po gore navedenom Ugovoru primila, ne mogu da primoravaju ovu državu na čin, koji bi imao za dejstvo ili posledicu da je uvuče u oružani sukob sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika.

Ovaj Protokol smatraće se kao sastavni deo Ugovora zaključenog današnjeg dana između Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva i Turske.

Rađeno u Ankari, u tri primerka, devetnaestog oktobra hiljadu devetstotina trideset i devete.

VOJNI IZASLANIK TURSKE

Atina, novembra 1939.

SAOPŠTENJE GRČKOM GENERALŠTABU

I. — Britanska i francuska vlada, naši prijatelji i saveznici, sa kojima smo povezani poslednjim ugovorom iz Ankare, izvestile su nas o svojim garancijama datim Grčkoj, razume se pod uslovom da ova poslednja brani svoju teritoriju od agresora.

Pored toga, gore navedene vlade saopštile su nam, u toku konferencije u Ankari, svoju namjeru da Vas, prema datim vam garancijama ojačaju upućivanjem suvozemnih snaga.

Mi nismo tačno izvešteni o jačini tih pomoćnih snaga, ali po izjavi generala Vegana, u svakom slučaju, u prvo vreme, one neće biti manje od 4—5 divizija.

II. — Sa svoje strane, turska vlada je obavestila svoje saveznike da ona, zbog svoga iskrenog i tesnog prijateljstva sa grčkom vladom, pristaje da se prevoženje savezničkih snaga ka Solunu izvrši kroz njenu teritoriju, kao i da je voljna da Saveznicima odobri upotrebu svojih železnica i pristaništa, ako se prevoženje usled eventualnih poteškoća ne može predvideti isključivo morem.

III. — Za vreme poslednjih konferencija u Ankari saveznički generalštabovi zamolili su maršala Čakmaka da grčki Generalštab izvoli obavestiti o njihovom predvi-

đanju i da od njega primi i dostavi im obaveštenja o pitanjima koja slede, da bi se već sada pristupilo potrebnim pripremama.

Pitanja o kojima bi se želeli tačni podaci su sledeća:

1. — Samo Solunsko pristanište nije dovoljno za brzo iskrcavanje snaga određenih za Solunsku zonu.

Pored njega treba odrediti i pripremiti još tri tačke između Dedeagača (Aleksandropolis) i Soluna (potpukovnik Dovas je uostalom o tim tačkama obavestio generala Vegana).

2. — U cilju skraćivanja vremena potrebnog za prevoženje snaga određenih za Grčku biće potrebno da se u Solunu još sada preveze i tamo na zgodnim mestima čuva jedan deo muničije i materijala za te snage (a ako je potrebno, materijal se može prikazati kao prodat Grčkoj).

3. — Uzastopni grčki odbranbeni položaji do pristizanja savezničkih snaga (dosad izvršeni radovi, snage, grupisanje trupa, organizacija komandovanja).

4. — Prepreke i rušenja.

5. — Protivavionska odbrana Soluna.

6. — Uslovi za iskrcavanje u Solunu i drugim mestima od 4 do 5 divizija.

7. — Kako smestiti ove snage po njihovom iskrcavanju (kantonmani, raspoređeni na zoni koju treba odrediti).

8. — Mogućnosti postavljanja slagališta, magacina, parkova, radionica, sanitetskih ustanova, itd.

9. — Sve vrste snabdevanja: vodom za piće, životnim namirnicama, stočnom hranom, mazivom, pogonskim gorivom, itd.

10. — Stanje puteva od mesta iskrcavanja ka severu i severozapadu.

11. — Aerodromi: njihova oprema, snabdevanje, veze.

IV. — Saveznici bi želeli da kao čuvare slagališta i radi proučavanja svih mera koje bi trebalo preduzeti, upute dva generalštabna oficira u civilu i inkognito.

Pored toga, francuska vlada je raspoložena da za slučaj rata uputi jednu visoku vojnu ličnost.

GRČKI GENERALŠTAB

STROGO POVERLJIVO
Atina, novembra 1939.ODGOVOR GRČKOG GENERALŠTABA NA DOSTAVLJENO
SAOPŠTENJE TURSKOG GENERALŠTABA

I. — U slučaju agresije jedne velike sile protiv Grčke, pri čemu bi se Grčka branila svima svojim raspoloživim sredstvima, i ako bi Francuska i Engleska, prema datim garancijama, intervenisale, pitanje uspešne odbrane Grčke ne može se rešiti upućivanjem 4—5 savezničkih divizija u Solun ili u druga pristaništa.

Opasnost koja Grčkoj preti poticaće, pre svega, od prevelike nadmoćnosti napadačke sile u vazduhoplovstvu i grčkih relativno slabih sredstava u vazduhoplovstvu i protivavionskoj odbrani; nesrazmerna uzajamnih sredstava u vazduhoplovstvu toliko je velika da će ne samo mobilizacija i koncentracija grčke vojske biti izvanredno otežane, a izvođenje njene odbrane kompromitovano, već će i eventualno iskrcavanje savezničkih snaga u Solunu ili na nekom drugom mestu, ili njihovo prevoženje kroz Tursku, postati problematično, ako ne i nemoguće.

Pomoć, koja je Grčkoj u slučaju agresije od strane jedne velike sile potrebna, sastoji se pre svega iz vazduhoplovstva i protivavionske artiljerije, sa odgovarajućim osobljem, a zatim iz pomorske zaštite radi osiguranja izvršenja vojnih transporata, koji se ne mogu u potpunosti da izvrše suvim.

Prema tome, da su se vlade Engleske i Francuske, u pogledu sporazuma o pomoći, koju bi joj eventualno ukazale, obratile Grčkoj (dosad to pitanje nisu pokrenule), ova bi im ovako odgovorila:

a) Treba ostvariti prethodni sporazum radi proučavanja unapred svih detalja u pogledu ojačavanja Grčke potrebnim vazduhoplovnim snagama. Ovu pomoć, u potpunim vazduhoplovnim jedinicama, trebalo bi ukazati čim bi se nazrela agresivna pretnja protiv Grčke, i čim bi Grčka tu pomoć smatrala za potrebnu.

b) Neophodan je prethodni sporazum o ojačavanju Grčke pod istim uslovima (kao i pod a) potrebnom protiv-

avionskom artiljerijom sa osobljem koje bi njome rukovalo.

c) Isto je tako neophodan prethodni sporazum radi utvrđivanja uslova za saradnju savezničkih pomorskih snaga sa grčkom flotom, u cilju osiguranja zaštite transportovanja grčkih jedinica u toku mobilizacije i koncentracije.

d) Apsolutno je potrebno:

— da Engleska i Francuska još sada skinu zabranu sa aviona koje je Grčka od engleskih i francuskih fabrika poručila iz svojih sopstvenih ekonomskih sredstava. Ove avione treba Grčkoj što je moguće pre isporučiti;

— da Engleska odobri delimično iskorišćavanje kredita od dva miliona funti sterlinga, odobrenih Grčkoj za ojačavanje njenog vazduhoplovstva, pa čak i da poveća ovaj kredit, kao što je grčka vlada već odavno tražila, da bi Grčka mogla ubrzati ritam svoje vazduhoplovne i protivavionske pripreme, i

— to isto važi i za kredite koje je Grčkoj odobrila Francuska.

e) Ojačanje Grčke sa 4—5 savezničkih divizija treba izvršiti tek po završenoj mobilizaciji i koncentraciji grčke vojske. Prevoženje savezničkih snaga i njihovo iskrcavanje u grčkim pristaništima moći će da se izvrši tek po završenom prevoženju grčkih jedinica. U protivnom došlo bi do nereda i pometnji.

Po mobilisanju svojih snaga od 18 do 20 divizija, a blagovremeno ojačana navedenim materijalom (pod a), b), i c), Grčka bi bila dovoljno jaka da se i sama odupre agresiji za vreme koje je potrebno da joj omogući pojačanje ne samo sa 4—5 savezničkih divizija, već, ako se nađe za potrebno, još većim brojem savezničkih snaga,

II. — Ako ne bude napadnuta od neke velike sile, Grčka će ostati neutralna. Prema tome, pripreme za eventualno iskrcavanje savezničkih snaga i ranije stavljanje savezničkog materijala u magacine u Solunu ili na nekom drugom mestu, a koje se ne može održati u tajnosti, nije u skladu sa njenom neutralnošću.

Takav jedan postupak od strane Grčke mogao bi da izazove agresiju, koju svi želimo da izbegnemo, a da, uz to, stvori i delikatnu situaciju sa Jugoslavijom.

III. — U dostavljenom saopštenju nije ispitan slučaj agresije od strane jedne male balkanske sile, naprimer Bugarske, iako se ova stalno ojačava vazduhoplovnim i drugim naoružanjem iz Nemačke.

IV. — Iz dostavljenog saopštenja ne vidi se kako se razume agresija jedne velike sile protiv Grčke.

Ako je u pitanju Italija, ova će agresija otpočeti iz Albanije, ali pri današnjoj situaciji ovakvu agresiju ne možemo smatrati za verovatnu.

U svakom slučaju, da bi Grčka bila u stanju da se toj agresiji uspešno odupre, prvenstveno je potrebno da se ona, kao što smo i maločas izložili, ojača vazduhoplovnim, protivavionskim i pomorskim snagama.

Ako se radi o nemačkoj agresiji protiv Balkana, pošto se između Nemačke i Grčke nalazi Jugoslavija, moramo voditi računa i o stavu ove države, kako u političkom tako i u vojnem pogledu.

Ako je u pitanju ruska agresija na Balkansko Poluostrvo, trebalo bi proučiti još nekoliko drugih pitanja koja s time stoje u vezi.

U svakom slučaju, grčkom Generalštabu nisu dostavljene sve prethodne pretpostavke o proširenju rata na Balkansko Poluostrvo, da bi konkretno mogao da odgovori na svaku od njih.

V. — U pogledu ostalih traženih obaveštenja, grčki Generalštab Vas upućuje na izveštaje koje je potpukovnik Dovas, prilikom puta u Ankaru, početkom septembra, predao generalu Veganu.

Aleksandar Papagós
general-potpukovnik

GENERALŠTAB GRČKE VOJSKE

Atina, novembra 1939.

N O T A

U slučaju da, zbog proširenja rata na Balkansko Poluostrvo, Grčka bude prinuđena da u njemu i sama učeštuje, grčki Generalštab smatra da bi, radi pripremanja zajedničke akcije, bilo korisno da se dodir između Saveznika i Grčke održava u sledećem opštem okviru:

I. — Proučiti plan zajedničke akcije, imajući u vidu verovatnije pretpostavke o proširenju rata na Balkansko Poluostrvo.

U okviru ovog zajedničkog plana proučiti ulogu svake savezničke armije koja će pritom sarađivati.

II. — Naročito je poželjno, radi postizanja brzine i dejstva pomoći koju bi Saveznici, u slučaju potrebe, mogli da stave na raspoloženje Grčkoj, da se, još sada i u svima svojim detaljima, prouče mere koje omogućuju:

- po mogućству hitnu intervenciju savezničkog vazduhoplovstva (avijacije i protivavionske artiljerije) radi zaštite raznih pokreta ili iskrcavanja snaga grčke suvremenе vojske od neprijateljskih vazdušnih napada;

- zaštitu, ako se ukaže potreba, pomorskog transportovanja grčkih jedinica za vreme koncentracije, od strane savezničkih mornarica;

- koncentracija savezničkih snaga na grčkoj teritoriji, i

- pripremu hitne upotrebe ovih snaga.

III. — Potrebno je da što pre bude isporučen materijal koji je Grčka tražila od Saveznika (spisak ovog materijala predao je potpukovnik Dovas generalu Veganu).

Aleksandar Papagos
general-potpukovnik

GLAVNI GENERALŠTAB
GRČKE VOJSKE
Br. 61105

STROGO POVERLJIVO — NA LIČNOST
Atina, 29 novembra 1939.

GENERAL ALEKSANDAR PAPAGOS
NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA GRČKE VOJSKE

GOSPODINU MARŠALU FEVZI ČAKMAKU
NAČELNIKU GLAVNOG GENERALŠTABA TURSKE VOJSKE

ANKARA

Gospodine Maršale,

Čast mi je izvestiti Vas da sam oficiru turskog Generalštaba, koji je došao u Atinu, predao prethodni projekat vojne konvencije između Turske i Grčke s tim da Vam ga, po svom povratku u Ankaru predam.

Uzroci koji su me nagnali da izradim ovaj prethodni projekat, koji Vam dostavljam na mišljenje, jesu sledeći:

Između Turske i Grčke postoje već odavno međusobni politički ugovori, koji regulišu zbližavanje i naročito tesnu saradnju između naših dveju država; ali dosad nismo proučili niti potpisali odgovarajuću vojnu konvenciju. Po mome mišljenju, a naročito u današnjim prilikama, ovu prazninu ne treba produžavati. Isto su tako, po mome mišljenju, oba naša generalštaba dužna da se što pre sporazumeju po ovom pitanju i da vladama podnesu prve opšte zaključke do kojih su došli. Pošto naše vlade odobre zajedničke predloge, dva generalštaba mogla bi da produže svoj rad u cilju regulisanja svih detalja saradnje između dve države.

Bio bih srećan, gospodine maršale, ako biste mi izveli dostaviti svoje gledište po gornjim pitanjima, a u slučaju da se i Vi slažete, i postupak koga biste najviše želeli da se pridržavate pri produženju našeg dodira po ovom pitanju.

Izvolite, gospodine maršale, primiti izraze moga visokog poštovanja i najprijateljskih osećanja.

Aleksandar Papagos
general-potpukovnik

NAČELNIK GRČKOG GENERALŠTABA**PRETHODNI PROJEKAT — STROGO POVERLJIVO****VOJNA KONVENCIJA IZMEĐU KRALJEVINE GRČKE I
REPUBLIKE TURSKE**

Na osnovu:

Člana I Pakta o Srdačnom sporazumu, potписаног у Ankari 14 septembra 1933, a pošto su obe Sile saglasne da uzajamna garancija o nepovredivosti njihovih zajedničkih granica treba da se tumači kao da se odnosi na grčko-bgarske i tursko-bgarske granice na celoj njihovoj dužini;

članova I i II Dopunskog ugovora uz Grčko-turski ugovor o prijateljstvu, neutralnosti, pomirljivosti i arbitraži od 30. oktobra 1930 i uz grčko-turski Srdačni sporazum od 14. septembra 1933, potpisani u Atini 27 aprila 1938;

dole potpisani:

— maršal Fevzi Čakmak, načelnik Glavnog generalštaba turske vojske;

— general Aleksandar Papagos, načelnik Glavnog generalštaba grčke vojske;

— po izmeni svojih punomoća, koja su priznata kao punopravna, zaključili su sledeću vojnu konvenciju:

ČLAN I**SLUČAJ PRIMENJIVANJA OVE KONVENCIJE**

1. — U slučaju ako bi Balkanski sporazum prestao da važi i:

a) Ako bi jedna od strana ugovornica, smatrujući se ugroženom vojnim pripremama ili neprijateljskom akcijom Bugarske, koju bi ova sama preduzela, bila primorana da preduzme specijalne mere bezbednosti ili da objavi mobilizaciju, vlada te ugovorne strane obavestiće o tome drugu stranu, koja će se obavezati da prema Bugarskoj odmah preduzme potrebne mere ili da objavi mobilizaciju svojih snaga, predviđenih ovom konvencijom, kako bi bila u stanju da suzbije svaki iznenadni napad od strane Bugarske.

b) Ako Bugarska, dejstvujući sama, iznenada napadne jednu od dveju ugovornih strana, a ne bude od nje izazvana, druga ugovorna strana obavezuje se da čim bude zvanično pozvana od strane koja je postala žrtva agresije:

— odmah objavi mobilizaciju snaga predviđenih ovom konvencijom, i

— što pre napadne Bugarsku.

2. — U slučaju da, dok je Balkanski sporazum još na snazi, jedna ili obe ugovorne strane pretrpe neizazvanu agresiju od strane jedne ili više vanbalkanskih sila, a da Bugarska, istovremeno ili posle toga, istupi protiv jedne od strana ugovornica na način predviđen u tačkama a) i b) iz člana I, nenapadnuta ugovorna strana obavezuje se da protiv Bugarske strogo izvršuje svoje obaveze koje proističu iz stavova a) i b) člana I.

3. — U slučaju da Balkanski sporazum prestane da važi, a da jedna ili obe strane ugovornice postanu žrtve neizazvane agresije od strane jedne ili više drugih sila, i da Bugarska istovremeno ili kasnije protiv jedne od ugovornih strana postupi na način predviđen u stavovima a) i b) iz člana I, druga se ugovorna strana obavezuje da u pogledu Bugarske strogo ispunjava svoje obaveze iz stava a) i b) člana I.

4. — U svim drugim slučajevima, kad bi jedna ili obe ugovorne strane bile uvučene u sukob, a da taj slučaj nije predviđen u tačkama 1, 2 i 3 iz člana I ovog Ugovora ili u Vojnoj konvenciji o savezu između Grčke, Rumunije, Jugoslavije i Turske od 10 marta 1937, druga ugovorna strana postupiće saglasno članu I i II Dopanskog grčko-turskog ugovora, potписанog u Atini 27 aprila 1938.

ČLAN II

AKCIJE PROTIV BUGARSKE U SLUČAJU PRIMENE TAČKE 1 IZ ČLANA I OVE VOJNE KONVENCIJE

1. — Snage za intervenciju

Da bi Bugarsku mogle što pre izbaciti iz borbe, obe ugovorne strane obavezuju se da protiv nje intervenišu sa bar:

	grčkih	turskih
Bataljona	—	—
Baterija (od kojih bar $\frac{1}{4}$ teške artiljerije)	—	—
Eskadrona	—	—
Aviona	—	—

2. — *Dejstvo savezničkih armija*

a) Ugovorna strana, napadnuta od glavnine bugarske vojske rasporediće svoje snage za intervenciju protiv Bugarske tako da:

— prvo neprijatelja zaustavi i priveže što veći broj njegovih snaga;

— a zatim da pod najboljim mogućim uslovima pređe u protivofanzivu u saradnji sa savezničkom vojskom.

b) Ugovorna strana koja ne bude pretrpela udar glavnine bugarske vojske, rasporediće svoje snage za intervenciju protiv Bugarske tako da bude u stanju da odmah pređe u ofanzivu. Ove snage napašće što je moguće ranije najvažnijim opštim pravcem, intervenišući odlučno u bici protiv glavnine bugarske vojske, a u cilju njenog uništenja i što bržeg izbacivanja Bugarske iz borbe.

c) U slučaju da glavnina bugarske vojske napadne s obe strane zajedničke granice ugovornih strana, ove će svoje snage za intervenciju raspoređiti tako da pre svega onemoguće neprijatelju da na tački spajanja dveju savezničkih armija probije front i da zatim budu u stanju da u najpovoljnijem opštem pravcu izvrše protivnapad glavninom svojih snaga radi što ranijeg izbacivanja Bugarske iz borbe.

ČLAN III

MERE KOJE TREBA PREDUZETI PROTIV BUGARSKE U SLUČAJU PRIMENE TAČKE 2 i 3 IZ ČLANA I OVE VOJNE KONVENCIJE

1. — *Snage za intervenciju*

	grčkih	turskih
Bataljona	—	—
Baterija	—	—
Eskadrona	—	—
Aviona	—	—

Grčka se obavezuje da gornjim snagama interveniše:

- u slučaju primene tačke 2 iz člana I;
- u slučaju primene tačke 3 iz člana I, ako nijedna druga balkanska sila ne bude učestvovala u sukobu protiv nje.

Ako se Grčka, u slučaju primene tačke 3 iz člana I već nalazi u ratnom stanju sa drugim silama, od kojih bi neke bile balkanske, ili samo sa balkanskim silama, ona će intervenisati protiv Bugarske najvećim brojem snaga koje joj momentana situacija bude dozvoljavala.

2. — *Dejstvo savezničkih armija*

a) Ugovorna strana, koju bude napala bugarska vojska, upotrebiće svoje snage za intervenciju tako da neprijatelja zaustavi i da priveže što je moguće veći broj njegovih snaga.

b) Strana, koju ne bude napala glavnina bugarske vojske, upotrebiće svoje snage tako da može odmah da pređe u ofanzivu. Ove snage napašće neprijatelja što pre, najkorisnijim opštim pravcem kako bi što više neprijateljskih snaga na sebe privukle i na taj način olakšale savezničkoj vojsci.

c) U slučaju da bugarska vojska napadne sa obe strane zajedničke granice dveju strana ugovornica, ove će svoje snage za intervenciju rasporediti tako da pre svega izbegnu da neprijatelj ne probije front na tački na kojoj se te dve vojske dodiruju, a zatim stalnom aktivnošću, da na ostatku fronta privuku što veći broj neprijateljskih snaga.

d) Sarađujući tesno, dve strane ugovornice težiće da u toku operacija stvore potrebne uslove za što brže preduzimanje odlučne ofanzive protiv Bugarske.

ČLAN IV

DOPUNSKE ODREDBE O DEJSTVU SAVEZNIČKIH ARMIJA

1. — Statistički i taktički uslovi pri svakom slučaju primene ovog Ugovora, slučajevi pomenuti članovima II i III proučiće se u kratkom roku u jednom operaciskom planu, koji će generalštabovi obe savezničke armije zajednički sastaviti, a koji će pretstavljati sastavni deo ovog Ugovora.

2. — Isto tako će ugovorne strane zajedno proučiti i još u miru preduzeti sve potrebne mere koje proističu iz operaciskog plana, radi uspostavljanja stabilnog stanja u predelu zajedničke grčko-turske granice, koje će omogućavati da se, u slučaju potrebe, između obe armije održi dodir i olakša ofanziva turske vojske.

3. — Snage nabrojane u članovima II i III ove Vojne konvencije biće razmatrane ovako:

a) Jedinice za zaštitu i zatvaranje granice, organizovane po bataljonima ili pukovima, uračunaće se u stvarni broj snaga.

b) Kao „teške baterije“ smatraće se one sa kalibrom većim od 100 mm.

c) Eskadroni iz sastava divizija i korpusa neće se uračunavati u konjičke snage za intervenciju svake od obeju armija.

d) U opšti proračun snaga za intervenciju neće se uračunati jedinice protivavionske odbrane, prateći bacači, niti topovi i mitraljezi oklopnih jedinica.

ČLAN V

VAZDUHOPLOVNA SARADNJA

Saradnja vazduhoplovnih snaga određivaće se operaciskim planom; njihovo dejstvo zavisiće od odluka donetih za suvozemne snage.

Specijalno će se proučiti bombardovanje ratnih industrija, saobraćajnih čvorova, itd., koja se vrše u prvim časovima sukoba, a mogu dovesti do ozbiljnih rezultata.

ČLAN VI

POMORSKA SARADNJA

Jedinice grčke i turske ratne mornarice upotrebiće se saglasno slučajevima predviđenim operaciskim planom. Pomorska saradnja pretstavljaće predmet posebne studije.

ČLAN VII

Otpočeta neprijateljstva mogu se prekidati ili obustavljati samo po prethodnom sporazumu i saglasnosti između dve ugovorne strane.

ČLAN VIII

ORGANIZACIJA KOMANDOVANJA

Pitanje vrhovne komande snaga koje se imaju angažovati protiv Bugarske, regulisaće se specijalnim sporazumom između dve ugovorne strane.

Dok se ovaj sporazum ne zaključi, obe ugovorne strane dužne su da organizuju komandovanje svojih sopstvenih snaga.

Komandovanje snagama određenim za saradnju vršiće se na sledeći način:

1. — Delovima sastavljenim od snaga koje pripadaju obema savezničkim vojskama komandovaće onaj oficir koji bude imao najveću snagu pod sobom. U slučaju da snage budu podjednake, komandovaće komandant one operativne zone u kojoj se te snage budu nalazile.

2. — U slučaju da se delovi koji pripadaju dvema vojskama pomešaju, bilo za vreme maršovanja, u logoru ili za vreme borbe, komandovanje će pripasti savezničkom oficiru koji je najvišeg čina.

ČLAN IX

VEZE

Od mobilizacije ili perioda političke zategnutosti svaki generalštab uputiće savezničkom generalštabu oficire za vezu, sa potrebnim pomoćnim osobljem.

Isto tako između generalštabova i između komanda-nata savezničkih operativnih jedinica uspostaviće se služba veze sa potrebnim tehničkim sredstvima. Slične mere predužeće se i za organizaciju službe veze između susednih jedinica. Sva ova pitanja proučiće se i regulisati još u vreme mira od strane dva saveznička generalštaba.

ČLAN X

Doprinos u materijalu, municiji, snabdevanju itd., koji će ugovorne strane biti obavezne da daju, bilo pre ili za vreme operacija, biće predmet posebne studije.

To isto važi i za putni, železnički, pomorski i vazduhoplovni saobraćaj kao i za održavanje veze telegrafom, telefonom, bežičnom telegrafijom itd.

Uzeće se u obzir takođe i uzajamno dodeljivanje tehničkog osoblja.

Na ovim studijama zasnivaće se i svi odgovarajući sporazumi. U tome cilju uspostaviće se stalan dodir između savezničkih generalštabova preko vojnih izaslanika i za to određenih oficira.

ČLAN XI

Trupe i službe, koje se za vreme zajedničkih operacija budu nalazile u zoni jedne od dveju savezničkih armija, dobijaće od ove armije na svoja trebovanja hranu, municiju, lekarsku pomoć, prevozna sredstva, a eventualno i neophodno naoružanje.

Prevoženje železnicom, putem ili morem, trupa i materijala, namenjenih zajedničkoj akciji koja je u toku, imaće apsolutan prioritet nad svim drugim transportima. U slučaju da jake snage jedne savezničke vojske budu dovedene da operišu na teritoriji druge ugovorne strane, odrediće se specijalna operacijska i administrativna osnovica, a po mogućству i jedna osnovica na pozadnjoj prostoriji, koja raspolaže putnim, železničkim i pomorskim komunikacijama.

U ovom slučaju komandovanje ovih velikih snaga raspolagaće isključivo trupama i službama koje su mu direktno potčinjene.

Sva ekonomski i tehnički pitanja koja proističu iz ovoga člana, proučićе i urediti generalštabovi ugovornih strana.

ČLAN XII

Svaka ugovorna strana obavezuje se da na svojoj teritoriji u što većoj meri olakša svakovrsno prevoženje potrebno trupama koje operišu i da im stavi na raspolaganje sva postojeća prevozna sredstva.

ČLAN XIII

Plen će pripadati vojsci koja ga je zadobila. Deoba zajednički dobivenog plena vršiće se prema broju vojnika koji su u operaciji učestvovali.

Plen će prvenstveno moći da se upotrebljava za podmirenje potreba savezničkih trupa u oružju, municiji, hrani i drugom uz uzajamnu obavezu savezničkih armija da ne prave nikakvu razliku između trupa koje su učestvovali ili ne u zadobivanju ovoga plena.

ČLAN XIV

Načelnici generalštabova ugovornih strana sastajaće se periodično, po prethodnom sporazumu, radi proučavanja svih pitanja koja proističu iz ove konvencije i donošenja potrebnih odluka.

ČLAN XV

Svi sporazumi, koji se odnose na operacijske planove, zajedničko komandovanje, na vezu, uzajamnu pomoć u materijalu, itd., a koji će biti zaključeni u duhu ove Konvencije i potpisani od načelnika savezničkih generalštabova, smatraće se za sastavne delove Konvencije, kojoj će se priključiti kao prilozi. Ovi sporazumi, isto kao i protokoli koji se odnose na pitanja koja su tretirana u ovoj Konvenciji, neće se ratifikovati.

Odredbe svakog od ovih sporazuma i protokola uneće se u Spisak priloga Konvenciji s kojom će se one čuvati.

ČLAN XVI

Ovoj Vojnoj konvenciji priključeni su sledeći politički dokumenti:

Ugovor o prijateljstvu, neutralnosti, sporazumevanju i arbitraži između Grčke i Turske, potpisani u Ankari 30. oktobra 1930.

Pakt o Srdačnom sporazumu između Grčke i Turske, potpisani u Ankari 14. septembra 1933.

Dopunski ugovor uz ovaj Pakt, potpisani u Atini 27. aprila 1938.

ČLAN XVII

Ova Vojna konvencija ostaće tajna i njen postojanje neće se objaviti niti tekst saopštiti ma kojoj drugoj sili, sem po prethodnom sporazumu po ovom pitanju između dve ugovorne strane.

ČLAN XVIII

Trajanje i važnost ove Konvencije biće isti kao i Doplunskog ugovora uz Pakt Srdačnog sporazuma, potpisanih u Atini 27 aprila 1938.

Rađeno u dana godine u dva primerka, po jedan za svaku ugovornu stranu.

Načelnik
turskog
Glavnog generalštaba
maršal

Načelnik
grčkog
Glavnog generalštaba
general

GLAVNI GENERALŠTAB
TURSKE VOJSKE
Br. 17022

Ankara, 19 decembra 1939.

Gospodine Generale,

1. — Čast mi je izvestiti Vas da sam primio odgovor na svoje saopštenje, kao i pismo od 29 novembra 1939 pod br. 61105 i Prethodni projekat konvencije za Tursko-grčki ugovor, koje ste mi izvoleli dostaviti po generalštabnom potpukovniku i šefu Operativnog otseka Fazihu Kajabaliju.

2. — Moje primedbe u odnosu na Prethodni projekat za Vojnu konvenciju jesu sledeće:

a) Pošto će Vojna konvencija Balkanskog sporazuma ostati na snazi do meseca februara 1941 i njene će odredbe, za to vreme sa turske strane biti u potpunosti primenjivane, ne izgleda mi potrebno da zaključimo zasebnu Vojnu konvenciju za Tursko-grčki ugovor od 1938.

Po isteku navedenog perioda, Vojna konvencija Balkanskog sporazuma, koju smo u toku naših raznih sastanaka najbrižljivije izradili, mogla bi, jednom odlukom obe vlade, a po izostavljanju odredaba koje se odnose na ostale balkanske saveznike, da se primeni takođe i na Tursko-grčki ugovor iz 1938.

b) Iz projekta, koji je izradila Vaša ekselencija, izlazi da između njega i Vojne konvencije Balkanskog sporazuma postoji razlika samo u članu I, pa i ona zahteva proučavanje i diskusiju. U tome cilju obe vlade treba da stupe u vezu i sporazumno donesu odluku. Ako se prema njihovoj odluci pred raznim eventualnostima agresije, oseti potreba da se u pomenutu konvenciju unesu izmene kako sa gledišta izrade operaciskih planova tako i u pogledu određivanja snaga, onda bi se o tome trebalo savetovati i doneti odluka.

3. — Nota, koju ste izvoleli uputiti britanskoj i francuskoj vlasti, u odgovoru na njihov zahtev odnosno eventualne pomoći Grčkoj, a u smislu garancija koje su Vam one dale, dostavljena je kome treba.

Iako se slažem sa Vašim opravdanim primedbama u tome odgovoru prema kojima bi pomoć koja se daje Grčkoj trebalo prvenstveno da se sastoji iz dodeljivanja aviona i protivavionskog oružja, ja se, sa gledišta naših uzajamnih interesa, ne bih mogao složiti kad se radi o odlaganju iskrcavanja 4—5 divizija u Solunu, koje će britanska i francuska vlast u samom početku tamo uputiti, do završetka mobilizacije i koncentracije grčke vojske.

Dozvoljavam sebi da Vašu ekselenciju potsetim povodom toga da smo mi čak pristali da tim divizijama dozvolimo korišćenje turske teritorije za njihovo prevoženje, jedino u cilju da im omogućimo da u što je moguće kraćem vremenu stignu da Vam pomognu.

Ako Englezi i Francuzi ne bi u samom početku prebacili u Grčku tih 4—5 divizija, nego bi zakasnili punih 20 dana, Grčka bi se za to vreme lišila ovih snaga. Time bi se omogućilo neprijatelju da se koristi ovim zakašnjnjem i moralno i materijalno, angažujući odgovarajuće snage protiv Turske i lišavajući time Grčku dovoljne

turske pomoći. S druge strane, čak je verovatno da bi se neprijatelj, koristeći nedovoljnost naših snaga u prvoj fazi operacija, mogao da uvuče između turske i grčke vojske i da pokuša manevr po unutrašnjim operaciskim pravcima. Stoga dozvoljavam sebi da izvestim Vašu ekselenciju da u cilju omogućavanja obema vojskama da sigurnije i solidarnije ispune svoju zadaću protiv agresora, smatram za veoma korisno da se iskrcavanje britanskih i francuskih divizija u Solunskoj zoni osigura u što je moguće kraćem roku.

Izvolite primiti, gospodine generale, uverenje o mome vrlo visokom poštovanju i moja najiskrenija osećanja.

Načelnik Glavnog generalštaba
turske vojske
maršal **Fevzi Čakmak**

Ovaj dokument primljen je 4 februara 1940.

**NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA
GRČKE VOJSKE**

Br. 115042

STROGO POVERLJIVO
Atina, 10 januara 1940.

Gospodine Maršale,

Čast mi je potvrditi prijem pisma pod br. 17022, od 19 decembra 1939, koje mi je Vaša ekselencija izvela poslati.

U pogledu njegovog sadržaja verujem da je potrebno da izložim sledeće:

I. — Projekat bilateralne Vojne konvencije između Turske i Grčke, koji sam sastavio i dostavio Vam, odnosi se na vojnu saradnju naše dve zemlje, a za izvršenje, u slučaju potrebe, njihovih uzajamnih obaveza koje poimenično proističu iz člana I Grčko-turskog pakta iz 1933 godine.

Članom IV, stav 2, pomenutog projekta, predviđeno je i pitanje utvrđivanja naših zajedničkih granica, koje je već bilo predmet pregovora.

Ali, pošto po Vašem mišljenju, za vreme trajanja Vojne konvencije Balkanskog sporazuma, nije potrebno zaključivati posebne vojne konvencije, čast mi je saopštiti Vam da će Grčka uvek biti gotova da potpiše bilateralnu vojnu konvenciju, kad god to prilike budu zatevale.

II. — Po pitanju pomoći Grčkoj, koju u slučaju vojnih komplikacija treba da ukažu Engleska i Francuska, izveštavam Vas da je saveznička Vrhovna komanda (general Gamlen), pre petnaestak dana, zatražila direktni i poseban dodir samnom. Pošto sam izložio svoje mišljenje, francuski viši oficir za vezu po ovom slučaju, koji uživa apsolutno poverenje generala Gamlena i sa kojim sam dugo sarađivao, potpuno se složio sa mojim gledištem. Puna saglasnost postojala je naročito po pitanju pomoći Grčkoj u jačini 4—5 divizija. Te jedinice biće svakako dobrodošle i korisne, a na grčku teritoriju treba da stignu tek posle završene koncentracije grčke vojske.

Prinuđen sam da insistiram na ovoj tački i bio bih srećan ako bih uspeo da i Vas, gospodine maršale, ubedim da je ovo gledište korisno ne samo za Grčku, već i za ceo saveznički front na Balkanu.

Prevoženje ovih divizija na grčku teritoriju može se izvršiti na dva načina:

- morem do Soluna ili drugih grčkih pristaništa i
- železnicom kroz Tursku.

Prevoženje morem do Soluna ili na drugo mesto i iskrcavanje u toku mobilizacije i koncentracije grčke vojske neminovno bi usporilo koncentraciju grčkih trupa, brojno jednakih tim divizijama, pošto mogućnosti grčkih pristaništa, naročito solunskog, koje do maksimuma iskoristujemo, ne bi ostavile nimalo vremena za istovremeno iskrcavanje anglo-francuskih snaga.

Prevoženje jedinom železničkom prugom kroz Tursku ka predelu Soluna, za vreme mobilizacije i koncentracije grčkih snaga, bilo bi skopčano sa još većim nezgodama, jer bi se ta pruga, svojim punim kapacitetom koristila i za prevoženje grčkih trupa i materijala iz Soluna u pravcu Istočne Makedonije i Zapadne Trakije.

Iz svega toga, gospodine maršale, izlazi da bi svako prevoženje savezničkih trupa na grčkoj teritoriji, a naročito u predelu Soluna, izazvalo kako pometnju, nered i usporavanje koncentracije grčke vojske i remećenje zauzimanja njenog početnog strategiskog razvoja, tako i zakašnjenje koncentracije i završnog razvoja grčko-savezničkih snaga na grčkoj teritoriji. Jednom rečju, savezničko koncentracisko prevoženje sigurno bi remetilo grčke transporte.

Naprotiv, ako bi prevoženje savezničkih snaga otpočelo odmah po završenom prevoženju grčkih snaga, time bi se osigurala pravilna i blagovremena koncentracija i definitivan raspored ne samo grčke vojske već i grčko-savezničkih snaga.

Budite uvereni, gospodine maršale, da sam ovo pitanje proučavao potpuno objektivno, imajući u vidu ne samo grčke nego i naše zajedničke interese. I samo zbog tih interesa ostajem uporan pri prvobitnoj zamisli, prema kojoj prevoženje anglo-francuskih snaga ne treba da usporava koncentraciju i strategiski razvoj grčke vojske. Za njen uspeh Saveznici treba blagovremeno da pruže potrebna sredstva kako bismo bili u stanju da ih, po mogućству bez ometanja i u predviđenim rokovima, ostvarimo.

Ako smatrate, gospodine maršale, da opasnost od neprijateljskog dejstva iz breše između turskih i grčkih trupa, može da bude ozbiljna u prvoj fazi operacija i da posledica toga može da bude sprečavanje turske vojske da nam pruži dovoljnu pomoć, onda bi, po mome mišljenju, bilo korisnije po naše zajedničke interese, ukoliko to ne bi usporilo koncentraciju turske vojske u Istočnoj Trakiji, da se Vaša vojska pomogne savezničkim trupama, kako bi njen napor za održavanje dodira i ukaživanje željene pomoći bio uspešniji i brži.

Neka mi je dozvoljeno da dodam da, ako se pitanje mesta i trenutka iskrcavanja anglo-francuskih divizija posmatra samo pod ovim uglom, može se doći jedino do rešenja koje nije u skladu sa opštim interesima. Ti zahtevi mogu se u opštim crtama utvrditi samo prethodnim proučavanjem jednog opštег plana koji bi razmotrio

najverovatnije mogućnosti proširenja rata na Balkan. Čvrsto sam ubeđen da u datom trenutku ne bismo mogli izbeći improvizacije koje bi mogle biti veoma štetne po našu zajedničku stvar, ako se ne pristupi prethodnom proučavanju i ako se unapred ne utvrdi u opštim linijama zadatak svake od savezničkih armija u okviru opštег plana o kome sam sada govorio. Po takvom planu moglo bi se odrediti vreme i mesto ne samo 4—5 anglo-francuskih divizija, već i svih onih koje bi nam ustrebale za uspešno sprečavanje proširenja rata na Balkan.

Izvolite, gospodine maršale, sa mojim najpriateljskim osećanjima, primiti i uverenje o mome vrlo visokom poštovanju.

Načelnik Glavnog generalštaba
grčke vojske general
Aleksandar Papagos

VRHOVNA KOMANDA

Vrhovni komandant

Načelnik Glavnog generalštaba
narodne odbrane

Vrhovni komandant suvozemnih
snaga

18 decembra 1939

Dragi moj Generale,

Želeći da Vas lično obavestim o opštoj situaciji, upućujem Vam potpukovnika Marioa.

Molim Vas da ga smatratre za oficira koji uživa moje puno poverenje.

Po njemu mi možete dostaviti sva saopštenja koja želite, a naročito sve što bi moglo da posluži kao osnova za pomoć koju ćemo moći da Vam ukažemo.

Izvolite i ovoga puta verovati u moja iskrena osećanja.

M. Gamlen

NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA
GRČKE VOJSKE

Atina, 26 decembra 1939

Gospodine Generale,

Hitam da Vam zahvalim na ljubaznom pismu koje mi je predao potpukovnik Mario.

Bilo mi je osobito drago da primim ovoga odličnog oficira i da sa njime dugo razgovaram.

Potpukovnik Mario me je obavestio o opštoj situaciji. Njegovo vrlo interesantno izlaganje potvrdilo je još jedanput moju apsolutnu veru u krajnji uspeh savezničkih armija pod Vašim sposobnim komandovanjem.

Potpukovniku Mariou predao sam potsetnik o gledištima grčkog Glavnog generalštaba kao i o najhitnjim potrebama.

Nadam se, gospodine generale, da ćete u svojstvu vrhovnog komandanta savezničkih armija hteti da nam ukažete moćnu podršku ne samo kod vlade Francuske Republike nego i kod vlade Velike Britanije, da se ove potrebe neodložno zadovolje, utoliko pre što su naše potrebe istovremeno i Vaše.

Ako tokom rata dođe do saradnje naših armija grčka vojska će biti ponosna što će se još jedanput boriti na strani slavnih savezničkih armija.

Mi činimo sve što je u našoj moći da ubrzamo svoje pripreme, ali Vi znate da nam nedostaje materijal, naročito u pogledu vazduhoplovstva i protivavionske artiljerije.

Ubeđen da ćete učiniti sve što od Vas zavisi za poboljšanje naše situacije ja Vas, dragi generale, molim da uz uverenje o mom vrlo visokom poštovanju izvolite primiti i izraze mojih najiskrenije odanih osećanja.

Al. Papagos

**AIDE-MEMOIRE DOSTAVLJEN PREKO POTPUKOVNIKA
MARIOA GENERALU GAMLENU**

AIDE-MEMOIRE

I. — Moguće je da se rat proširi i na Balkansko Poluostrvo. Zasad ne postoji nikakav znak za to; u svakom slučaju, prema današnjim političkim prilikama, proširenje rata i na Balkansko Poluostrvo, usled italijanske agresije zasada je mnogo manje verovatno nego usled ruske, rusko-nemačke ili nemačke agresije, kojoj se mogu pridružiti druge države, kao naprimjer Mađarska, a naročito Bugarska, koju Nemačka sada intenzivno snabdeva ratnim materijalom.

II. — Grčki Glavni generalstab smatra: za pripremanje zajedničke akcije, a za slučaj proširenja rata i na Balkansko Poluostrvo, u koji bi bila uvučena i Grčka, bilo bi korisno da dodir između zainteresovanih generalstabova otpočne u sledećem opštem okviru:

— proučavanje plana zajedničke akcije, s obzirom na najverovatnije pretpostavke za proširenje rata i na Balkan;

— proučavanje uloge svake savezničke armije, koja će sudelovati u ovome zajedničkom planu.

III. — Ako se Bugarska pridruži ili olakša agresiju jedne ili više sila na Balkanu, njeno što brže izbacivanje iz stroja trebalo bi da pretstavlja jedan od glavnih vojnih ciljeva savezničkih snaga.

IV. — Pošto Grčka sada raspolaže samo relativno slabim vazduhoplovstvom i protivavionskom artiljerijom, najuspešnija i najhitnija saveznička pomoć sastojala bi se u vazduhoplovnim jedinicama i protivavionskoj artiljeriji sa odgovarajućim osobljem.

U slučaju italijanske agresije, bila bi potrebna saradnja savezničkih pomorskih snaga sa grčkom flotom, radi osiguranja zaštite pomorskog prevoženja pri koncentraciji grčke vojske.

Savezničke divizije kao pojačanje Grčkoj trebalo bi uputiti tek po završenoj mobilizaciji i koncentraciji grčkih trupa. Prema tome, prevoženje savezničkih snaga i njihovo iskrcavanje u grčkim pristaništima trebalo bi izvršiti

tek po završenom prevoženju i koncentraciji grčke vojske, kako bi se izbegao svaki nered ili pometnja.

Mobilišući snagu od 18—20 divizija i ako je pritom blagovremeno ojačana vazduhoplovnim i protivavionskim sredstvima, a prema potrebi i sredstvima pomorske zaštite (ta joj sredstva obezbeđuju pravilno izvršenje njene mobilizacije i koncentracije), Grčka smatra da će biti dovoljno jaka za stvaranje vremena potrebnog za svoje pojačavanje ne samo sa 3—5 savezničkih divizija, nego i onolikim brojem divizija koliko je potrebno za uspešnu intervenciju Saveznika na Balkanu.

V. — Stoga grčki Generalštab smatra za poželjno, na osnovi onog što je izloženo pod II, da se još sada i u detaljima prouče mere koje bi obezbedile:

- ojačanje Grčke, čim bi smatrala za potrebno, vazduhoplovnim jedinicama i protivavionskom artiljerijom;

- zaštitu, u slučaju potrebe, koncentraciskog prevoženja grčke vojske od strane savezničke flote;

- koncentraciju savezničkih snaga na grčkoj teritoriji tako da njihovo iskrcavanje može otpočeti odmah po završenom koncentraciskom prevoženju grčke vojske i

- pripremu njihove upotrebe, prema uslovima u dočinom trenutku.

VI. — Pošto je Grčka usvojila politiku neutralnosti sve dok ne bude umešana u sadašnji sukob, grčki Generalštab smatra, u cilju izbegavanja delikatne situacije po nju, kako prema Balkanskim saveznicima, tako i prema njenim budućim neprijateljima, da je potrebno da se svi radovi na pripremi i proučavanju vrše u najvećoj tajnosti.

Načelnik grčkog Generalštaba je mišljenja da bi se ovaj cilj postigao ako bi se sporazum, ukoliko se odnosi na pitanja koja su maločas izložena, ostvario preko savezničkih vojnih izaslanika u Atini, a prema potrebi i preko jednog delegata Savezničke vrhovne komande, kao što je bio slučaj sa potpukovnikom Marioom.

VII. — Smatrujući da bi ubrzanje ritma grčkih vojnih priprema pretstavljalо veoma uspešnu pomoć od strane Saveznika, načelnik grčkog Generalštaba moli Savezničku vrhovnu komandu da kod savezničkih vlada izvoli intervenisati:

— da Francuska skine zabranu sa aviona koje je Grčka, iz svojih sopstvenih ekonomskih sredstava, poručila kod francuskih fabrika;

— da Engleska poveća kredit od 2 miliona funti sterlinga koji je Grčkoj odobren, a čije je povećanje grčka vlada već odavno tražila, i da dozvoli upotrebu toga kredita za ojačanje grčkog vazduhoplovstva i

— da se materijal, koji je Grčka tražila od Francuske, što pre isporuči.

VIII. — Pošto je proizvodnja artiljeriske municije u grčkoj vojnoj industriji ograničena, a mirnodopska skladišta dovoljna za operacije od svega nekoliko nedelja, bilo bi poželjno da saveznička vojna industrija bude spremna za snabdevanje grčke vojske artiljeriskom municijom, čija je skoro sva artiljerija francuskog porekla, izuzev protivavionske artiljerije 88, 37 i 20 mm.

A. Papagos
korpusni general

GRČKI GLAVNI GENERALŠTAB
Poverljivo 61226

STROGO POVERLJIVO — NA LIČNOST
27 decembra 1939

NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA GRČKE VOJSKE,
GENERAL A. PAPAGOS,
PRETSEDNIKU MINISTARSKOG SAVETA I MINISTRU RATA

Predmet: **Moj razgovor sa potpukovnikom Marioom, izaslanikom generala Gamlena.**

Čast mi je saopštiti Vam da me je 23 decembra u podne posetio francuski vojni izaslanik potpukovnik de Lobi i izvestio me da je u Atinu stigao pod tuđim imenom jedan francuski oficir, upućen od generala Gamlena, vrhovnog komandanta francusko-engleskih snaga, da bi me posetio. Toga oficira primio sam istog dana u 18.30 u svojoj kancelariji u Generalštabu. To je bio potpukovnik

Mario, raniji član francuske Instruktorske vojne misije u grčkoj vojsci.

Po izmeni uobičajenih pozdrava, potpukovnik Mario predao mi je pismo generala Gamlena i rekao: „General Gamlen mi je naredio da Vas obavestim da će, na osnovi francuskih i engleskih garancija, Grčkoj biti data puna i ozbiljna pomoć, kada i koliko to grčka vlada bude smatrala za potrebno. General nipošto ne želi da se u pogledu Grčke ponove politički i vojni postupci iz Prvog svetskog rata. On želi da grčka vlada zna i da Vi takođe znate da, čim Grčka bude zatražila savezničku pomoć, ova će joj se u potpunosti i bez odlaganja dodeliti.“

General Gamlen bi želeo da sazna Vaša gledišta, pa me je stoga i uputio u najvećoj tajnosti. Dodajem da se za vreme bavljenja u Atini neću ni sa kim drugim sastajati, a putovao sam ne kao oficir nego kao profesor. General Gamlen potpuno shvata delikatnu situaciju Grčke i smatra da putovanje u Grčku generala Vegana, komandanta francuskih snaga na Bliskom Istoku, ne bi bilo poželjno, jer bi moglo da izazove nesporazume. Više je voleo da pošalje mene sa nalogom da se s Vama lično sastanem i ni s kim drugim. Ponavljam da bi general Gamlen želeo da sazna Vaša gledišta o mogućem razvoju opšte situacije na Balkanu, a naročito o načinu kako predviđate savezničku pomoć Grčkoj i na koji bi način, a da se ne izazove sumnja, ova pomoć mogla da se pripremi tako da se Grčkoj isporuči čim ova to bude zahtevala.“

Pošto sam potpukovnika Marioa zamolio da po svom povratku izrazi moju blagodarnost generalu Gamlenu za interesovanje koje je za Grčku, a specijalno za njenu vojsku, oduvek pokazivao, rekao sam mu: „Verujem da nije isključeno da se rat proširi i na Balkan, iako za to trenutno nemamo nikakvih znakova. Isto tako nije isključeno da se Grčka nađe upletena u rat na Balkanskom Poluotstrvu, bilo automatski radi odbrane svoje nezavisnosti, ili radi ispunjenja svojih ugovornih obaveza, ili najzad ako grčka vlada to smatra za celishodno. Ponavljam da do danas nemamo ni najmanji znak koji bi nas mogao navesti da poverujemo u skoro proširenje sukoba na Balkan. Sadnja politička situacija na Balkanu je takva da pro-

širenje rata na ovo Poluostrvo može da bude izazvano samo inicijativom sila koje su protiv Saveznika. Jedino ako bi postojala balkanska koalicija, koja bi obuhvatila sve države Poluostrva, Saveznici bi imali interes da potraže proširenje sukoba radi stvaranja ozbiljne diverzije. Na svaki način, izgleda, da je proširenje rata i na Balkan usled italijanske neprijateljske akcije mnogo manje verovatno nego usled ruske, rusko-nemačke ili nemačke akcije, kojoj bi se verovatno pridružile neke druge države, naprimer Mađarska, koja bi u rat ušla dobrovoljno ili nasilno uvučena, a naročito Bugarska. Prema tome, u pogledu proširenja rata i na Balkan, može doći u obzir više hipoteza, pa bi bilo dobro, radi izbegavanja neizbežnih improvizacija, u datom trenutku, da se na prethodnim razgovorima između zainteresovanih generalštabova prouči opšti plan, kojim bi se za svaki od verovatnih slučajeva, u okviru ovoga plana, utvrdila uloga svake od armija koje bi sarađivale. Po mome mišljenju, ovaj bi plan morao da vodi računa o najnepovoljnijoj pretpostavci, tj. da grčka i turska vojska zajedno sa Francusko-engleskim ekspedicionim korpusom treba same da suzbiju napad, u kome bi se i Bugarska pridružila našim neprijateljima. U tome slučaju trebalo bi pre svega težiti prodiranju u dubinu, koje bi nas udaljilo od mora. Na taj način, „neutralisanje“ Bugarske pretstavljalo bi prvi cilj Saveznika. S obzirom na ovu situaciju, gledišta grčkog Generalštaba u pogledu savezničke pomoći i njene pripreme, jesu:

Prvo: najuspešnija pomoć, koja prvenstveno treba da nam se pruži, čim je grčka vlada zatraži, imaće da se sastoji u upućivanju organizovanih vazduhoplovnih i protivavionskih snaga. Ove bi nam snage omogućavale i pored dejstva neprijateljskog vazduhoplovstva da uspešno, u redu i u određenim vremenskim rokovima, izvršimo svoju mobilizaciju i koncentraciju.

Drugo: ako je potrebno, pomorska pomoć za zaštitu našeg prevoženja morem (pretpostavka italijanskog napada).

Treće: kada završi mobilizaciju i obezbedi koncentraciju, grčka vojska će moći da se drži za sve vreme koje je potrebno za iskrcavanje savezničkih trupa, koje su joj

poslate u pomoć. Broj divizija koje treba uputiti zavisiće od važnosti koju će ovaj front dobiti. Možda će biti potrebno da ove trupe budu mnogo jače od 3 divizije, kojima Vi sada raspolažete u Siriji, pošto ćemo na Balkanskom Poluostrvu možda morati da suzbijamo ofanzivu velikih razmara“.

U ovom trenutku potpukovnik Mario me je prekinuo i rekao da mu je general Gamlen naredio da mi saopšti, što je propustio da učini, da saveznička pomoć nije unapred utvrđena na one tri divizije koje se sada nalaze u Siriji, već da će, u slučaju potrebe, biti povećane, da bi se suzbila svaka neprijateljska akcija. Prema tome, ako je potrebno, uputiće se trupe iz Egipta, Afrike i Metropole.

Zahvalio sam potpukovniku Mariou na ovim uveravanjima pa sam nastavio: „Slažem se da se još u prethodnim pregovorima prouče sva pitanja koja se odnose na pripremu savezničke pomoći u vazduhoplovnim i protivavionskim jedinicama, a eventualno i pomorskoj pomoći, koja će nam se ukazati čim je grčka vlada bude zatražila kao i na upućivanje divizija, koje bi trebalo izvršiti čim naša mobilizacija i koncentracija budu završene. Dužan sam da Vam u vezi proučavanja svih ovih pitanja i pripremanja eventualne savezničke pomoći saopštim, da će Grčka do dana svog stupanja u rat voditi politiku neutralnosti i da bi bilo umesno da ovi sporazumi i pripreme budu tako izvođeni da ne izazovu sumnju ni kod prijatelja niti kod verovatnih neprijatelja naše države. Isto tako smatram da bi se najbolji način za osiguranje tajnosti saстојao u produženju već otpočetih razgovora između vojnih izaslanika Francuske i Engleske i mene lično, kao i razgovora koji danas imam sa Vama kao pretstavnikom Savezničke vrhovne komande. Sa druge strane, intenzivnije naoružanje Grčke koja će u slučaju sukoba biti na Vašoj strani; upućivanje ratnog materijala na kredit; skidanje zabrane sa već poručenih aviona itd., pretstavljaće najuspešniju pomoć od strane Saveznika, pošto će se sav dobitak u vremenu upotrebiti za dovršenje organizacije naših snaga i osiguranje bolje upotrebe tog materijala“.

Zatim sam potpukovniku Mariou izložio kakvu je pomoć Nemačka dosad ukazala i dalje ukazuje Bugarskoj.

Odgovorio mi je da i on priznaje potrebu da nam se tražena pomoć pruži, i da će o tome referisati generalu Gamlenu.

„Ali“, rekao je, „savezničke ratne industrije, koje treba da zadovoljavaju sopstvene potrebe i da u izvesnoj meri pojačaju i druge države, kao što su Turska, Grčka, Rumunija, Finska itd., još nisu postigle svoj puni kapacitet proizvodnje. One trenutno mogu da zadovoljavaju samo potrebe savezničkih armija. Tek od proleća biće u mogućnosti da Vam liferuju potreban materijal“.

Najzad sam rekao da će nam efikasna saveznička pomoć stvoriti takve izdatke, za koje možda nećemo odmah raspolagati potrebnim kreditima, naprimer za proširenje putne mreže, izgradnju slagališta i magacina za smeštaj materijala, za pogonsko gorivo itd. Pored ovih radova koji bi se vršili u ime grčke vlade, neophodno bi bilo i izvođenje radova na izvesnim stalnim utvrđenjima, koja bi Solun štitila sa severa i zapada, itd.

Potpukovnik Mario je izjavio da se slaže sa svim što sam mu rekao i sve je pribeležio. Sem toga, rekao sam mu da može tražiti da se ponovo sastanemo, ako bi imao da mi postavi još koje pitanje, a ja ћu mu predati pismo za generala Gamlena i jedan potsetnik za njegovu ličnu upotrebu, kako bi, pri svom sastanku sa generalom Gamlenom, ovome mogao tačno izložiti sve što sam naveo u ovom izveštaju koji imam čast da Vam podnesem. Prilažem ovom izveštaju, g. pretsedniče, kopiju spiska i pisma koje sam uputio generalu Gamlenu.

Ovaj izveštaj kao i priložena akta dostavljam Vam radi stavljanja u arhivu Ministarstva spoljnih poslova.

Aleksandar Papagos
korpusni general

GRČKI GLAVNI GENERALŠTAB
A. P. Poverljivo 115078

STROGO POVERLJIVO — NA LIČNOST

Atina, 13 januara 1940

NAČELNIK GRČKOG GLAVNOG GENERALŠTABA, GENERAL
ALEKSANDAR PAPAGOS
PRETSEDNIKU MINISTARSKOG SAVETA I MINISTRU RATA

Predmet: **Moj razgovor sa nemačkim vojnim izaslanikom**

Čast mi je izvestiti Vas da mi se prijavio nemački vojni izaslanik, koji se vratio iz Nemačke i da sam ga danas primio.

Vodili smo sledeći razgovor:

Prvo mi je predao lične pozdrave generala Brauhića i drugih nemačkih oficira sa kojima sam se upoznao za vreme svog puta u Nemačku, septembra 1938. Zatim mi je saopštio:

a) Nemačka želi da nam isporuči narudžbine koje smo dali njenoj industriji i da s nama i dalje vrši trgovinsku razmenu. Dosadašnja zakašnjenja nisu prouzrokovana političkim razlozima niti zbog toga što se sirovine čuvaju samo za nemačke potrebe. Za ta zakašnjenja nije krivo ni Ministarstvo spoljnih poslova niti Ministarstvo rata, već Ministarstvo finansija, koje to pravda finansiskim, a naročito valutnim, razlozima. Pitanje prevoženja ove robe otežano je usled pomorske blokade Nemačke i upotrebe prevoznih sredstava za potrebe nemačke vojske; prevozna sredstva, zaplenjena u Poljskoj, gotovo su potpuno razorenja.

b) Ovlašćen je da me uveri da je proširenje rata na Balkan, inicijativom Nemačke, potpuno isključeno. Nemačka nema nikakvog interesa da se lišava izvora za snabdevanje koje joj pruža Balkan, pa stoga i teži da na tome Poluostrvu očuva mir.

Dodao je takođe, u poverenju, da je, iz Ministarstva spoljnih poslova saznao da su odnosi između Nemačke i Mađarske u poslednje vreme bili donekle zategnuti, pošto je Nemačka odbila da podržava mađarske zahteve za Transilvanijom.

Odgovorio sam mu da nama odista izgleda da Nemačka nema nikakvog interesa da se rat proširi i na Balkansko Poluostrvo, ali da se to isto ne može reći i za Rusiju. U svakom slučaju niko ne može znati šta se može desiti, pošto bi Anglo-Francuzi intervenisali u korist Rumunije, a moguće je da se i Bugarska umeša u sukob u nadi da povrati Dobrudžu. Na to mi je on rekao da se takva eventualnost smatra za neverovatnu i da bi Nemačka upotrebila sav svoj uticaj na Sovjete da ih u tome spreči. Dodao je da je po njegovom mišljenju takva inicijativa Rusa isključena, naročito posle obrta koji je nastao u Finskoj. U daljem izlaganju, vojni izaslanik nije krio da su u Nemačkoj uznemireni po predmetu koncentracije anglo-francuskih snaga u Siriji, Palestini itd. i da se boje da se ne ponove događaji slični onima iz 1915, tj. iskrcavanje anglo-francuskih trupa u Solunu ili u Evropskoj Turskoj.

Moj odgovor je bio da ta strahovanja nisu opravdana i da je današnja situacija sasvim drukčija od one iz 1915. Balkanske zemlje izjavile su da vode politiku neutralnosti, dok su u 1915 prvo Srbija, a zatim i Rumunija, bile na strani Anglo-Francuza. Anglo-francuske garancije stupile bi na snagu ako bi Rumunija ili Grčka bile napadnute, a Anglo-francusko-turski ugovor primenio bi se samo u slučaju sukoba na Sredozemnom Moru. Stoga je isključeno da Anglo-Francuzi preduzmu inicijativu za proširenje sukoba na Balkan. Govoreći o anglo-francuskim koncentracijama u Siriji i na drugim mestima objasnio sam mu da ih one ne bi trebale da uznemiruju, pošto su to samo mere predostrožnosti, koje bi im omogućavale da blagovremeno ukažu obećanu pomoć, ako bi te garancije ikada došle do primene.

Ponovio sam mu da bi balkanske države želele da ostanu neutralne i da ne budu umešane u rat, koji se danas samo dejstvom Rusije može proširiti na Balkan, po-

što, kako on kaže, Nemačka ne bi želela da preduzme takvu inicijativu.

Na ovo je dodao da ne treba da se plašimo ruske agresije, zatim da će Nemačka uložiti sav svoj uticaj na Sovjete da ih od toga odvrti i da je najzad zbog rezultata rata sa Finskom neka nova ruska akcija prilično neverovatna.

Najzad sam ga upitao zašto Nemci, koji nemaju aspiracija na Balkanskom Poluostrvu, oružaju Bugarsku, naročito u vazduhoplovstvu.

Na ovo mi je odgovorio da Bugarska daje Nemačkoj žito i da u zamenu za to dobija ratni materijal, pošto Nemačka zasada jedino time raspolaže. Nemačka je voljna da isto tako postupi i s nama, ako bi moglo da se reši pitanje trgovinskih razmena, a naročito ako bismo u Nemačku mogli da izvozimo rudu. Dodao je da su obaveštenja koja možda imamo, a prema kojima je Nemačka Bugarskoj prekratkog vremena ustupila 350 aviona, preterana.

Na moju primedbu da Nemci možda nisu dali 350 aviona, ali da je broj isporučenih aviona sigurno znatan i daleko prevazilazi stotinu, uveravao me je da se radi o još manjem broju i da su to već upotrebljavani češki avioni. Ja sam ponovo tvrdio da broj tih aviona prevazilazi stotinu i da se stoga bugarsko vazduhoplovstvo, baš i ako to nisu avioni poslednjeg tipa, znatno pojačalo.

Naš razgovor završio se uveravanjem nemačkog vojnog izaslanika da je ovlašćen da mi izjavi kako je u interesu Nemačke da brižljivo izbegava svaku akciju koja bi mogla da dovede do proširenja rata na Balkansko Poluostrvo.

Aleksandar Papagos
korpusni general

GLAVNI GENERALŠTAB GRČKE VOJSKE

A. P. 92273

LIČNO — STROGO POVERLJIVO

Atina, 14 februara 1940

NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA GRČKE VOJSKE,
GENERAL ALEKSANDAR PAPAGOS

PRETSEDNIKU MINISTARSKOG SAVETA I MINISTRU RATA

Predmet: Eventualnost proširenja sukoba na Balkan

U vezi onoga što ste mi usmeno saopštili po predmetu konferencija koje treba da otpočnu idućeg meseca u Atini pod mojim pretdsedništvom, sa vojnim izaslanicima tri balkanske države, koje će imati za cilj da se prouči usklađivanje savezničkih napora za slučaj proširenja sukoba na Balkan, čast mi je dostaviti Vam na odobrenje sledeće:

1. — Sa vojnog gledišta, najbolje rešenje za suzbijanje napada koji dolazi sa severa, sastoji se u isturanju protiv napadača glavnine ujedinjenih savezničkih snaga. Ovo rešenje otežava s jedne strane nedostatak komunikacija jačeg kapaciteta i njihova osetljivost (znatan broj veštačkih objekata), a s druge postojanje na Balkanu jednog verovatnog protivnika — Bugarske.

Napadač sa severa imao bi preim秉stvo — iniciativu, kako u pogledu priprema tako i u pogledu izbora dana za napad i mogućnosti da brzo koncentriše snage potrebne za operaciju.

2. — Stoga je radi omogućavanja stvaranja pogodnih uslova za koncentraciju glavnina balkanskih snaga, apsolutno potrebno da savezničke vlade hitno donesu odluke, koje bi nam dozvolile da blagovremeno i uporedo sa akcijom protivnika, preduzmemosledeće mere:

- mobilizaciju i koncentraciju;
- intervenciju anglo-francuskih snaga na Balkanskem Poluostrvu, i
- rasvetljavanje držanja Bugarske.

U pogledu ove poslednje tačke (stav Bugarske) dođaće i ovo:

U slučaju da Bugarska pređe na našu stranu, najmanje što bi mogla da uradi to je da nam dozvoli slobodnu upotrebu svoje teritorije i komunikacija. U svakom drugom slučaju smatraćemo je za protivnika, čak i ako bi se proglašila za neutralnu. Ovakav stav diktiraju ne samo razlozi bezbednosti i korist od izvlačenja snaga koje bi inače bile upotrebljene za nadzor nad tom državom, već i naša apsolutna potreba da njenu teritoriju i komunikacije koristimo za vođenje operacija (nadiranje savezničkih snaga na sever, uspostavljanje kontinuiteta u pozadini celokupnog savezničkog vojišta, itd., itd.).

3. — Ako bismo preduzimanje ovih mera odložili za posle početka neprijateljske ofanzive ili čak i za trenutak kad neprijateljska koncentracija bude sasvim poodmakla, izložili bismo se opasnosti:

— ili da vidimo kidanje celine savezničkog napora, pošto će neprijatelj imati mogućnost da uzastopno i počesno tuče vojske severnih, a zatim i vojske južnih balkanskih država;

— ili pak, da balkanske snage prve linije budu primorane na duboko povlačenje koje bi moglo dovesti do napuštanja najvećeg dela nacionalne teritorije severnih balkanskih država, do gubitka važnih ratnih industrija, slagališta materijala itd., što bi veoma osetno smanjilo borbenu vrednost njihovih armija.

4. — Sa vojne tačke gledišta rešenje problema biće mnogo teže ako budemo ugroženi sa više pravaca. Naročito, ako i Italiju treba smatrati za verovatnog protivnika, biće apsolutno potrebno, čim ova bude zauzela preteći stav (početak koncentracija u Albaniji) i pre no što otpočne neprijateljstva, pa čak i pre no što njena koncentracija uzme maha, da preduzmemo potrebne mere za brzo neutralisanje Albanije. I po ovom pitanju potrebna je brza politička odluka.

5. — Prema tome, pod ma kojim se uglom posmatralo, pitanje koje se postavlja jeste: da li je moguće politički osigurati najbolje vojno rešenje, koje bi se sastojalo u blagovremenom preduzimanju neophodnih mera, i to čim bi

nam naši protivnici pokazali ma i najmanji znak za pretstojeći napad.

6. — Gornji podaci su mi neophodni da bih nastavio proučavanje vojnog problema koji se postavlja, a koji će dobiti sasvim drugi izgled ako nam politički nije moguće da osiguramo izložene uslove koje smatram kao bitne za nje-govo rešenje.

Molim Vas da izvolite dati direktive po ovom predmetu.

A. Papagos
korpusni general

GLAVNI GENERALŠTAB GRČKE VOJSKE

A. P. 99469

LIČNO—POVERLJIVO
Atina, 13 marta 1940

NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA GRČKE VOJSKE,
GENERAL ALEKSANDAR PAPAGOS
PRETSEDNIKU MINISTARSKOG SAVETA I MINISTRU RATA

U vezi onoga što sam Vam usmeno izložio, čast mi je da Vam u glavnim crtama i pismeno dostavim svoja gledišta o merama koje treba preduzeti radi vođenja operacija u slučaju proširenja sukoba na Balkan.

Ako se s tim slažete, jedna kopija ovog izveštaja biće dostavljena savezničkim generalštabovima, posle Vašeg odobrenja.

A. Papagos
korpusni general

**GLAVNI GENERALŠTAB GRČKE VOJSKE
NAČELNIK GENERALŠTABA**

LIČNO — STROGO POVERLJIVO

**GLEDIŠTA NA OPŠTE VOĐENJE OPERACIJA U SLUČAJU
PROŠIRENJA SUKOBA NA BALKANSKO POLUOSTRVO**

I. — Verovatni protivnici...

1. — Kao verovatne protivnike imamo smatrati Nemačku, Rusiju, Italiju, Bugarsku i Mađarsku.

Bilo bi umesno da opšti operacijski plan vodi računa o najgoroj eventuałnosti, a to je zajedničko dejstvo svih ovih država protiv nas.

Varijante ovoga plana predviđale bi slučaj da jedan ili više protivnika, kao Nemačka, Rusija, Mađarska, Italija ostanu neutralni, i stepen njihove neutralnosti.

2. — U pogledu napadača sa severa, a pre svega Nemačke, koja pretstavlja najopasnijeg od njih:

a) Pošto za osnovu svog rezonovanja uzimamo da će oni izazvati sukob, moramo pretpostaviti da će glavni cilj njihovih operacija na Balkanskom Poluostrvu biti da moćnom ofanzivom na kopnu i iz vazduha postignu brz svršetak ovog pohoda. Stoga će snaga i brzina njihove akcije morati da budu takve da ne dozvole blagovremeno pristizanje mnogobrojnih anglo-francuskih pojačanja s jedne strane, a sa druge da ne daju savezničkim balkanskim državama potrebno vreme za sjedinjenje glavnina radi zajedničke odbrane od napadača.

Svaki postupak koji napadaču ne bi osiguravao brzu pobedu na Balkanu, već bi doprineo stvaranju ustaljenog fronta prema balkanskim i anglo-francuskim vojskama, bio bi za njega nepovoljan.

b) Bugarska može da igra veoma važnu ulogu pomazući agresiju koja dolazi sa severa. Ona će moći, pošto smo dozvolili da se stvori povoljna situacija za protivnike, da interveniše istovremeno pri napadu sa severa i tako da stvori izvanredno ozbiljnu diverziju koja bi veoma otežala, a možda i onemogućila blagovremenu koncentraciju glavnine savezničkih armija.

c) Pošto stvari tako stoje, očigledno je da će balkanske države morati, čim protivnici sa severa počnu da preduzimaju preteće vojne mere:

- da zajedno i bez odlaganja preduzmu potrebne mere (mobilizaciju, koncentraciju);
- da odmah pozovu u pomoć Anglo-Francuze i
- da bez odlaganja neutrališu Bugarsku, čak i ako ova bude izjavila da želi da ostane neutralna (ovo pitanje je u daljem izlaganju pretreseno).

Ove mere smatramo za neophodne radi stvaranja mogućnosti uspešnog odupiranja napadaču, tj.:

- da ga zaustavimo na liniji koja bi štitila bar glavne vojne i industriske centre dve države sa severnog dela Balkanskog Poluostrva;
- da se odlučno odupremo napadaču, suprotstavljući mu glavninu sjedinjenih balkanskih armija, potpomognutih anglo-francuskim trupama.

Svako zakašnjenje u preduzimanju ovih mera, posmatranih kao celina, nepovoljno bi uticalo na vođenje savezničkih operacija; ovo zakašnjenje pružilo bi protivniku priliku da uzastopno i počesno napadne dva severnobalkanska saveznika, a zatim i one sa južnog dela Poluostrva, ili bi pak, vojske dva severna saveznika primoralo na duboko povlačenje.

Ako bi, međutim, zakasnelo preduzimanje ovih mera prevazilazilo izvesnu vremensku granicu, to bi moglo da ugrozi svaku nadu čak i na ograničeni uspeh koji bismo mogli postići.

3. — Činjenica da je Balkansko vojište podeljeno na razne države primorava nas da naročito vodimo računa o postojanju verovatno neprijateljski raspoloženih žarišta u samoj unutrašnjosti Poluostrva, tj. o Bugarskoj i Albaniji.

Pored toga, umesno je da se podrobnije zainteresujemo predelom Dodekaneza, koji može da utiče na životne saobraćajne veze Balkanskog Poluostrva sa inostranstvom.

A. — BUGARSKA

Ako Bugarska jasno pređe na našu stranu, najmanje što ona može da uradi, to je da nam stavi na raspoloženje svoje komunikacije, teritoriju i izvore snabdevanja. U svakom drugom slučaju (bilo da se izjasni protiv nas ili da ostane neutralna) apsolutno je potrebno da bude neutralisana, radi čega je treba okupirati.

Ovaj će postupak postati potreban:

a) *Iz razloga bezbednosti* — Bugarska u početku sukoba može ostati neutralna, očekujući da interveniše ako operacije uzmu nepovoljan tok po Saveznike. Bilo bi izvanredno opasno ostaviti bugarsku vojsku nedirnutu i tako joj dozvoliti da interveniše u najpovoljnijem trenutku po sebe, a prema tome, u najnepovoljnijem za nas.

U slučaju pak, da operacije otpočnu na severnom delu Poluostrva, bilo bi izvanredno opasno ostaviti Bugarsku nedirnutu i sposobnu da, kada nađe za shodno, ne samo ugrozi naše suvozemne saobraćajne veze sa Jugoslavijom, već i da napadne na pozadinu naših operativnih armija, naročito u slučaju kada bi događaji uzeli nepovoljan obrt.

Ako bi, pak, agresija naišla u isto vreme i iz Albanije, opasnost bi bila još veća. Stoga je potrebno Bugarsku što pre neutralisati.

b) *Zbog komunikacija* — Jedina železnička pruga kojom raspolažemo, tj. pruga Atina—Beograd, koja je na izvesnim mestima zbog mnogobrojnih veštačkih objekata veoma osetljiva, ne izgleda dovoljna za opsluživanje Zapadnog sektora Severnog fronta. S druge strane, Bugari vrlo lako mogu da preseku rečni saobraćaj Dunavom.

Stoga je za nas neophodno da raspolažemo bugarskom saobraćajnom mrežom i da osiguramo slobodu neprekidne plovidbe Dunavom.

c) *Zemljišni razlozi* — U našem je interesu da raspolažemo celokupnim zaleđem Balkanskog Poluostrva, da bismo se njime mogli služiti, ako to razvojem manevra postane potrebno.

d) *Zbog ekonomije snaga* — Dogod bi Bugarska ostala neutralna, mi bismo bili prinuđeni da prema njoj držimo odgovarajuće snage radi odbijanja mogućeg napada. Neu-

trališući je što pre, mi bismo te svoje snage oslobodili i mogli bismo ih upotrebiti protiv jednoga ili više neprijatelja.

B. — ALBANIJA

Ako Italija ostane neutralna, ali u pretećem stavu, bićemo prinuđeni, radi nadzora nad italijanskim snagama u Albaniji, da prema ovoj poslednjoj držimo znatne snage, a u isto vreme da budemo spremni da ih po potrebi i pojačamo.

Ako se Italija izjasni protiv nas, onda se osvajanje Albanije nameće iz sledećih razloga:

a) Položaj Albanije pretstavlja direktnu pretnju našim suvozemnim komunikacijama, koje se mogu napadati iz vazduha i sa kopna.

b) Korisno je što pre neutralisati ovo neprijateljski raspoloženo žarište u unutrašnjosti Balkanskog Poluostrva, koje nam u toku operacija može stvarati poteškoće i apsorbovati snage itd.

c) Svršivši s Albanijom, oslobodili bismo veliki deo snaga za eventualnu upotrebu na drugom mestu.

Gornji razlozi opravdavaju odlučnu intervenciju u Albaniji, naročito ako imamo u vidu saradnju Bugarske sa našim protivnicima.

Da nas protivnik ne bi preduhitrio, neophodno je da i ovde blagovremeno i zajednički (čim dobijemo podatke o namerama) preduzmemo mere koje se same nameću (mobilizacija, koncentracija, poziv Anglo-Francuzima itd.), kao što su izložene u čl. 1 i 2/c za slučaj eventualnog napada sa severa.

C. — DODEKANEZ

Izgleda da bi zauzimanje ovih ostrva zbog tamošnjih izgrađenih utvrđenja, moglo iziskivati dosta vremena i znatne snage.

Za nas će biti dovoljno da ih blokiramo, vodeći računa o činjenici da će svako upućivanje pojačanja na ova ostrva

po izbjajanju neprijateljstva biti onemogućeno. Na taj način mogli bismo ekonomisati trupama u korist glavnog vojišta na Balkanskom Poluostrvu, koje će, zbog svoje važnosti, iziskivati sve raspoložive snage.

Ukratko, u pogledu naših protivnika koji se nalaze na Balkanskom Poluostrvu:

a) *Bugarska*: ako ne pride otvoreno na našu stranu moramo je odmah staviti van borbe, čak iako se proglaši za neutralnu;

b) *Albanija*: dogod ne bude proglašeno ratno stanje, ograničićemo se na održavanje snaga za nadzor i osmatranje. Ako, pak, do rata dođe, moramo je što pre zauzeti.

c) *Dodekanez*: obična opsada ostrva, kako bismo mogli raspolagati što većim brojem snaga za glavno vojište.

II. — Opšti saveznički manevar

1. — Posle onoga što je gore izloženo, opšti manevar Saveznika treba da teži postizanju sledećih ciljeva:

a) Definitivno zaustaviti napadača ili napadače koji dolaze sa severa na što severnijoj liniji, a koja bi što više štitila glavne vojne i industriske centre severnih balkanskih država.

b) Ne dati protivniku prilike da u odlučnim bitkama počesno tuče odvojene savezničke snage (sa severa i juga).

c) Odlučnu bitku protiv jednoga ili više napadača sa severa dati tek kada gro savezničkih snaga budemo prikupili na liniji koja najviše zadovoljava uslove navedene u tačkama 1 i 2.

d) Ovladati celokupnom teritorijom u unutrašnjosti Poluostrva, uništavajući u njoj protivničke snage (Bugarsku u svakom slučaju, a po potrebi i Albaniju), kako bismo mogli imati potpunu slobodu dejstva i po svojoj volji koristiti komunikacije, zemljište, itd. za produženje operacija.

2. — Linija pomenuta u tački c) može se odrediti po sporazumu Saveznika, pri čemu će se voditi računa o sopstvenim mogućnostima.

III. — Uloga svake od savezničkih armija

Radi izvođenja gornjeg manevra:

a) Saveznici sa juga daće glavne snage protiv Bugarske (u svakom slučaju) i Albanije (u slučaju potrebe). Turške trupe sačinjavaće gro snaga prema Bugarskoj, dok će grčke snage učestvovati u operacijama protiv Bugarske i suprotstavljati se italijanskim snagama u Albaniji; podela grčkih snaga između ova dva vojišta zavisiće od uslova u datom trenutku.

b) Saveznici sa severa odupiraće se za izvesno vreme sami agresorima sa severa, izbegavajući da prime bitku sa sumnjivim izgledima, a neophodnim snagama učestvovaće i u operacijama protiv Bugarske (Jugoslavija, Rumunija), a po potrebi i protiv Albanije (Jugoslavija).

Učešće saveznika sa severa u operacijama protiv Bugarske, a specijalno Jugoslavije, zbog izuzetne važnosti nišavsko-sofiskog operaciskog pravca kojim ona raspolaže, potrebno je radi brzog likvidiranja Bugarske, naročito u slučaju ako bi grčke snage bile primorane da se odupru italijanskoj agresiji iz Albanije; ovo će biti olakšano ako mere, naznačene u stavu II tač. 1 (Opšti saveznički manevr) budu blagovremeno preuzete.

c) Snage južnih saveznika, koje napadaju Bugarsku, nadiraće na sever, dok će se snage severnih saveznika koje se povlače (koliko bude potrebno), zaustaviti na jednoj liniji gde će, sjedinjene sa snagama južnih saveznika, obrazovati zajednički front prema protivniku ili protivnicima sa severa.

IV. — Specijalni slučajevi

Budući da kao verovatne protivnike prepostavljamo Italiju, Nemačku i Rusiju, to ako jedna ili više ovih sila ostanu u početku sukoba neutralne, neće izmeniti opšte osnove manevra, jer će se prema tim verovatnim protivnicima uvek morati da drže potrebne snage za nadzor, i raspoložive trupe za odlučno suzbijanje jedne nove eventualne agresije.

Veoma slaba saobraćajna mreža na Balkanu ne dozvoljava brza premeštanja znatnih snaga.

Potreбно је najzad, naročito proučiti problem snabdevanja savezničkih armija u slučaju operacija. Pri današnjim potrebama u materijalu i mnogobrojnosti tipova savezničkog naoružanja ово пitanje stiče toliku važnost da neposredno može uticati на sam manevar.

Atina, 13 марта 1940

Načelnik Glavnog generalštaba
grčke vojske
Aleksandar Papagos
korpusni general

GLAVNI GENERALŠTAB GRČKE VOJSKE
NAČELNIK

POVERLJIVO

OPŠTA STUDIJA OPERACIJA NA BALKANSKOM POLUOSTRVU U SLUČAJU PROŠIRENJA SUKOBA

UVOD

1. — Ova studija:

a) ispituje у glavnim linijama pitanje operacija на Balkanskom Poluostrvu u slučaju proširenja sukoba;

b) razmatra slučaj ako bi ovaj sukob bio izazvan od strane jednog ili više agresora: Nemačka, Rusija, Italija, Bugarska. Izraz *izazivanje* ne treba shvatiti samo u smislu otpočinjanja neprijateljstava već i očiglednu pretnju agresijom;

c) zasniva se на neophodnim pretpostavkama:

— tesne političke i vojne saradnje između četiri države Balkanskog sporazuma pre i za vreme operacija;
— znatne pomoći od strane Anglo-Francuza, čim bude zatražena.

2. — Prva glava ove studije pruža kratak pregled prikupljenih podataka o snagama balkanskih sila. Zatim studija ispituje:

a) opštu ideju celokupnog manevra u slučaju operacija на Balkanskom Poluostrvu (Glava II);

b) a prema ovome:

- operacije protiv Bugarske (Glava III);
- operacije u Jugoslaviji (Glava IV);
- operacije u Rumuniji (Glava V);
- operacije protiv Albanije (Glava VI).

GLAVA I

STANJE SNAGA BALKANSKIH DRŽAVA

I. — Jugoslavija

Prema dosad prikupljenim podacima:

1. — *Jugoslovenska vojska za vreme rata sastojaće se iz:*
 - 6 armija (postoje i u miru*);
 - 24 pešadiške divizije (16 ih postoji u miru*);
 - 2 planinske brigade (postoje u miru);
 - 3 konjičke divizije (postoje u miru).
2. — *Sastav armije:*
 - 3 do 5 divizija;
 - 1 puk teške artiljerije;
 - 1 puk protivavionske artiljerije;
 - 1 puk konjice;
 - 1 tenkovski bataljon.
3. — *Sastav divizije:*
 - 4 pešadiska**) puka od po 4 bataljona i 6 bacača;
 - 1 konjički puk od 3 streljačka i 1 mitraljeskog eskadrona;
 - 1 artiljeriska brigada od 2 puka: verovatno 9 poljskih baterija 75 ili 76,5 mm, 3 poljske baterije 100 mm, 3 brdske baterije 75 mm.

Svega: 16 bataljona, 15 baterija i 3—4 eskadrona.
4. — *Sastav planinske brigade:*
 - 2 pešadiska puka po 4 bataljona;
 - 2 diviziona brdske artiljerije.

Svega 8 bataljona i 6 baterija.

*) Svaka armija odnosno divizija imala je u miru svoju oblast na kojoj su mobilisane i druge jedinice. — Prim. red.

**) Navedeni formacioni podaci u ovom pregledu prilično su otstupali od stvarnog stanja. — Prim. red.

5. — *Sastav pešadiskog bataljona:*
 4 čete (sa po 16 puškomitraljeza) i 1 mitraljeska četa
 (sa 16 mitraljeza).
6. — *Sastav konjičke divizije:*
 2 brigade po 2 puka;
 1 — 2 diviziona konjičke artiljerije i
 1 bataljon motociklista i velosipedista.
7. — *Naoružanje:*
 puške 7,92 mm;
 puškomitraljezi 2 B 7,92 mm;
 mitraljezi (Maksim, Hočkis, St. Etjen, Švarcloze, Darne)
 7,92 mm;
 teški mitraljezi 15 mm;
 minobacači 90 mm;
 bacači Brand 81 mm;
 brdski topovi, francuski 65 mm;
 brdski topovi, Škoda 75 mm M/15;
 haubice 100 mm M/916;
 haubice 100 mm M/28.

Poljska artiljerija:

Snajder 75 mm, M/97 i M/912
 Škoda 76,5 mm M/905 i M/28
 Škoda 100 mm M/14 i M/28
 Škoda dugački 105 mm M/15 — M/13 i M/930
 Škoda dugački 105 mm M/28
 Škoda kratki M/98/9 i M/16
 Škoda 120 mm M/10/16
 Škoda 150 mm M/14
 Šnajder 155 mm M/17.

Teška artiljerija:

Merzeri Škoda, 220 mm M/28;
 Merzeri Škoda, 305 mm, M/16 i M/11/30;
 Artiljerija na šinama: Škoda 240 mm M/17;
 Obalska artiljerija: 120, 150, 190 i 210 mm;
 Rovovska artiljerija: 50, 75, 90, 170, 225 i 260 mm;
 Protivavionska artiljerija: Škoda 76,5 mm, M/5/28 i
 76,5 mm M/28.

8. — Vazduhoplovstvo:

- a) stari materijal: 400 aviona za izviđanje, vezu itd.
- b) novi materijal:
 - 132 lovačka aviona;
 - 132 bombardera;
 - 53 aviona za izviđanje i vezu;
- c) poručeno:
 - 60 lovačkih aviona (jugoslovenska izrada);
 - 76 bombardera (jugoslovenska izrada);
 - 58 lovačkih aviona (stranih) i
 - 90 bombardera (stranih).

9. — Ratna mornarica:

- 1 krstarica od 2.370 tona (ranije nemačka);
- 3 razarača;
- 4 podmornice;
- 6 torpiljera;
- 11 minonosaca;
- 12 bacača torpeda;
- 2 pomoćna broda i
- 6 rečnih monitora.

10. — Utvrđenja:

- a) prema grčkoj granici: poljska utvrđenja iz Prvog svetskog rata — dobro očuvana;
- b) prema bugarskoj granici: stara poljska utvrđenja, ali pojačana. Slična utvrđenja izgrađena su pre kratkog vremena, naročito u Caribrodskom otvoru i u predelu Zaječara (polustalnog tipa);
- c) prema albanskoj granici: izrada poljskih objekata, ojačanih elementima od armiranog betona, otpočela je prošle godine, u predelima Prespansko Jezero—Ohrid i Struga—Ohrid;
- d) prema mađarskoj granici: jedan protivtenkovski rov od Osijeka do Vršca (širina 7—8 m pri vrhu, a 2,25 m pri dnu, dubok 2—3 m).

Sledeće linije ojačane su poljskim radovima:

1. — Severno od Osijeka do Vršca i
2. — Od Sombora do Srbobrana (severno od Novog Sada).

Poljski radovi u dubini sada su preuzeti u Banatu, u predelu severno od Dunava;

e) prema rumunskoj granici: poljski radovi preuzeti su sa ciljem da se zaustavi mađarsko nadiranje preko rumunske teritorije;

f) prema nemačkoj granici: prekratkog vremena izgrađeni su poljski objekti ojačani izvesnim brojem stalnih objekata u armiranom betonu;

g) prema italijanskoj granici: poljski objekti sa izvesnim brojem betonskih mitraljeskih gnezda;

h) na obali Jadrana: predeli Kotora, Šibenika, Splita, jako su utvrđeni stalnim objektima.

11. — Ratna industrija:

1. — Kragujevac: topovi, artiljeriska municija, pешadisko oružje, mitraljezi, puškomitraljezi, puščana municija, automobilski park (opravke), bojni otrovi.

2. — Sarajevo: zavod za opravku topova i oružja, izrada granata za topove i bacače.

3. — Hanrijevo¹⁾ (Skoplje): izrada, opravka rezervnih delova za artiljeriju i ručno oružje, opravka avionskih rezervnih delova, punjenje granata i opravka voznog parka.

4. — Zagreb, Niš, Ljubljana i Novi Sad — manje važne fabrike.

5. — Užice (sada Titovo Užice): zrna za tešku artiljeriju.

6. — Višegrad: (istočno od Sarajeva) avionske bombe.

7. — Kamnik: eksplozivi.

8. — Obilićevo (istočno od Kruševca): eksplozivi, hemiski proizvodi, maske za zaštitu od bojnih otrova.

9. — Fabrike aviona: Zemun — Rogožarski, Zmaj — Kraljevo, Rakovica, Beograd; mesečna proizvodnja 35 aviona raznih tipova i 20 motora.

10. — Vareš i Zenica: liveno gvožđe, čelik, rudnici u Varešu i Ljubiji.

11. — Bor: rudnik bakra, industrija bakra.

12. — Trepča, Kopaonik: rudnik olova, industrija olova.

¹⁾ Sada Gjorče Petrov. — Prim. red.

II. — Rumunija

Prema dosad prikupljenim podacima:

1. — Rumunska vojska za vreme rata obuhvataće:

- 34 pešadijske divizije (formirane u korpuze i armije);
- 4 konjičke divizije;
- 2 motorizovane brigade;
- 4 planinske brigade.

Mirnodopski sastav vojske imao je:

- 4 generalne inspekcije vojske;
- 7 korpusa;
- 21 pešadijsku diviziju;
- 1 diviziju kraljeve garde;
- 3 konjičke divizije i
- 3 planinske brigade.

Snage mobilisane prilikom poslednje mobilizacije iznosile su sa aktivnom vojskom:

- 4 armije;
- 8 korpusa;
- 32 do 33 divizije;
- 4 planinske brigade;
- 1 motorizovana brigada;
- 3 konjičke divizije.

2. — Sastav pešadijske divizije:

- 3 pešadijska puka od po 3 bataljona;
- 3 artiljeriska puka (1 puk poljske artiljerije od 9 baterija i 1 haubički puk od 6 baterija).

3. — Sastav konjičke divizije:

- 3 brigade od po 2 puksa;
- 1 puk artiljerije;
- 1 bataljon na kamionima;
- tenkovi, oklopni automobili.

4. — Sastav planinske brigade:

- 2 pešadijska puka;
- 1 puk brdske artiljerije (od 3 divizionala).

5. — Naoružanje:

puške: ruske, Mauzer, Manliher, Lebel, italijanske i Zbrojovka;

mitraljezi: razni stari modeli, Zbrojovka;

puškomitraljezi: razni stari modeli, Zbrojovka;

bacači: Brand 60 i 81 mm;

topovi: prateći francuski 37 mm i ruski 62 mm;

poljski topovi: 75 mm (Šnajder, Krup i ruski);

haubice: Škoda 100 i 150 mm;

dugački topovi Šnajder 105 mm;

protivtenkovski topovi Šnajder 47 mm;

protivavionski: Vikers 75 mm;

dugački topovi 150 mm;

merzeri 220 i 340 mm;

tenkovi — čehoslovački od 7,5 tona i engleski.

6. — Vazduhoplovstvo:

Brojna jačina: 800—900 aviona raznih tipova, od kojih: 200—300 prebeglih iz Poljske u Rumuniju; 36 Blenhajma; 20 Meseršmita.

7. — Ratna mornarica:

4 razarača;
3 vedete za lansiranje torpeda;
1 podmornica;
1 brod za snabdevanje — (sve staro).

8. — Utvrđenja:

U izradi su:

a) prema mađarskoj granici: tačnije između gradova Arada i Oradee, polustalni objekti: rovovi sa betonskim mitraljeskim gnezdima, bunkerji, bodljikava žica, na izvesnim tačkama podzemne saobraćajnice; ispred ovih utvrđenja, a na udaljenosti od 150—300 m proteže se protivtenkovski rov dubok 4—6, a širok 8—12 m.

b) Prema Rusiji (utvrđenja otpočeta u početku rata): na Dnjestru od ušća ove reke do Cingine i odatle prema severoistoku, između Cingine i Jaša. Druga utvrđena linija štiti istaknute objekte ovog sektora.

Jedna linija utvrđenja izgrađena je u izvornom delu reke Sereta.

c) Prema Bugarskoj: u Dobrudži, za zaštitu železničke pruge Konstanca—Černa Voda, gotovo neprekidna linija slična onoj na mađarskoj granici, ali bez betonskih radova i podzemnih saobraćajnica.

Oko grada Durđeva postoje stara utvrđenja.

9. — Ratna industrija:

Bukurešt: maske protiv bojnih otrova, avioni, motori;
Rešica: bacači, topovi, haubice, dugački topovi, protivtenkovski i protivavionski topovi;

Brašov: avioni, motori i puščana municija;

Kođa Mika: puškomitraljezi;

Galac: brodogradilišta;

Vojna: bacači i granate za njih;

Sinaja: granate 75 i 100 mm;

Simpion: puške;

Ploešti: protivtenkovski topovi i njihova zrna.

III. — Bugarska

Prema dosad prikupljenim podacima:

1. — Snaga bugarske vojske ceni se na:

220 bataljona, od kojih je 180 do 190 potpuno naoružano i ulazi u sastav divizija, a 30 do 40 bataljona druge linije sa nepotpunim naoružanjem;
135 poljskih baterija;
50 brdskih baterija i
36 baterija teške artiljerije.

2. — Vojska je organizovana u:

5 armija;
14 do 15 divizija sa po 4 puka ili 19 do 20 divizija sa po 3 puka i
2 konjičke divizije.

3. — Sastav armije:

3 do 4 pešadijske divizije;

- 1 puk teške artiljerije: 2 diviziona dugačkih topova 105 mm, 1 divizion kratkih topova 120 mm i 1 150 mm, svaki sa po 2 baterije;
- 1 puk brdske artiljerije 75 mm: sa 3 diviziona od po 3 baterije;
- 1 divizion protivavionske artiljerije;
- 1 izviđačka grupa i
- 1 četa (ili bataljon) tenkova.

4. — Sastav pešadiske divizije:

- 3 do 4 pešadiska puka od po 3 ili 4 bataljona;
- 1 poljski artiljeriski puk (divizije od po 4 puka raspolažu sa 2 diviziona 75 mm i 1 divizionom 105 mm svega 9 baterija; divizije od po 3 puka sa 6 baterija). Svaki artiljeriski puk ima jednu protivavionsku bateriju.
- 1 mitraljeski bataljon (3 čete sa po 12 mitraljeza i 1 pešadiska četa sa 3 voda);
- 1 izviđačka grupa.

5. — Sastav konjičke divizije:

- 2 brigade od po 2 puka;
- 1 artiljeriski puk: od 2 diviziona, jedan sa konjskom vućom, a 1 sa motornom; svaki divizion ima 3 baterije i 1 protivavionsku;
- 1 puk na kamionima: 2 bataljona od po 2 pešadiske i 2 mitraljeske čete;
- 1 četa (ili bataljon) tenkova.

6. — Sastav pešadiskog puka:

- 3 pešadiska bataljona i
- 1 specijalni bataljon od 1 čete sa 6 bacaća 81 mm, jedne čete sa 6 protivtenkovskih topova 20 mm i 1 čete za vezu.

7. — Sastav pešadiskog bataljona:

- 3 streljačke čete: 3 voda sa po 3 desetine i 1 mitraljeska četa sa 12 oruđa.

8. — Sastav konjičkog puka:

- 4 eskadrona;
- 1 mitraljeski eskadron.

9. — *Sastav jedne izviđačke grupe:*
 1 eskadron;
 1 vod mitraljeza (2 oruđa).
10. — *Sastav pešadijskog bataljona na kamionima:*
 2 pešadijske čete i
 2 mitraljeske čete.
11. — *Pešadijsko naoružanje bugarske vojske:*
 puške: Manliher 8 mm i Mauzer 7,92 mm;
 puškomitraljezi: Madzen 8 mm i Z. B. 8 mm;
 mitraljezi: Maksim 8 mm i Švarclove 8 mm;
 bacači: Rajnmetal 81 mm.
12. — *Tenkovi:* izgleda da će bugarska vojska u avgustu 1940 raspolažati sa:
 130 do 150 lakih tenkova od 3 do 5 tona;
 108 srednjih tenkova od 7 do 9 tona.
 Sada ima tenkova:
 8 od 8,5 tona;
 30 od 3 do 5 tona i
 55 neutvrđenog tipa.
13. — *Vazduhoplovstvo:*
 a) Sada postoji:
 102 lovačka aviona;
 140 izviđačkih aviona i lakih bombardera;
 123 aviona za izviđanje i vezu;
 50 bombardera;
 10 hidroaviona;
 137 školskih aviona.
 b) Poručeno je:
 54 izviđačka aviona;
 44 bombardera.
14. — *Ratna mornarica:*
 4 torpiljera — 1906;
 2 vedete za lansiranje torpeda (1938, 1939);
 5 minonosaca, koji mogu da služe i kao lovci podmornica;
 7 carinskih vedeta, koje mogu da služe i kao lovci podmornica.

Obalska odbrana:

U predelima Varna—Burgas, Carevo i Primorsko.

15. — Utvrđenja:

a) Poljska utvrđenja: predeo Petriča, Nevrokopa, Karlika i Karakasa.

b) Utvrđenja polustalnog tipa: od Ortakeja duž cele bugarsko-turske granice (radovi otpočeti 1939 godine).

16. — Ratna industrija:

Predeo Kazanlika: avioni, barut, puščana municija, granate, maske protiv bojnih otrova i radionice za opravku artiljeriskog i ručnog naoružanja;

Predeo Sopota: pešadijska municija, a verovatno i granate;

Predeo Sofije: inžinjeriski materijal i sredstva za održavanje veza, maske protiv bojnih otrova, namirnice, avioni;

Predeo Gabrova: namirnice, maske protiv bojnih otrova, municija;

Predeo Varne: granate, bojni otrovi;

Predeo Karlova: vojnički štofovi;

Predeo Drenova: železnički materijal.

U pogledu novih velikih jedinica, koje se imaju formirati u slučaju mobilizacije, mislimo da:

a) Ako bugarske snage budu grupisane u 15 divizija od po 4 puka, onih 5 novih rezervnih divizija biće formirano u sedištu svake armije: Sofija, Plovdiv, Varna, Plevna i Sliven.

b) Ako bugarske divizije budu od po 3 puka, onda će deset novih rezervnih divizija biti obrazovane udavanjem uglavnom 10 već postojećih divizija aktivne vojske. Možda će se izuzetak učiniti sa divizijama u blizini grčke granice, pošto taj predeo ne daje dovoljno veliki broj rezervista. S druge strane, predeli Sofije i Plovdiva u stanju su da daju ljudstvo i za dopunske divizije.

IV. — Turska

O turskoj vojsci daćemo samo opšte podatke:
Prema dosad prikupljenim podacima:

1. — *Turska vojska za vreme rata sastojaće se iz:*
39 do 40 pešadijskih i
4 konjičke divizije.
2. — *Sastav pešadijske divizije:*
3 pešadijska puka od po 3 bataljona po 3 čete (12 puškomitraljeza na četu);
1 mitraljeska četa (sa 9 mitraljeza);
1 vod bacača;
1 baterija prateće artiljerije (65 ili 75 mm);
2 do 3 protivtenkovska topa 37 mm;
9 do 10 baterija topova srednjeg i malog kalibra;
2 konjička i 1 mitraljeski eskadron;
1 protivavionska baterija.
3. — *Naoružanje:*
puške: Mauzer 7,92 mm, Manliher 6,5 mm, Lebel 8 mm;
puškomitraljezi: Hočkis 7,92 mm; Z. B. 7,92 mm Šatello;
mitraljezi: 7,92 mm (Švarcloze, Maksim, Vikers, Sent Etjen, Z. B.);
bacači: Brand;
poljska artiljerija: Šnajder 75 mm, Krup 75 mm i Krup 77 mm;
poljske haubice: Vikers 120, 122, 114 mm, Krup 105 mm, Šnajder 105 mm;
brdska artiljerija: Krup 65, 75, 76; Krup i Škoda 105 mm;
dugački topovi: Krup 120 mm;
teška artiljerija: Škoda 150 i 155 mm;
protivavionska artiljerija: Šnajder 75 mm; Krup, Vikers, Bofor, Rajnmetal;
protivtenkovska artiljerija: Rajnmetal 37, nemački 20, francuski 25 i engleski 40 i 47 mm.

4. — Vazduhoplovstvo:

a) Postojeće:

133 lovačka aviona;

30 izviđačkih aviona i lakih bombardera;

187 bombardera i

5 hidroaviona.

b) Naručeno:

110 lovačkih aviona;

6 bombardera i

33 hidroaviona.

5. — Ratna mornarica:

a) Postojeća:

1 oklopna (razoružana);

1 bojna krstarica;

2 lake krstarice;

4 razarača;

8 podmornica;

2 vedete za lansiranje torpeda i

4 minonosca.

b) Naručeno:

4 razarača;

2 minonosca.

V. — Albanija — Dodekanez

1. — Snage:

Prema našim izveštajima, u Albaniji se sada nalaze sledeće velike jedinice italijanske vojske:

3 pešadijske divizije;

1 alpiska divizija;

1 oklopna divizija;

1 konjički puk;
bataljoni crnih košulja itd. i
vazduhoplovstvo.

Svega:

- 26 pešadijskih bataljona (od kojih 6 albanskih);
- 2 bataljona bersaljera;
- 1 mitraljeski bataljon;
- 1 bataljon na kamionima;
- 2 bataljona crnih košulja i graničara;
- 62 lake baterije (od kojih su 8 poljskih 75 mm, 25 brdskih 75 mm, 5 brdskih 100 mm, 5 neutvrđenog kalibra, 4 motorizovane 75 mm i drugih 15 neutvrđenog kalibra);
- 28 do 30 baterija teške artiljerije (od kojih 7 do 9 obalskih);
- 18 protivavionskih baterija 20 mm;
- 3 protivavionske baterije 75 mm;
- 3 do 4 eskadrona konjice;
- 200 do 220 tenkova;
- 20 bombardera;
- 40 lovačkih aviona;
- nepoznat broj izviđačkih aviona.

Ceni se da celokupna ta snaga iznosi 60 do 65 hiljada ljudi, pored 25.400 radnika, čije je prevoženje u Albaniju otpočelo. Treba podvući da je, prema našim obaveštenjima, tamo dosada već prevezena velika količina ratnog materijala, koja je u velikoj nesrazmeri sa italijanskim snagama koje se sada nalaze u Albaniji. Ovo bi Italijanima dozvoljavalo da znatno smanje svoje prevoženje materijala i da brzo ojačaju svoju vojsku u Albaniji.

2. — Utvrđenja:

stalna utvrđenja postoje u predelima Miloti i Limbrazdi;

obalska utvrđenja: predeo između Santi Karanta i Vutrota, Valonsko (stalna utvrđenja) i Dračko pristanište.

3. — *Sastav normalne italijanske divizije:*

- 2 pešadiska puka;
- 1 artiljeriski puk.

4. — *Sastav pešadiskog puka:*

- 3 pešadiska bataljona;
- 1 baterija (4 prateća oruđa 65 mm ili 2 baterije 47/32
— 8 pratećih i protivtenkovskih oruđa);
- 1 četa bacača (6 oruđa 81 mm).

5. — *Sastav pešadiskog bataljona:*

- 3 pešadiske čete (3 voda od po 2 odeljenja, u svakom odeljenju po 2 puškomitraljeza);
- 1 prateća četa (2 voda sa po 4 mitraljeza i vodom od 9 bacača 45 mm).

6. — *Poljska diviziska artiljerija sastozi se iz:*

- 3 diviziona od po 3 baterije (kal. 100/27 i 70/13 ili samo 75/13).

Artiljeriski puk alpiske divizije sastozi se iz:

- 3 diviziona od po 2 ili 3 baterije kal. 75/13.

7. — *Dodekanez:*

Prema nepotvrđenim podacima Italijani drže na Dodekanazu:

na Rodosu:

- 13 do 15 hiljada vojnika;
- 300 do 350 topova (?);
- 150 protivavionskih topova;
- 120 aviona i hidroaviona;
- 20 do 24 tenka.

na Lerosu:

4 do 5 hiljada vojnika;

165 topova (?);

65 protivavionskih topova;

30 hidroaviona;

8 tenkova;

7 do 8 razarača i

8 do 10 podmornica.

Na Kosu:

4 hiljade vojnika;

12 topova;

24 protivavionska topa i

6 hidroaviona.

Na Kalimmosu: 800 do 1.000 vojnika, 12 topova.

Na Patmosu: 1.000 vojnika i 8 topova.

Na Karpatosu: 1.000 do 1.500 vojnika i 8 topova.

Na Astipaleu: 1.500 vojnika.

Na Simi: 300 vojnika i

Na Kasosu: 200 do 300 vojnika.

Za ostala ostrva nemamo podataka.

VI. — Upoređenje divizija raznih tipova

Pošto se u ovoj studiji nalaze snage raznih vojski, veoma različitog osnovnog sastava, prilažemo uporedni tabelarni pregled vatrene moći pešadijske divizije, kao osnovne velike jedinice raznih vojski.

Primedba: do izvesnih podataka došlo se dedukcijom usled nedostatka izveštaja.

UPOREDNI TABELARNI PREGLED

Vatrena sredstva	Jugosl. divizija	Rumun. divizija	Bugarska divizija od 4 puška	Bugarska divizija od 3 puška	Turska divizija	Italijanska divizija od 2 puška
Puškomitrailjeza	1.038	336	345	264	336	216
Mitrailjeza	264	112	182	146	112	87
Bacača	24	18	24	18	12	18
Prateće artillerije	—	—	—	—	6	12
Topova 75 mm	36 polj. 12 brd.	36 polj.	24 polj.	16 polj.	16 brd.	35
Artillerijska oruđa od 100 mm i većeg kalibra	12 polj.	24 polj.	12 polj.	8 polj.	8 brd.	40

GLAVA II

GLAVNE SMERNICE CELOKUPNOG SAVEZNIČKOG MANEVRA NA BALKANU

I. — Mogući protivnici — kako se suprotstaviti njihovoj pretnji

1. — Kao moguće protivnike moramo smatrati Nemačku, Rusiju, Italiju, Bugarsku i Mađarsku.

2. — Bilo bi umesno da se opštim operaciskim planom uzme u obzir najgora eventualnost, tj. zajednička akcija svih tih država protiv nas.

Varijante ovog plana predviđale bi slučaj da jedan ili više protivnika (Nemačka, Rusija, Mađarska, Italija) ostanu neutralni, kao i stepen njihove neutralnosti.

3. — U pogledu agresora sa severa, a specijalno Nemačke, koja je među njima najopasnija:

a) Pošto za osnovu svog rezonovanja uzimamo da će oni izazvati sukob, moramo pretpostaviti da će glavni cilj njihovih operacija na Balkanu biti postizanje brzog rešenja moćnom ofanzivom na kopnu i iz vazduha. Prema tome, snaga i brzina njihove akcije biće svakako takve da neće dozvoliti blagovremeno pristizanje jače anglo-francuske pomoći, a još manje će savezničkim balkanskim državama ostaviti potreбno vreme za grupisanje glavnine njihovih snaga radi pružanja zajedničkog otpora napadaču.

Svaka akcija, koja agresorima ne bi osigurala brzu pobedu na Balkanu, već bi, naprotiv, olakšala stabilizovanje fronta, gde bi se našli oči u oči sa balkanskim i anglo-francuskim vojskama, bila bi za agresore nepovoljna.

b) Bugarska može da igra važnu ulogu pomažući agresoru koji nadire sa severa. Ona može, ako bismo dozvolili, da stvori povoljnu situaciju za naše protivnike, da stupi u borbu istovremeno sa napadom sa severa i na taj način napravi veoma ozbiljnu diverziju, koja bi izvanredno otežala, a možda i onemogućila blagovremenu koncentraciju glavnine savezničkih snaga.

4. — Pošto stvari tako stoje, očigledno je da bi balkanske države, čim protivnici sa severa počnu sa preduzimanjem pretećih vojnih mera, trebalo da učine sledeće:

- zajedno i bez odlaganja da preduzmu potrebne mere (mobilizaciju, koncentraciju);

- da odmah zatraže anglo-francusku pomoć i

- da odmah i bez odlaganja i gubljenja vremena preduzmu operacije protiv Bugarske radi njenog stavljanja van borbe, čak i ako bude izjavila želju da ostane neutralna (ovo je pitanje detaljno pretreseno u daljem izlaganju).

5. — Smatramo da je za omogućavanje uspešnog suprotstavljanja neprijatelju, neophodno:

- zaustaviti ga na liniji koja bi štitila bar glavne vojne i industriske centre dve države na severu Balkanskog Poluostrva;

- na odlučan način oduzeti napadaču inicijativu suprotstavljući mu gro sjedinjenih balkanskih armija, potpomaganih anglo-francuskim trupama.

6. — Svako zakašnjenje pri preduzimanju ovih mera, uzetih u celini, delovalo bi nepovoljno na izvođenje savezničkih operacija; ovo zakašnjenje pružalo bi protivniku priliku da uzastopno i počesno napadne dva saveznika na severu, a zatim one sa juga Balkanskog Poluostrva, ili, pak, da vojske dva severna saveznika primora na duboko povlačenje.

Ako zakašnjenje u preduzimanju ovih mera pređe određenu granicu, ono može dovesti u opasnost svaku nadu čak i na ograničeni uspeh, koji bismo inače mogli postići.

7. — Zemljišni stvor ratišta na Balkanskom Poluostrvu, usled podele na razne države, primorava nas da naročito vodimo računa o postojanju verovatno neprijateljski raspoređenih žarišta u samoj njegovoj unutrašnjosti, tj. o Bugarskoj i Albaniji.

Pored toga, moramo se podrobnije zainteresovati predelom Dodekaneza, koji može uticati na životno važne saobraćajne veze Balkanskog Poluostrva sa inostranstvom.

A. — BUGARSKA

Ako bi nam Bugarska otvoreno prišla, najmanje što može učiniti jeste da nam stavi na raspoloženje svoju saobraćajnu mrežu, teritoriju i sve svoje izvore za snabdевање.

U svakom drugom slučaju (bilo da se izjasni protiv nas ili da ostane neutralna), apsolutno je potrebno da se neutrališe, zbog čega je treba okupirati.

Ova je akcija potrebna:

a) *Iz razloga bezbednosti.* — Bugarska može zaista da ostane neutralna u početku sukoba, očekujući da interveniše kad operacije uzmu nepovoljan tok po Saveznike. Bilo bi izvanredno opasno ostaviti bugarsku armiju nedirnutu i tako joj omogućiti da nas napadne u trenutku koji sama izabere, dakle za nas najnepovoljnijem. Naročito u slučaju ako bi operacije počele na severu Balkana, bilo bi izvanredno opasno ostaviti Bugarsku nedirnutu, jer ona može kad nađe za podesno, ne samo da ugrozi naše suvozemne komunikacije sa Jugoslavijom, nego još i da napadne pozadine armija koje se bore, naročito ako bi dođađaji uzeli nepovoljan obrt.

Za slučaj istovremenog napada i iz Albanije, opasnost bi bila još veća. Stoga je potrebno Bugarsku što pre neutralisati.

b) *Zbog komunikacija.* — Jedina železnička pruga kojom raspolažemo, Solun—Beograd, koja je zbog svojih mnogobrojnih veštačkih objekata veoma osetljiva, ne izgleda dovoljna za opsluživanje Zapadnog otseka Severnog fronta. S druge strane, Bugari nam vrlo lako mogu preseći plovidbu Dunavom.

Stoga je neophodno da raspolažemo celom bugarskom saobraćajnom mrežom i da obezbedimo stalnu slobodu plovidbe Dunavom.

c) *Iz terenskih razloga.* — Za nas je korisno da raspolažemo celokupnom pozadinom Balkanskog Poluostrva, koju bismo mogli koristiti ako bi bilo potrebno za razvoj operativnog manevra.

d) *Iz razloga ekonomije snaga.* — Dokle god Bugarska ostane neutralna, mi bismo morali da držimo raspoložive snage za odbijanje napada. Ukoliko je, pak, budemo

što pre paralisali, utoliko čemo pre oslobođiti te snage radi upotrebe protiv jednog ili više protivnika.

B. — ALBANIJA

Ako Italija ostane neutralna, ali zauzme preteći stav, moraćemo prema Albaniji, radi nadzora nad tamošnjim italijanskim snagama, držati znatne, a čuvati raspoložive snage za upućivanje eventualnih pojačanja.

Ako Italija izjavi da je protiv nas, Albaniju treba okupirati, jer:

a) položaj Albanije pretstavlja direktnu pretnju našim suvozemnim komunikacijama, koje mogu biti napadnute i sa zemlje i iz vazduha;

b) korisno je da se što pre neutrališe ovo neprijateljski raspoloženo žarište u unutrašnjosti Balkanskog Poluostrva, jer nam u toku operacija može stvarati poteškoće, vezujući nam snage, itd.;

c) izbacivanjem Albanije iz stroja oslobođemo veliki deo angažovanih snaga, koje možemo upotrebiti na nekom drugom mestu.

Gornji razlozi opravdavaju odlučnu intervenciju u Albaniji, naročito ako budemo strahovali od saradnje Bugara sa našim protivnicima.

Ukoliko želimo da nas protivnik ne preduhitri neophodno je da blagovremeno i zajedno (čim dobijemo obaveštenja o namerama protivnika), preduzmemo mere koje se same nameću (mobilizacija, koncentracija, traženje anglo-francuske pomoći itd.), a koje su predviđene u tač. 4 za slučaj napada sa severa.

C. — DODEKANEZ

Zauzimanje ovih ostrva bi, zbog utvrđenja koja su na njima izgrađena, verovatno moglo iziskivati duže vreme i znatne snage.

Međutim, biće dovoljno ako ih samo blokiramo, pošto će svako upućivanje pomoći po izbijanju neprijateljstava biti onemogućeno. Na taj način mogli bismo uštedeti snage

za glavno vojište na Balkanskom Poluostrvu, koje će zbog svoje važnosti zahtevati upotrebu svih raspoloživih snaga.

Ako rezimiramo sve što se odnosi na naše protivnike koji se nalaze na samom Balkanskom Poluostrvu, trebalo bi postupiti na sledeći način:

a) u pogledu Bugarske: ako nam ne priđe, odmah je izbaciti iz borbe, čak i ako izjavi neutralnost;

b) u pogledu Albanije: do izbijanja rata ograničiti se na držanje potrebnih snaga radi osmatranja i nadzora. Čim izbije rat, odmah je okupirati;

c) Dodekanez: prosta blokada ostrva, kako bismo mogli raspolagati najvećim mogućim brojem snaga za glavno vojište.

II. — Opšti saveznički manevar

8. — Usled svega što smo dosada izložili, opšti saveznički manevar treba da teži sledećim ciljevima:

a) da definitivno zaustavi agresora ili agresore sa severa i to na što severnijoj liniji koja bi po mogućству štitila glavne vojne i industriske centre severnih balkanskih savezničkih država;

b) nikako ne pružiti protivniku priliku da u odlučnim bitkama počesno potuče razdvojene snage saveznika (sever i jug);

c) ne primati odlučnu bitku sa jednim ili više agresora sa severa pre no što ujedinimo gro savezničkih snaga na liniji koja bi što više zadovoljavala uslove navedene u tačkama a) i b);

d) zadobiti kontrolu nad celokupnom teritorijom u unutrašnjosti Poluostrva, uništavajući protivničke snage koje se tu nalaze (Bugarsku u svakom slučaju, a po potrebi i Albaniju), radi osiguranja potpune slobode rada i upotrebe komunikacija, teritorije itd. za dalje operacije;

9. — Linija koja se pominje u tački c) može se utvrditi sporazumno između Saveznika, pri čemu će se voditi računa o sopstvenim mogućnostima.

U daljem toku ove studije, u glavama posvećenim operacijama u Jugoslaviji i Rumuniji, ispitaćemo neke od verovatnih linija na koje će se ovi povući.

III. — Uloga svake savezničke vojske ponaosob

10. — Radi izvođenja ovog manevra:

a) južni saveznici daće glavne snage protiv Bugarske (u svakom slučaju) i Albanije (ako bude potrebno):

— turske snage sačinjavaće gro snaga protiv Bugarske;

— grčke snage učestvovaće u operacijama protiv Bugarske i suzbijati italijanske snage iz Albanije; podela grčkih snaga na ova dva vojišta zavisiće od prilika u datom trenutku;

— anglo-francuske snage učestvovaće u pohodu na Bugarsku, a, po potrebi, i u operacijama protiv Albanije.

b) U početku, severni saveznici će izvesno vreme sami suzbijati agresore sa severa, izbegavajući da prime bitku sa sumnjivim izgledima; oni će sa odgovarajućim snagama učestvovati i u operacijama protiv Bugarske (Jugoslavija, Rumunija), a u slučaju potrebe i protiv Albanije (Jugoslavija).

Učešće severnih saveznika u operacijama protiv Bugarske, a naročito Jugoslavije, koja raspolaže izuzetno važnim pravcem Niš—Sofija, neophodno je radi brzog likvidiranja Bugarske, naročito u slučaju ako bi grčke snage bile primorane da suzbijaju italijansku agresiju iz Albanije; ono će biti olakšano ako se blagovremeno preduzmu mere navedene u tački 4.

c) Pri napadu na Bugarsku snage južnih saveznika nadiraće prema severu, dok će se snage severnih saveznika povlačiti (koliko bude potrebno) i zaustaviti na liniji na kojoj će sjedinjene sa južnim saveznicima dati zajednički otpor protivniku ili protivnicima sa severa.

IV. — Jedinstveno komandovanje snagama Balkanskih saveznika

11. — Potreba za postojanjem jedinstvenog komandovanja svim savezničkim snagama na Balkanskom vojištu je očigledna ne samo za vođenje operacija, nego i za njihovo pripremanje.

Ovo komandovanje bi moglo još sada da bar u glavnim potezima utvrdi ulogu svake savezničke vojske po naosob. Na taj način će svaki generalštab moći detaljno da prouči probleme koji budu iskrslji pri rešavanju konkretnih zadataka i da se unapred i što bolje pripremi.

Bilo bi veoma opasno da se proučavanje vođenja operacija i cele savezničke saradnje odloži za poslednji trenutak, jer bismo od toga imali samo štete.

12. — Jedinstveno komandovanje proučavaće isto tako i probleme snabdevanja kao i sve ostale probleme savezničkih snaga na Balkanu za sve vreme trajanja operacija. S obzirom na potrebe balkanskih vojski za ratnim materijalom, kao i zbog njihovih mnogobrojnih tipova oružja, ovo je pitanje tako važno da može neposredno uticati i na sam manevar.

V. — Raspoložive i stvarno potrebne snage

13. — Raspoložive snage su:

- celokupna jugoslovenska vojska;
- celokupna rumunska vojska;
- celokupna grčka vojska;
- neodređen broj turskih trupa i
- neodređen broj anglo-francuskih snaga.

14. — Raspodela ovih snaga na razna vojišta Balkanskog ratišta biće promenljiva.

Tako:

a) *Jugoslovenski severni front*: Ovaj će front s početka pothranjivati samo jugoslovenska vojska, od koje treba odbiti angažovane snage na bugarsko-jugoslovenskoj i albansko-jugoslovenskoj granici. Jugoslovenski severni front neće moći da računa na ozbiljna pojačanja s juga pre no što se prema Bugarskoj postigne stvarni rezultat i pre no što (u slučaju stupanja Italije u rat) Albanija ne bude savladana, ili bar dok italijanske snage u Albaniji ne budu potisnute u unutrašnjost albanske teritorije.

Stoga će početni manevar izvoditi samo jugoslovenske snage.

Otuda i očigledna potreba da se Bugarska što pre okupira, čime će se za Jugoslovenski severni front oslobođiti ne samo jugoslovenske snage angažovane protiv Bugarske, već će Jugoslavija moći da računa na ozbiljna pojačanja.

To isto važi i za Albaniju, ako Italija bude učestvovala u ovom sukobu.

b) *Rumunski severni front:* Ovaj front moći će se pothranjivati ne samo rumunskim snagama, od kojih će se oduzeti one koje će se upotrebiti protiv Bugarske, već i anglo-francuskim pojačanjima, koja će u Rumuniju stići morem. Broj ovih snaga i trenutak njihove intervencije još nisu određeni.

Ovde se još jednom vidi kolika je potreba brze okupacije Bugarske, jer bi ona omogućila ne samo oslobođenje rumunskih snaga koje su bile angažovane protiv nje, nego i dolazak znatnih pojačanja sa juga.

c) *Albanski front:* Snage za angažovanje na ovom frontu zavisiće još od samog početka prvo, od broja italijanskih trupa u Albaniji, a zatim od cilja koji ćemo operacijama postaviti (nabacivanje Italijana na more, privremena odbrana itd.). Manevar koji treba primeniti na ovom vojištu zavisiće od broja raspoloživih snaga.

Na ovom vojištu upotrebice se jugoslovenske snage na severu, grčke na jugu, a potrebnu dopunu daće Anglo-Francuzi. Ustvari, samo grčke snage neće biti dovoljne na jugu, pošto će njihov jedan deo biti upotrebljen protiv Bugarske, a relativno ograničene mogućnosti grčke vojske neće joj dozvoljavati da na oba fronta preduzima obimne operacije.

d) *Bugarsko vojište:* Ovo vojište apsorbovaće delove snaga svih saveznika — Jugoslovena, Rumuna, Grka (kako smo ranije rekli), Turaka i Anglo-Francuza. U glavi koja je posvećena operacijama protiv Bugarske odredićemo broj potrebnih snaga. Na svaki način, pošto je cilj koji treba postići što brža okupacija Bugarske, svi saveznici treba da daju odgovarajući doprinos.

Stoga:

Učešće jugoslovenskih i rumunskih snaga: očigledno je da savezničke operacije protiv Bugarske treba da otpočnu dosta ranije nego moćni napad neprijatelja sa se-

vera, kako bi Jugoslavija i Rumunija mogle odmah da angažuju jake snage protiv Bugarske. U naknadu one će imati da dobiju odgovarajuća anglo-francuska pojačanja.

Po brzom slamanju Bugarske, ove će države ne samo osloboditi svoje već tu angažovane snage, nego će biti u mogućnosti da dobiju i znatna pojačanja.

Učešće grčkih snaga: Grčka vojska angažovaće deo svojih snaga, čija će jačina zavisiti od snaga angažovanih u Albaniji. One neće biti dovoljne za postizanje određenih ciljeva, te će ih morati da pomažu anglo-francuske snage.

Učešće turskih snaga: u opštem je interesu da se angažuje najveći broj turskih snaga.

GLAVA III

OPERACIJE PROTIV BUGARSKE

I. — Opšte smernice

1. — Cilj operacija protiv Bugarske, u okviru ove studije jeste uništenje bugarske vojske i potpuno i brzo zauzimanje cele njene teritorije.

2. — Početak operacija protiv ove države predviđa se:

a) bilo (povoljna pretpostavka) — čim jedan ili više glavnih eventualnih agresora (Nemačka, Rusija, Italija) otpočnu sa pripremama za vršenje pritiska ili za preduzimanje operacija na Balkanskom Poluostrvu;

b) ili pak (nepovoljna pretpostavka) istovremeno sa početkom operacija, tj. kad pripreme eventualnih protivnika već budu završene.

3. — U oba slučaja osnovna ideja manevra je brzo izbacivanje Bugarske iz borbe.

Ova potreba postaće još veća u slučaju da svoje operacije protiv Bugarske otpočnemo u isto vreme ili, još gore, posle početka napada glavnih protivnika. U ovom slučaju mogućnosti za brzo postizanje cilja biće znatno manje.

4. — Postizanje brzog rezultata protiv Bugarske uslovjava:

Neposrednu i snažnu intervenciju savezničkog vazduhoplovstva još od prvog trenutka protiv neprijateljskog

vazduhoplovstva i čvorova komunikacija u Bugarskoj, kako bismo brzo i bez ometanja mogli da izvršimo koncentraciju i da oštećenjem komunikacija sprečimo neprijatelja da svoje snage koncentriše na pogodnim mestima za odbranu.

5. — Može se smatrati da će Bugarska po svaku cenu težiti da osigura moćnu zaštitu Sofiske visoravni. Ako bi bugarska vojska bila odbačena sa ove visoravni na jug ili jugoistok, njeni izgledi za spajanje s agresorom koji nadire sa severa svakako bi se znatno smanjili. S druge strane, za nas bi blagovremeno zauzimanje Sofiske visoravni pretstavljaljalo prvi važan uspeh, iz koga bi proisticalle mnoge koristi.

6. — Pri pretpostavci ruskog napada, Bugarska bi težila, razume se, da se što pre spoji s agresorom, a Sofiskoj visoravni, čije bi očuvanje za nju pretstavljaljalo glavni cilj, i dalje će pridavati prvaklasnu važnost.

II. — Mogućnosti bugarske vojske i njen verovatni raspored

7. — U prvoj glavi ove studije naveli smo verovatnu jačinu bugarske vojske u ratnom stanju.

8. — Pretpostavljamo da će ova vojska, po svojoj mobilizaciji, biti grupisana u 14 ili 15 divizija od po 4, umesto u 20, od po 3 puka. Nama ovo rešenje izgleda najverovatnije zbog relativnog nedostatka kadrova za bugarsku vojsku.

9. — 30 do 40 bataljona II linije, koji ne ulaze u sastav tih 15 divizija, pretstavljaće ozbiljnu borbenu snagu samo ako mobilizacija bude izvršena mnogo pre početka operacija, jer bi se na taj način ovim bataljonima ostavilo dovoljno vremena za obuku. Ove ćemo snage u toku studije principijelno razmatrati kao rezervu pešadije za popunjavanje gubitaka velikih jedinica i održavanje njihove borbene snage, a samo donekle kao rezervu koja bi, kao pešadijske jedinice, nezavisno od onih 15 divizija, mogla da interveniše u bici.

10. — Raspored mobilizaciskih mesta bugarske vojske odaje približnu sliku položaja njenih velikih jedinica:

a) zaštita Sofije sa severozapada, zapada i jugozapada — 3 pešadiske divizije (Sofiska aktivna divizija, Sofiska rezervna divizija i aktivna divizija iz Vrace); 1 konjička divizija (aktivna divizija iz Sofije), koja se može ojačati još jednom aktivnom divizijom (pešadiska divizija iz Plevne).

b) Dolina Strume i Meste: jedna aktivna pešadiska divizija iz Dupnice.

c) Predeo Dospat—Pašmakli: jedna aktivna pešadiska divizija iz Plovdiva.

d) Predeo Krdžali: jedna aktivna pešadiska divizija iz Krdžali.

e) Dolina Marice — severna turska granica: 3 pešadijske divizije (aktivna pešadiska divizija iz Stare Zagore; aktivna pešadijska divizija iz Slivena; rezervna pešadiska divizija iz Slivena i aktivna konjička brigada iz Jambola).

f) Prema Dobrudži: 2 pešadiske divizije i to: aktivna iz Šumena i rezervna iz Varne.

g) Dunav (Orahovo—Ruščuk): 2 pešadiske divizije (aktivna iz Ruščuka i rezervna iz Plevne).

h) Predeo Plovdiva: rezervna divizija iz Plovdiva.

11. — Bugarski manevar, u okviru opštег manevra sa njenim saveznicima svakako će težiti:

a) da spreči spajanje snaga južnih sa snagama severnih balkanskih država, za sve vreme koje će agresoru sa severa biti potrebno za počesno uništavanje snaga severnobalkanskih država;

b) da olakša ovo uništenje dejstvom na pozadinu severnobalkanskih armija; ova se akcija može u izvesnim slučajevima sjediniti s ranjom: naprimer, napadom u pravcu istok—zapad na južni deo Jugoslavije presekao bi se jedini mogući put za upućivanje pojačanja;

c) da pomogne svojim saveznicima da postignu krajnji cilj manevra (izbijanje na more), pružajući im osnovicu za napad u drugoj fazi operacija (ofanziva protiv južnobalkanskih država).

12. — U pogledu terena, ovaj bugarski manevar može da teži:

a) da se održi bar na liniji Sofiska visoravan—greben Balkana. Ovaj položaj sprečava spajanje snaga južnih saveznika sa severnim i grozi pozadinu jugoslovenske, a donekle i rumunske vojske. S druge strane, ovaj je položaj i nezgodan, jer Saveznicima ustupa celu Južnu Bugarsku, pa stoga otežava drugu fazu operacija (izbijanje na more);

b) da prema jugu sačuva što veću dubinu i da, po mogućству, zadrži graničnu liniju. Ako to postane glavni napor, on će sigurno izazvati rasturanje bugarskih snaga i smanjiće mogućnost ne samo ugrožavanja pozadina severno-balkanskih država, već i uspešne odbrane cele Bugarske. Ako bi ovaj pokušaj ipak uspeo, on bi Bugarskoj doneo očigledne koristi.

13. — Nemoguće je već sada predvideti kome će se od navedenih ciljeva dati prevaga. Odluka će verovatno zavisiti od vremena za koje će bugarska Vrhovna komanda smatrati da se može sama odupreti Saveznicima. Ovo vreme zavisiće od snaga koje će Balkanski saveznici upotrebiti protiv Bugarske i odnosa između početka savezničkih operacija u Bugarskoj i nemačkog ili ruskog napada na severni deo Poluostrva. Tako, ako operacije otpočnu u isto vreme u Bugarskoj i na severu, vrlo je verovatno da će bugarska vojska težiti da postigne svoj drugi cilj. Međutim, ako operacije u Bugarskoj otpočnu pre agresije sa severa, bugarska vojska, želeći da brani celu svoju nacionalnu teritoriju i primajući bitku na svojim granicama rizikuje da bude rasparčana i uništена.

14. — Ne smemo, svakako, zanemariti ni jednu od ove dve pretpostavke, koje se mogu svesti na jednu, ako pretpostavimo da će se grupisanje bugarske vojske izvršiti sa ciljem da u početku pruži jak otpor štiteći celu teritoriju, a kasnije, prema razvoju opšte situacije, da se povuče prema jugu na liniju greben Balkana—Sofiska visoravan.

Prema ovim pretpostavkama smatramo da će raspored bugarskih divizija (vidi tačku 10) izgledati ovako (na bazi 15 divizija od po 4 puka):

a) *Prvi ešelon:* Sofiska visoravan (odbrana po dubini od napada sa severozapada, severa i jugozapada): 3 pešadijske divizije (2 iz Sofije i 1 iz Vrace) i 1 konjička divizija.

Dolina Struma—Mesta: 1 pešadiska divizija (iz Dupnice).

Predeo Dospat—Pašmakli: 1 aktivna pešadiska divizija iz Plovdiva.

Predeo Krdžali: 1 pešadiska aktivna divizija iz Krdžali.

Prema Istočnoj Trakiji: 4 pešadiska divizija: 1 iz Stare Zagore, 2 iz Slivena i 1 iz Varne.

Prema Dobrudži i Dunavu: 2 pešadiske divizije: 1 iz Sumena i rezervna divizija iz Plevne.

b) Rezerve: u predelu Sofije: 1 aktivna pešadiska divizija iz Plevne.

U predelu Plovdiva: 1 rezervna pešadiska divizija iz Plovdiva.

U predelu Slivena: 1 aktivna pešadiska divizija iz Ruščuka.

Ovim rezervama može se dodati još jedna divizija u predelu Plovdiva, koja bi se povukla iz predela Dobrudža—Dunav, ako bi je tamo mogle da zamene snage van divizijskih sastava.

Iz ovoga izlazi da je potrebno da Jugoslavija i Rumunija angažuju protiv Bugarske toliko snaga da mogu izvršiti jak pritisak i prikovati zнатне bugarske snage, olakšavajući na taj način nadiranje južno-balkanskih savezničkih vojski.

III. — Saveznički manevar

15. — Kao što je u početku ove glave izloženo:

a) cilj savezničkog manevra protiv Bugarske jeste uništenje bugarske vojske i što je moguće brže zauzimanje njene teritorije.

b) Ovaj se cilj ima postići u dosta kratkom vremenu, kako bi se spajanje savezničkih armija sa juga i severa moglo postići pre povlačenja severnih savezničkih snaga pod pritiskom glavnog agresora. Ne može se tačno utvrditi vreme potrebno za savladavanje Bugarske, jer to zavisi od mnogih nepoznatih faktora, ali se ipak može reći da imamo dejstvovati utoliko brže, ukoliko više zakasni početak ope-

racija protiv Bugarske i ukoliko bude više agresora. Pored toga, operacije će zahtevati mnogo više vremena ako Rumunija i Jugoslavija ne budu u njima učestvovale sa potrebnim snagama.

c) Za uspešno i brzo izvođenje ove operacije biće potrebna moćna akcija sa više pravaca. Ona treba da bude utoliko snažnija, ukoliko se za njeno izvođenje bude raspolažalo kraćim vremenom.

16. — Dakle, pri najnepovoljnijoj pretpostavci, tj. ako bi operacije protiv Bugarske otpočele u isto vreme kada i ofanziva verovatnih agresora, pri čemu bismo imali da likvidiramo Bugarsku što je moguće brže, veoma je sumnjivo da li će dva severna saveznika, pošto treba da se odupru jakom neprijateljskom pritisku, moći da raspolažu potrebnim trupama za uspešno izvršenje ove operacije. U ovom slučaju Savez bi protiv Bugarske angažovao mnogo manje trupa, a važni pravci za nadiranje, kao što je naprimjer Niš—Sofija, ostali bi neiskorišćeni. I snage koje nailaze s juga mogle bi, razume se, da napadnu ovim pravcem, ali bi to smanjivalo i usporavalo jačinu njihovog dejstva. Svi ovi razlozi idu u prilog preduzimanja operacija protiv Bugarske čim budemo konstatovali da verovatni agresori počinju da preduzimaju preteće mere. Na taj način raspolažali bismo sa više snaga i vremena za likvidiranje Bugarske.

17. — Radi postizanja ovog cilja saveznički manevar treba da se zasniva:

a) na više snažnih napada sa svih pravaca koji vode u srce Bugarske (Grčka, Turska, Rumunija, Jugoslavija).

Ovaj manevar će dati u vrlo kratkom vremenu odlučan rezultat, ali on zahteva da severni saveznici (Rumunija, Jugoslavija) protiv Bugarske angažuju znatne snage, što je sumnjivo da će oni moći da urade, sem možda ako operacije protiv Bugarske počnu pre ofanzive verovatnih agresora; ili pak:

b) na snažnim napadima na Bugarsku, koji bi dolazili poglavito s juga (Grčka—Turska), i na ozbiljnom pritisku Jugoslavije i Rumunije (pravcem Niš—Sofija i iz Dobrudže).

Ovo rešenje zahteva manje snaga, ali i više vremena od prethodnog. Za ovo rešenje moraćemo se odlučiti ako se rešimo da Bugarsku napadnemo tek kad naši severni saveznici budu u borbi sa zavojevačima. Međutim, biće potrebno čak i u tom slučaju, da oni prema Bugarskoj raspolažu dovoljnim snagama, kako bi se taj njihov pritisak mogao osetiti.

18. — Razmatrajući svestrano ovaj drugi slučaj, započićemo:

a) da će turska vojska u prvoj fazi operacija svoj glavni napor upraviti pravcem Jedrene—Plovdiv, a zatim će, u drugoj fazi, delom svojih snaga forsirati klance na planini Balkanu i spojiti se sa rumunskom vojskom iz Dobrudže; ove snage radeći sporazumno, očistiće, sa istoka ka zapadu, Severnu Bugarsku. Ostatak turske vojske učestvovaće u operacijama prema Sofiji;

b) da će grčke i anglo-francuske snage, koje se iskrcaju u Solunu, moći:

1) bilo da nadiru svima pravcima iz Grčke u Bugarsku, sa glavnim grupisanjem opštim pravcem Drama—Plovdiv;

2) bilo da izvrše snažan napad opštim pravcem Solun—Sofija, sa istočne obale Meste do Krdžali, održavajući samo dodir sa turskom vojskom.

19. — Prvo od ova dva rešenja ima sledeće karakteristike:

Ofanziva protiv Plovdiva olakšala bi nadiranje turske vojske, pa prema tome, brzo zauzimanje ove varoši i doline Marice; sa druge strane, po zauzimanju objekata Džumaja—Plovdiv—Pirgos, ona će izazvati izvestan zastoj u sledećoj fazi operacija, tj. napad na Sofisku visoravan, pošto će on uslovljavati premeštanje težišta svih naših snaga na zapad, radi napada na Sofiju sa više pravaca.

Rasporedom južnih (grčkih, engleskih i francuskih) snaga, koje se pomeraju s juga na sever i sigurno zatvaraju sve pravce, moći će se ne samo dejstvovati ofanzivno protiv Bugarske, nego se, u slučaju brzog sloma severnog fronta naših saveznika, suprotstaviti osvajaču sa severa.

20. — Drugo, pak, rešenje ima sledeće karakteristike:

Ono usporava zauzimanje doline Marice i Plovdiva, prepuštajući ovaj zadatak samo turskoj vojski.

Nasuprot tome ono dozvoljava da se brže preduzme snažna ofanziva na Sofisku visoravan, sa svim koristima na slučaj uspeha.

U slučaju sloma Jugoslovenskog i Rumunskog fronta ono ne dozvoljava organizovanje jake linije otpora prema osvajaču sa severa, pošto na otseku Krdžali—Mesta ostavlja samo slabe snage. Međutim, ova nepovoljna okolnost može se popraviti rasporedom potrebnih rezervi.

21. — Izbor prvog ili drugog rešenja zavisiće od prilika.

IV. — Potrebne savezničke snage — njihovo grupisanje

22. — Prvo ćemo proučiti drugo rešenje (tačka 17, stav b), sa njegovim varijantama (tačka 18, stav b).

23. — Opšta ofanziva svim pravcima s juga na sever, i glavnim pravcem napada Drama—Plovdiv, iziskivaće sledeće snage:

Dolinom Strume: 3 divizije
(obilazni pokret kroz jugoslovensku teritoriju).
Dolinom Meste: 2 divizije.

Pravcem Neapli—Dovlen
—Plovdiv: 3 divizije.
Pravcem Paranestos i
Ksanti ka Pašmakli—
Plovdiv: 3 divizije.
Rezerva: 2 divizije.

Verovatno prema 2 bugarske divizije (jedna aktivna, druga rezervna).

Verovatno prema 3 bugarske divizije (jedna aktivna, dve rezervne).

Zapadna Trakija: 2 divizije
Istočna Trakija: 15 divizija

Prema 1 bugarskoj diviziji.
Prema 5 bugarskih divizija
(4 aktivne i 1 rezervna i 1 konjička divizija).

Pravac Sofiska visoravan
(sa zapada na istok): 6 di-
vizija (običnog, a ne ju-
goslovenskog tipa).

Prema 3 pešadijske i 1 ko-
njičkoj bugarskoj divi-
ziji.

Dobrudža—Dunav: 3—4 divizije.

Gornje grupisanje pretstavlja upotrebu 40 savezničkih divizija običnog tipa, prema 15 bugarskih divizija od po 4 puka, što čini razmeru od 2 : 1. Ova razmera važi i za glavnu ofanzivu jug—sever, za koju predviđamo 30 savezničkih protiv 11 bugarskih divizija. Naročito, za glavni napad na Plovdiv biće potrebno 25—27 savezničkih protiv 9 bugarskih divizija.

24. — Opšta ofanziva na Sofisku visoravan (vidi tačku 20) iziskivaće sledeće snage:

Prema Sofiskoj visoravni (pravcem Niš—Sofija) i zaštita levog boka	8 divizija
Pravcem Čustendil—Sofija	4 divizije
Pravcem Džumaja—Sofija (zaštita desnog krila doline Meste)	8 divizija
U Istočnoj Trakiji	15 divizija

Na prostoru između snaga koje operišu prema Sofiji i onih prema Istočnoj Trakiji (front između doline Meste i Krdžali) 5 divizija

U predelu Dobrudža—Dunav 4 divizije

Prema tome, biće potrebno grupisati 44 divizije, i to: 20 prema Sofiji protiv 7 bugarskih ojačanih divizija i 20 prema Plovdivu protiv 7 bugarskih ojačanih divizija.

25. — Možemo smatrati da će od vazduhoplovstva biti potrebno:

200 lovačkih aviona	prema 100 bugarskih;
300 izviđačkih i lakih i teških bombardera	prema 140 bugarskih lakih i 50 teških bombardera

26. — Možemo ceniti da će za postizanje svih ovih postavljenih ciljeva (likvidiranje Bugarske) biti potrebno 2 meseca, računajući u to i 20 dana za mobilizaciju i koncentraciju.

27. — Maločas smo nabrojali potrebne snage za svaki od slučajeva, pri kome bi glavni napor protiv Bugarske trebalo da preduzmu samo južni balkanski saveznici uz pripomoć anglo-francuskih ekspedicijonih snaga, iskrcanih u Solunu; severni balkanski saveznici ograničili bi se na vršenje ozbiljnog pritiska na Bugarsku, radi vezivanja izvensnog broja bugarskih snaga.

Doprinos Saveznika bio bi sledeći:

Turska	15 divizija,
Grčka i anglo-francuske snage .	15—17 divizija,
Rumunija	4 divizije i
Jugoslavija	6—8 divizija

(računato običnog, a ne jugoslovenskog tipa).

Stoga će u drugoj varijanti (tačka 24 — glavni napor protiv Sofije) napad na Sofisku visoravan sa zapada (Niš) i severozapada (Čustendil) biti ojačan grčko-savezničkim trupama. Potrebno vreme za prevoženje ovih trupa usporiće, prirodno, početak operacija ovim pravcima. Izgleda, dakle, neophodno da operacije protiv Bugarske preduzmu jugoslovenske snage, koje su već koncentrisane na granici, a da savezničke snage, dolazeći sa juga, progresivno pojačavaju severni jugoslovenski front. Međutim, radi osiguranja prevoza ovih trupa, operacije protiv Bugarske moraćemo preuzeti pre no što bi nas agresori sa severa mogli napasti.

28. — Ako bi Rumunija i Jugoslavija bile u stanju da uspešno učestvuju u operacijama protiv Bugarske, samo po sebi je jasno da će se željeni rezultati postići brže i sa manje gubitaka; doprinos će imati da iznosi po 8 do 10 divizija na svakog savezničkog vojnika sa severa.

GLAVA IV

OPERACIJE U JUGOSLAVIJI

(karta 1:600.000).

1. — Opšti cilj operacija u Jugoslaviji protiv agresora sa severa, trebalo bi da bude:

a) *Prva faza:* Težiti da se protivnik zadrži na liniji koja s jedne strane dozvoljava brzo spajanje sa snagama

koje nadiru s juga ka severu, operišući protiv Bugarske (bitni faktor), a koja bi, po mogućству, štitila najvažnije vojne i industrijske centre u zemlji. Pri organizovanju tog fronta moralno bi se voditi računa i o razvoju operacija u Rumuniji.

b) *Druga faza:* Na toj liniji dati odlučnu bitku uz učešće svih savezničkih snaga određenih za ovaj front.

2. — Pored toga, operacije u Jugoslaviji biće uperene:

— protiv Bugarske (vidi glavu III);

— protiv Albanije, u početku defanzivne, a u datom trenutku ofanzivne.

3. — Zasada se ne može utvrditi vreme potrebno za likvidiranje Bugarske i spajanje savezničkih snaga. Iz proučavanja operacija protiv Bugarske izlazi da će za likvidiranje Bugarske biti potrebno 2 meseca (podrazumevajući i vreme potrebno za mobilizaciju i koncentraciju). Ovome roku treba dodati i vreme potrebno za pregrupisavanje ovih snaga i njihovo prevoženje na front, koji drže Jugosloveni.

Dužina ovog vremena ne može se odrediti, pošto nije određena linija na koju će se Jugosloveni povući i što ovo zavisi od više faktora: datuma napada sa severa u odnosu na preduzete operacije protiv Bugarske, broja napadača, mogućnosti jugoslovenske vojske, itd.

4. — Područja glavnih vojnih i industrijskih centara u Jugoslaviji jesu:

— prvo Slovenija;

— zatim predeo između Vrbasa, Save, Morave, a još tačnije predeo između Drine, Save na severu i Morave.

5. — Radi orientacije dajemo sledeće približne brojke:

a) granice Jugoslavije (u vazdušnoj liniji):

— prema Italiji 140 km i 500 km obale;

— prema Nemačkoj 190 km;

— prema Mađarskoj 370 km;

— prema Albaniji 330 km;

— prema Rumuniji 300 km;

— prema Bugarskoj 330 km;

b) Industriski predeo Vrbas—Sava—Morava udaljen je (u vazdušnoj liniji):

— od italijanske granice 240 km;

- od nemačke granice 210 km;
- od mađarske granice 70—150 km.

c) Industriski predeo Drine — južno od Save—Morava prosečno je (u vazdušnoj liniji) udaljen:

- od italijanske granice 400 km;
- od nemačke granice 360 km, a
- od mađarske granice 120—150 km.

d) Rastojanje između albanske i bugarske granice (u vazdušnoj liniji) iznosi:

- u visini Prištine 190 km;
- u visini Skoplja 160 km, a
- u visini Prilepa 210 km.

e) Rastojanje između nemačke i jugoslovenske granice, preko Mađarske, iznosi (u vazdušnoj liniji) 230 km.

f) Sofiska visoravan prosečno je od mađarske granice udaljena 430, a od Dunava 270 km.

6. — Može se zaključiti prema verovatnom rasporedu mobilizacijskih mesta da će jugoslovenska vojska (24 pešadijske divizije, 2 planinske brigade, 3 konjičke divizije) biti mobilisana:

a) U predelu zapadno i severno od linije Split, Banjaluka, Sava, Dunav: 4 aktivne, a verovatno i 2 rezervne¹⁾ pešadijske i 1,5 aktivna konjička divizija.

b) U predelu između Vrbasa i Drine: 3 aktivne, a verovatno i 2 rezervne pešadijske divizije.

c) U predelu Beograd—Užice—Niš: 5 aktivnih, a verovatno i 3 rezervne pešadijske i 1,5 konjička divizija.

d) U predelu Cetinja: 1 aktivna pešadijska divizija.

e) U Makedoniji: 3 aktivne, a eventualno i 1 rezervna pešadijska divizija.

Prema tome:

a) Ako kao krajnju liniju za povlačenje uzmemos liniju Vrbas—Sava—Dunav, imaćemo:

— u predelu koji se ima evakuisati: 4 aktivne pešadijske i 1,5 konjičku diviziju;

— u predelu koji se ima braniti: 12 aktivnih i 6 rezervnih pešadijskih i 1,5 konjičku diviziju.

¹⁾ U biv. jugoslovenskoj vojsci nije bilo „aktivnih“ i „rezervnih“ divizija. Sve divizije su bile istog sastava i imale isto naoružanje. — Prim. red.

b) Ako kao poslednju liniju za povlačenje uzmemo liniju Drina—Sava—Dunav, imaćemo:

U predelu koji se ima evakuisati (akcija usporavanja):

- 7 aktivnih pešadiskih divizija,
- 4 rezervne pešadiske divizije,
- 1,5 konjičku diviziju.

U predelu koji se ima braniti:

- 9 aktivnih pešadiskih divizija,
- 4 rezervne pešadiske divizije,
- 1,5 konjičku diviziju.

Ovaj raspored povlači za sobom izvesne imperative, koji će uticati na jugoslovenski manevr.

7. — Ako ispitamo stvor jugoslovenskog tla u odnosu na operacije protiv agresora koji nadiru sa severa, imaćemo sledeći reljef:

I. — Zona s one strane životno važnog industriskog predela

(Zapadno i severno od linije koju čine reke Vrbas, Sava i Dunav):

Sa istoka na zapad:

a) Ravničasti predeo severno od Dunava, koji sa severa na jug preseca reka Tisa. Napadač, koji iz Mađarske nadire opštim pravcem Novi Sad—Beograd, naići će na utvrđenja po dubini (ukoliko ona vrede) i nekoliko kanala. Ako tamo prodre prelazeći preko rumunske teritorije, pod pretpostavkom da je neutralisao opasnost za svoj levi bok (front Oradea—Temišvar), on će opet naići na ova utvrđenja i kanale. Ako najzad njegova ofanziva uspe, izbiće na Dunav.

Prema tome, kao linija odbrane u ovom predelu (istočno od linije Temišvar—Dunav i u vezi sa rumunskim frontom) mogu se predvideti linije: Oradea—Arad (u Rumuniji)—Kikinda—Subotica—Sombor—Osijek, koja se naslanja na kanale i utvrđenja, i Temišvar (u Rumuniji)—Begejski kanal—Petrovgrad (Zrenjanin)—Kanal kralja Petra (Veliki kanal)—Sombor—Osijek, koja se naslanja na kanale i utvrđenja.

b) Odmah na zapad od ovog predela, imamo otvor Valpovo—Osijek—Vinkovci. Agresor će još na samoj granici naići na reku Dravu, a zatim i južno od granice, na mestu gde se Drava uliva u Dunav (predeo Osijeka). Otsek ovog otvora zapadno od Osijeka pokriven je šumom, koja ima neodređenu odbranbenu vrednost. Dalje na jugu otvor presecaju i druge šume. Ovaj pravac nudi koristi za obilaženje dunavske prepreke sa zapada. Međutim, napadač će južnije naići na Savu.

Veza između uzastopnih položaja navedenih u tački a) i položaja u otvoru biće uspostavljena na liniji Sombor—Osijek ili Odžaci—Vinkovci.

Najzad se Dunavski front može povezati sa Savskim frontom:

— bilo između Vukovara i Županje (pošumljeni predeo);

— bilo istočnije, između Fruške Gore (kota 539) — pošto je tu Dunav na nadmorskoj visini od 138 m, razlika u nivou iznosi oko 400 m) — i predela ušća Drine u Savu;

— bilo, najzad, još istočnije, odvajajući se od Dunava kod Beograda i produžujući Savom.

c) Severozapadno od osječkog otvora prva linija odbrane u graničnom predelu prema Mađarskoj je na Dravi, pa zatim severozapadno na samoj granici na Muri.

Dalje na jug, druga linija odbrane ide preko planina Krndije (390—670), Papuka (772—953), Bilogore (294) i Kalnika (408). Ovaj lanac prosečno je širok 30—60 km, a padine mu u južnom delu variraju između 400 i 900 m. Ravnica Drave nalazi se na nadmorskoj visini od 120, a Save na 90—100 m. Linija grebena dominira, prema severu, celokupnom dolinom Drave.

Najzad, južno od ove linije, imamo liniju Save.

d) Planinski predeo nemačko-italijanske granice: desni deo ovog predela (Maribor—Lendava) sačinjava serija brda ispresjecana mnogobrojnim putevima za prodiranje. Na ovom sektoru uzastopne linije odbrane jesu: Mura, Drava i planinski predeo između Drave i Save, na kome su, posle Kalnika, kote 1061—621, itd. Ovaj predeo, zbog svoje veoma razvijene putne mreže pretstavlja pravac nadiranja koji, završavajući se u Zagrebu, preseca do-

linu Save i obilazeći prirodne odbrane na istoku (masiv južno od Drave), izoluje ceo planinski predeo koji se nalazi na zapadu.

Na levoj strani (ispadni ugao na nemačkoj i italijanskoj granici): zemljište je izrazito planinskog karaktera (kote 1534—1696—1929—2349—2558 na nemačkoj i 1410—1562—1046—1253—1528 na italijanskoj granici), sa velikim brojem puteva za prodiranje.

Prva linija odbrane na ovom otseku kome preti opasnost da bude otsečen napadom od Graca ili sa mađarske teritorije u pravcu Zagreba, treba da vodi lukom koji obrazuju Kalnik—Zagrebačka Gora (kota 1035 severno od Zagreba), Žumberačka Gora (kota 1175), prema moru. Ova linija, čija je slaba tačka ispadni ugao Kalnik, može da posluži samo za prikupljanje i pregrupisavanje snaga koje se nalaze zapadno od nje. Zatim bi se izvršilo povlačenje ka istoku na liniju planina Crni Vrh (predeo Daruvara) — tok reke Ilove—Kupe i, najzad, Una do mora.

U slučaju ako bi predeo severno od Save bio napušten, front na Savi mogao bi, povijajući se do Bosanske Dubice i Kostajnice, da ide tokom Une do mora.

Ova linija Une štiti rudnike gvožđa u Ljubiji (veoma važne, ali prilično slabo eksploratisane).

Ako neprijatelj prodre preko Une, front na Savi bi se povijao na jug u predeo istočno od Bosanske Gradiške, i mogao bi da ide rekom Vrbasom, zatim Krkom sve do Šibenika, ili, više na istok, do Splita.

Ovaj front štiti industrijski predeo Sarajevo—Zenica—Vareš.

e) Ukratko, linija poslednjeg otpora koja štiti vojne i industrijske centre od eventualnog agresora sa severa, treba da vodi sa istoka na zapad, od predela istočno od Temišvara (na rumunskoj teritoriji) — Dunavom, Fruškom Gorom — ili preko Beograda Savom, Krkom i da izbije na Šibenik ili Split.

Severni otsek ove linije dobro opslužuje solidna drum-ska mreža (železnička mreža uglavnom za predeo Beograda). Zapadnom otseku stoji na raspoloženju železnička pruga uzanog koloseka (0,76) Brod—Sarajevo—Metković, koja je paralelna celome tom frontu. Ova pruga je uda-

ljena od fronta 50—80 km, sa dva povijena kraka prema njemu. Ova železnička komunikacija povezana je sa ostatkom mreže jednom jedinom prugom 0,76 Sarajevo—Užice—Kraljevo; produžetkom pruge od Kraljeva do Zvornika, međutim, možda bi se mogla uspostaviti još jedna veza. Ovaj otsek raspolaže i dobrom putnom mrežom, ali slabijom od one na severnom frontu zbog stvora zemljista.

Ovaj front je dug 510 km vazdušne linije.

Severni front, od rumunske granice do Save, dug je 310 km.

Zapadni front od Save do Mora dug je 200 km.

f) Na ovoj liniji ispadni ugao kod Banjaluke (gde se Vrbas uliva u Savu) nudi neprijatelju znatno olakšano osmatranje. Taj front bi se mogao povući na liniju: reka Bosna—Usora, Jajce, Split. Ova linija, koja štiti i industrijski predeo Zenica—Sarajevo, smanjuje dužinu fronta za 30 km.

Linija reka Bosna—Split može se još povući na svome centru i levom otseku ako se napusti tok reke Bosne u predelu Zenica—Prozor; tada bi ona išla Neretvom do Metkovića i štitila bi Sarajevo, ali ne i Zenicu (industrija gvožđa).

II. — Zona bitnih industrija

a) Ako Jugosloveni budu prinuđeni da evakuuišu industrijski predeo Sarajevo—Zenica, zapadni otsek fronta ići će rekom Drinom, pa će se preko planina završiti kod Dubrovnika.

Ovaj front je dug 430 km vazdušne linije od čega 160 km otpada na istočni, a 270 na zapadni otsek.

Udaljenost ovog fronta od prethodnog iznosi oko 90 km vazdušne linije; on raspolaže sa dosta dobrim komunikacijama, sem na krajnjem levom delu, gde su putevi retki.

Pošto se levo krilo ovoga fronta nalazi u blizini Albanije, njegove će komunikacije biti ugrožene eventualnim italijanskim pritiskom u pravcu Skadar—Podgorica (Titograd). I pored veoma teškog terena moguće je, ako si-

tuacija u Albaniji ne bude raščišćena, ili bar italijanska vojska potisnuta ka unutrašnjosti te zemlje, da ovaj pritisak primora levo krilo celog rasporeda na povlačenje do predela reke Lima na severnoj granici Albanije.

Isto tako i ispadni ugao na ušću Drine i Save može se ispraviti povlačenjem fronta sa reka na najbliže planine na jugu. Linija Drina—Lim pretstavlja poslednju liniju odbrane koja štiti zapadni bok severnog fronta (Sava—Dunav).

b) Ako se mora vršiti povlačenje na severnom frontu (Dunav—Sava), onda bi se, naslanjajući desni bok na Dunav (predeo Golubac—D. Milanovac) i radi održavanja veze sa rumunskom vojskom, odbrana mogla da pruži na liniju: Crni Vrh (911, severoistočno od Petrovca)—Svilajnac—Rača—Rudnik (1132)—Suvobor (864)—Maljen (970, severozapadno od Lazarevca)—Medvednik (1247 severozapadno od Valjeva).

Ova linija (koja bi pošto se napusti četrdesetak kilometara teritorije po dubini, i dalje štitila industrijski predeo Kragujevac—Užice) duga je 350 km, od čega otpada:

- 180 km na severni otsek fronta i
- 170 km na zapadni otsek do albanske granice.

c) Ako bi se i ova linija morala napustiti, povlačenje će se izvršiti na liniju (sa istoka na zapad): predeo Vidin—Zaječar—Rekovac ili još južnije, zapadno od Morave — visovi južno od Užica—Priboj pa odatle prema Limu.

Vazdušna dužina ove linije iznosiće 370 km, od čega 270 km otpada na njen severni, a 100 km na njen zapadni otsek.

Desno krilo severnog otseka fronta produžavalо bi se obavezno Dunavom, pod uslovom da Bugarska dotle bude potpuno likvidirana.

d) Južno od ove linije postoje uzastopne linije za povlačenje:

A) Reka Lom, ili još južnije severni deo Sofiske višoravni, tj. planina Berkovica, Mučibaba — kote 1792—2010, reka Nišava, Niš, Prokuplje. Ona bi mogla ići uлево ili linijom Požar (1163)—Suvo Rudište (2017)—reka Raška— reka Ibar—Mokra Gora ili pak, povijajući se još

više i napuštajući potpuno Kosovsku ravnicu od Prokuplja linijom Podujevo—Priština—Uroševac—Prizren.

Celokupna dužina fronta na jugoslovenskoj teritoriji iznosila bi u prvom slučaju 290, a u drugom 270 km po južnjoj liniji.

B) Južni otsek Sofiske visoravni: Vitoš, Crna Gora, Golemi Breg—Surdulica—Vranje—Skopska Crna Gora, Šar-Planina.

Ovaj front između Albanije i Bugarske iznosio bi 170 km.

C) Linija Čustendil—Skoplje—Tetovo.

D) Linija Bregalnica—planina Babuna—reka Golema.

8. — Ukratko, dužina glavnih mogućih linija odbrane, računajući u vazdušnoj liniji iznosi:

— linija Dunav—Sava—Drina—Vrbas—Krka—Šibenik ili Split 510 km;

— linija Dunav—Sava—Drina—Bosna—Split 480 km;

— linija Dunav—Sava—Drina—Dubrovnik, 430 km;

— linija Dunav—Sava—Drina—Lim—albanska granica, 420 km;

— linija južno od Dunava (Rača)—Drina—albanska granica, 350 km;

— linija Vidin—Zaječar—Rekovac (ili zapadno od Morave)—Užice—Lim—albanska granica 370 km;

— linija Nišava—Niš—Prokuplje—Tutin—Gusinje, 290 km;

— linija Nišava—Niš—Prokuplje—Priština—Prizren, 270 km;

— linija južni otsek Sofiske visoravni—reka Morava—Šar-Planina, 170 km i

— linija kod Skoplja (Čustendil—Tetovo, 160 km).

9. — Da li je moguće da jugoslovenska vojska sama i za koje vreme brani istaknute linije? Po ovome se ne može dati mišljenje.

Samo, radi opšte orientacije i dobijanja prestatave, možemo dati sledeće brojne podatke:

Ako Jugosloveni prema Bugarskoj angažuju 6 pešadijskih i 1 konjičku diviziju, ostaće im za borbu sa osvajačem sa severa 18 pešadijskih divizija, 2 planinske brigade i 2 konjičke divizije.

Izgleda da se tim snagama (12—14 divizija u prvoj liniji i 4—6 u rezervi) ne može dovoljno dugo da brani front preko 400 km od moćnog i prekaljenog neprijatelja, čija je i nadmoćnost u vazduhu očigledna. Iz toga možemo zaključiti da bi jugoslovenskoj vojsci trebalo savetovati da brani samo liniju Dunav—Sava—Drina, na kojoj bi još u početku nagomilala gro svojih snaga, ostavljajući napred samo slab zastor, koji bi se pod borbom povlačio.

Mogućnost održanja ove linije zavisiće od vremena potrebnog južnim snagama za intervenciju te zbog toga neophodnost likvidiranja Bugarske postaje sve očiglednija.

10. — Najzad, setimo se da su Srbi za vreme operacija 1914—1915 branili front Dunav—Sava—Drina i da su neprijateljsku pažnju u to vreme naročito privlačili predeli u trouglu Drina—Sava (front Ljubovija—Obrenovac), a s druge strane Dunav koji je forsiran kod Beograda i Smedereva.

Ne zaboravimo da je padu Srpskog fronta znatno do-prineo bugarski napad na njegovu pozadinu.

GLAVA V

OPERACIJE U RUMUNIJI

(Karta 1:500.000)

1. — U okviru proširenja sukoba na Balkansko Poluostrvo, opšti cilj operacija u Rumuniji treba da bude:

a) Prvo, da se zaustavi napadač na liniji s ove strane granice, koja, s jedne strane, osigurava iskrcavanje anglo-francuskih snaga na Crnome Moru i spajanje vojski koje nadiru s juga i sadejstvuju u Bugarskoj sa rumunskom vojskom (prvenstveni faktor), a s druge strane, štiti rumunske industrijske i vojne centre. I ovaj front treba da se naslanja na jugoslovenski front.

b) Drugo: da se na toj liniji dâ odlučna bitka svima za to namenjenim snagama.

2. — Osim toga, treba predvideti da će se operacije protiv Bugarske preduzeti i sa rumunske teritorije (vidi glavu ove studije, posvećenu Bugarskoj).

3. — Né može se još sad utvrditi vreme za koje će anglo-francuske snage i snage s juga koje će operisati protiv Bugarske, moći da se spoje sa rumunskom vojskom.

Anglo-francuska pojačanja iskrcaće se u Konstanci i Galcu, a iz tih pristaništa moći će železnicom da se prevezu na Ruski ili Nemački front.

Za likvidiranje Bugarske biće potrebno južnim balkanskim državama u najboljem slučaju oko dva meseca (tu je uračunato i vreme potrebno za mobilizaciju i koncentraciju). Ovde svakako treba dodati i vreme potrebno za pregrupisavanje snaga i njihovo pomeranje unapred do linija koje drži rumunska vojska.

Još se ne zna koliko će to trajati, pošto se već sada ne može znati koji će front u to vreme držati rumunska vojska, ojačana još neutvrđenim brojem anglo-francuskih trupa.

4. — Glavni rumunski industriski i vojni centri skoncentrisani su s jedne strane u predelu ograničenom lukom Transilvanskih Alpa: Brašov—Mureš—Sibiu—Rešica i oko Bukurešta i Ploeštija, gde se nalaze glavni petrolejski centri.

Sem toga, Dobrudža i delta Dunava imaju primarnu važnost za pomorske komunikacije i dodir sa Englezima i Francuzima.

5. — Radi orientacije, navodimo sledeće podatke u brojevima:

a) dužina rumunskih granica (u vazdušnoj liniji)	
prema Rusiji	450 km
prema Poljskoj (ruska) granica . . .	150 km
prema Mađarskoj	430 km
prema Jugoslaviji	300 km
prema Bugarskoj	450 km
obale	360 km

b) Prosečna udaljenost između nemačke i rumunske granice, preko Mađarske, iznosi 90—230 km.

c) Transilvanski Alpi prosečno su od mađarske granice udaljeni 150 do 300 km.

d) Ruska je granica od bugarske, preko Rumunije, prosečno udaljena 400 km.

e) Konstanca je od bugarske granice udaljena 100 km, a Galac od ruske 200 km.

f) Bukurešt je od bugarske granice udaljen 45 km.

6. — Ako Rumuniju podelimo na dva dela linijom koja sa istoka ide na zapad, a prolazi kroz Cincinai—Jaš—Roman—luk Transilvanskih Alpa—Oršava, od kojih će južni predeo imati da se brani po svaku cenu, imaćemo sledeći raspored mobilizacijskih centara (34 pešadijske divizije, 4 planinske brigade, 4 konjičke divizije, 2 motorizovane brigade):

a) Predeo severno od te linije (zona za povlačenje):

7 aktivnih pešadijskih divizija;

2 aktivne planinske brigade;

1 aktivna konjička divizija;

3 rezervne pešadijske divizije.

b) Predeo južno od te linije:

15 aktivnih pešadijskih divizija;

1 aktivna planinska brigada;

2 aktivne konjičke divizije;

9. rezervnih pešadijskih divizija;

1 rezervna planinska brigada;

1 rezervna konjička divizija.

Ovaj raspored skopčan je sa izvesnim nezgodama, pošto se oko trećine rumunske vojske mobiliše u oblastima koje treba evakuisati.

7. — Ako ispitamo oblik Rumunije u odnosu na predviđene operacije protiv verovatnih napadača sa severa, uočićemo sledeće opšte linije za odbranu:

I. — Linija poslednjeg otpora

Linija, koja štiti petrolejska polja i pristaništa Konstancu i Galac, išla bi sa istoka na zapad Dnjeprom, po mogućtvu na Jaš, oslanjajući se na Karpatе, pa zatim prema jugu i zapadu, lukom Transilvanskih Alpa (prelazi Buzeu, Predeal, Tr. Rošu, Lainici i Vulkan) i izbila bi na jugoslovensku teritoriju na Dunavu.

Ovaj front iznosio bi u vazdušnoj liniji:

— za otsek istočno od Karpata (prema Rusiji) 400 km;

— za otsek zapadno od Karpata (prema Mađarskoj) 500 km.

Ovaj front obrazuje ispadni ugao u predelu istočno od Jaša, koji se naslanja na Karpate. Zemljiste nije podesno za neprijateljski napad sa ove izbočine. Međutim, ako bi taj napad uspeo, doveo bi do raskida celoga fronta.

Ovaj ispadni ugao mogao bi se izbeći bilo pomerenjem otseka fronta zapadno od Karpata na sever od Transilvanskih Alpa, bilo povlačenjem trupa koje drže ispadni ugao Karpati—Jaš—Cincinav na liniju donji Dnjestar—Huzi—Baku; ovo bi rešenje bilo nepovoljno, pošto ta linija ne pruža nijednu prirodnu prepreku; ova linija krajnjeg povlačenja što se tiče otseka istočno od Karpata, prema našim izveštajima, utvrđena je od ušća Dnjestra do Jaša (Dnjestar—reka Bakul—Jaš) i od Bakua na sever. Ne raspolažemo nikakvim izveštajima o utvrđenjima izgrađenim na otseku između Pruta i Sereta.

II. — Zona s one strane linije poslednjeg otpora

a) Na otseku fronta istočno od Karpata (prema Rusiji) ova zona, pošto linija Dnjestar—Cincinav ostaje stabilna, nudi dobre uslove samo ulevo. Na njoj postoje dve uzastopne prirodne linije za odbranu: granična linija Dnještra iza Cincinava i linija Pruta iza Jaša.

b) Na otseku zapadno od Karpata (prema Mađarskoj) imamo sledeće linije:

1. — Granična linija, sa severa na jug, masiv Rodnej—Baja Mare, istočno od Oradea—Libova (istočno od Arada)—Lugoš—Oravica. Ova je linija, prema našim izveštajima, utvrđena u predelu Baja Mare, u dolini reka Somesul Oradejski, Beretau i Grizul Repeda i, zapadno od linije Arad—Temišvar, u dolini Muresula; ona je duga 400 km vazdušne linije.

2. — Linija s ove strane i na otstojanju 100 km od granice: Masiv Rodnej—Baja Mare—Zalaov—Siusea—Vaskau—Dobra—Oravica. Ova linija, koja se naslanja na utvrđenja Baja Mare, takođe je utvrđena na otseku Siu-

sea—Vaskau i Dobre (odbrana doline Muresula). Duga je, otprilike, kao i ranija.

3. — Dalje ka unutrašnjosti, oba krila snaga koje se povlače mogla bi se utvrditi na uporištima Karpata, dok bi centar, koji raspolaže većim prostorom, mogao da iskoristiće prirodne prepreke, koje čine reke Somesul i Muresul.

III. — Zona s ove strane linije poslednjeg otpora

a) Na manevar u ovoj zoni uticao bi:

— stepen pritiska Rusa i Nemaca (prinudno povlačenje);

— vojna situacija u Jugoslaviji (odbrana ili napuštanje linije Dunava) i

— vojna situacija u Bugarskoj (njeno izbacivanje ili neizbacivanje iz borbe).

b) Jak ruski pritisak, koji bi rumunske i anglo-francuske armije prinudio na povlačenje, nagnao bi da posednu liniju ušće Dunava—Galac—predeo Fokšana. Ona linija napušta Galac, ali ipak štiti Konstancu.

c) Jak nemački pritisak na levo rumunsko krilo ili čak opštim pravcem Brašov—Bukurešt, primorao bi rumunsku vojsku na duboko povlačenje i doveo je u izvanredno delikatan položaj.

Predeo južno od Transilvanskih Alpa do Dunava prosecaju mnogobrojne reke. Izvesne od njih mogu predstavljati ozbiljne prepreke. Sve ove reke teku sa severa na jug ili sa severozapada na jugoistok. Ovaj predeo ne predstavlja nikakvu prepreku za nadiranje sa zapada na istok.

Neprijateljski pritisak, koji bi rumunsku vojsku primorao da napusti Transilvanske Alpe i da se povuče na jug, može da izazove i njenu katastrofu; rumunska vojska povlačeći se na jug, morala bi svakako da otstupa više od 200 km u vazdušnoj liniji dok se ne prebaci preko Dunava. Ovo bi povlačenje bilo izvanredno rizično, čak iako bi savezničke snage sa juga, po likvidiranju Bugarske, imale vremena da zauzmu položaj na Dunavu.

Izgleda da je prirodan put za povlačenje sa zapada na istok. U tome slučaju rumunska vojska bi mogla da se koristi uzastopnim preprekama, koje nudi zemljište.

Linija Turnu-Magurele—Ramnikul—Valsea—(linija Olta)—centralni otsek Transilvanskih Alpa—Fokšani—Galac (linija Seretula)—Dunavska delta izvanredno je važna za operacije s ove strane linije poslednjeg otpora. Ova linija štiti petrolejski predeo. Ona je duga 550 km vazdušne linije.

Ako se rumunska vojska povuče na ovu liniju, dodir sa Jugoslavijom, — Dunavom — može se održati samo ako je Bugarska ranije neutralisana. U protivnom, ona bi ostavila slobodno polje za spajanje severnih agresora sa bugarskom vojskom.

8. — Zasada ne možemo znati koliko će rumunska vojska moći da se odupre na ovim uzastopnim linijama otpora.

Ako prepostavimo da Rumunija angažuje 4 divizije protiv Bugarske, njoj će za odbranu od severnih agresora preostati:

- 30 pešadijskih divizija;
- 4 planinske brigade;
- 4 konjičke divizije i
- 2 motorizovane brigade.

Biće nemoguće da se ove snage (umanjene za 7 do 8 divizija koje će se držati u opštoj rezervi), a znatno istrošene za vreme povlačenja, mogu same uspešno odupirati nemačkoj ili rusko-nemačkoj ofanzivi.

Ovde ponovo vidimo zašto se nameće potreba brzog likvidiranja Bugarske, u kome bi slučaju rumunska vojska ne samo raspolagala sa 4 divizije, nego bi mogla brzo da dobije i znatna pojačanja.

9. — Radi orijentacije dajemo neke pojedinosti o poходу на Rumuniju 1916. Onda je napad na Rumuniju izvršen:

- najpre s juga, u Dobrudži, kada su se Rumuni povukli ka donjem Dunavu;
- zatim, a to je bio i glavni napad, sa severa, protiv rumunskog levog krila (prelazi Vulkan i Lainici).

Ovi su klanci bili osvojeni, a rumunske trupe potisnute na Oltu. Zatim je njihov front na Olti probijen fron-

talnim napadom i ugrožavanjem pozadine (prelazom preko Dunava) kod Svištova. Rumuni su se prvo povukli u oblast Bukurešta, a zatim više na severoistok prema predelu Galac—Fokšani, održavajući još uvek severni otsek Karpata.

Ukratko, nemački manevar sastojao se u obuhvatu Transilvanskih Alpa sa zapada, u vezi napada sa juga.

GLAVA VI

OPERACIJE PROTIV ALBANIJE

1. — Cilj operacija koje se imaju preduzeti u Albaniji, pri pretpostavci da se sukob proširi na Balkansko Poluostrovo, sastoji se u najbržem uništenju italijanskih snaga u Albaniji.

2. — Iako je cilj tih operacija istovetan sa ciljem operacija protiv Bugarske, one će se razlikovati:

a) *U pogledu vremena*: Mi smo sve svoje proučavanje zasnivali na apsolutnoj potrebi da ne čekamo da Bugarska nas napadne, već da preduzmemo inicijativu za operacije protiv ove zemlje čim bi izgledalo da mogući agresori sa severa ili istoka preuzimaju preteće mere, i to čak i ako bi se Bugarska izjasnila da želi da ostane neutralna. U pogledu Albanije, doklegod Italija ostane neutralna, ograničićemo se na osmatranje italijanskih snaga, čak i ako severne balkanske države već budu napadnute, a operacije ćemo otpočeti tek ako Italija, napuštajući svoju neutralnost, pride našim protivnicima; na taj način, suprotno postupku prema Bugarskoj, inicijativa za operacije u Albaniji moraće se prepustiti Italijanima.

b) *U pogledu potrebnih snaga*: Dok još sada možemo da procenimo broj snaga koje treba angažovati protiv Bugarske, isti proračun ne može se vršiti i za Albaniju. Nama je poznata današnja snaga italijanske vojske u Albaniji, ali se ona lako može povećati upućivanjem snaga iz Metropole čiju jačinu ne možemo predvideti.

c) *U pogledu manevra*: Dok protiv Bugarske namejavamo da, po osiguranju potrebne nadmoćnosti u živoj sili, još u samom početku preduzmemo ofanzivne operacije, ne možemo isto to učiniti i protiv Albanije, pošto ne

znamo da li ćemo zadobiti tu nadmoćnost; ovo će zavisiti od naših snaga i sredstava u dotičnom trenutku. Stoga je moguće da budemo primorani u početku samo da se branimo.

3. — U toku daljeg izlaganja proučićemo kako defanzivne tako i ofanzivne operacije protiv Albanije.

Ovo je proučavanje opšte prirode, a zasniva se poglavito na zemljištu, pošto u pogledu italijanskih snaga sa kojima ćemo imati da se borimo, ne raspolažemo potrebnim elementima.

I. — Defanzivne operacije protiv Albanije

4. — Pošto nameravamo da što pre (čim budemo raspolagali potrebnim snagama) predemo u ofanzivu sa namenom da Italijane nabacimo na more, očigledno je da bi cilj naše ofanzive u Albaniji trebalo da bude:

- a) da što manje zemljišta ustupimo italijanskim snagama;
- b) da sebi obezbedimo podesne polazne položaje, čak i na albanskoj teritoriji.

5. — Ispitaćemo sva vojišta, počev sa juga.

A. — EPIR

a) Linija Kalamas—Elaja (Kalpaki)—planina Smolika treba da pretstavlja liniju poslednjeg otpora.

b) Bilo bi veoma korisno ako bismo mogli da se zadržimo na graničnim položajima i da ih taktički još ojačamo zauzimanjem izvesnih tačaka na albanskoj teritoriji.

Granični položaj iziskuje razvoj jačih snaga nego položaj Kalamas—Smolika.

c) U slučaju da radi omogućavanja pomorskih operacija na Jadranu treba raspolagati celim Krfskim Kanalom, bilo bi celishodno preduzeti delimičnu ofanzivu sa ciljem da zauzimanjem džepa Santi Karanta—Delvino—Konispolis, osiguramo za sebe celokupnu albansku obalu prema Krfu.

B. — GRČKA ZAPADNA MAKEDONIJA

- a) Položaj poslednjeg otpora treba da bude na liniji planina Vojon—planina Vernon—planina Varnus.
- b) Bilo bi korisno ako bismo se mogli držati na položajima s ove strane granice (na visovima, koji se uglavnom nalaze na 2 do 4 km od nje). Ovaj je položaj ekonomičniji od prvoga.
- c) Bilo bi korisno težiti da, po mogućству, još od samog početka zauzmemmo i posednemo sve položaje duž grčko-albanske granice, a naročito u dolini reke Devoli. Ovaj je položaj podesan za odbranu, jer neprijatelja lišava izvanredne osnovice za napad.
- d) U slučaju ako bismo preduzeli ograničenu ofanzivu, morali bismo težiti da zauzmemmo masiv Morava—Galičica i saobraćajni čvor Korču. Sa ovim položajem znatno bi se olakšala naša odbrana, a on bi na svaki način pretstavljaо prvi cilj buduće ofanzive.

C. — JUGOSLOVENSKA ZAPADNA MAKEDONIJA

- a) Linija poslednjeg otpora (u vezi sa grčkim frontom) treba da bude: vis Varnus—Paklenska Planina—Bistra Planina—Rudoka Planina i Šar-Planina.
- b) Bilo bi korisno ako bismo mogli zadržati granični položaj između Prespanskog i Ohridskog Jezera—Stogovo Planine—zapadnih padina planine Bistre—Rudoke—Šar-Planine.
- c) Bilo bi interesantno pokušati da zauzmemmo, ako blagovremeno budemo raspolagali potrebnim snagama (u samom početku neprijateljstava sa Italijom) položaje na albansko-jugoslovenskoj granici: masiv Galičice (odbrana otvora između oba jezera, ugrožavanje italijanskih komunikacija između unutrašnjosti Albanije i Korče), predeo Radovišta (severoistočno od Struge), radi zatvaranja ovoga napadnog pravca i da otsečemo transverzalu Korča—Lim-brazdi—predeo Debra, radi zatvaranja pravca nadiranja.

D. — PREDEO KOSOVA

a) Kratko rastojanje (60 km vazdušne linije), od granice do železničke pruge Skoplje—Priština—Kraljevo i nedostatak prirodnih prepreka po dubini, primoravaju nas na izvođenje odbrane što bliže granici. Samo proučavanjem zemljišta moglo bi se saznati da li granična linija reke Beli Drim, koja se na jugu oslanja na Šar-Planinu, a na severu na planinski predeo Peć, može da posluži kao linija poslednjeg otpora, ili bi trebalo potražiti neke druge položaje bliže granici.

b) Zbog izuzetne važnosti predela Kosova bilo bi korisno ako bismo još u samom početku neprijateljstava sa Italijom mogli da posednemo prirodno jake položaje s obe strane granice.

E. — SEVERNA GRANICA ALBANIJE

a) Pravac Podgorica—Skadar je od naročitog interesa. Uopšte uzevši trebalo bi težiti da se držimo na po-bočnoj liniji Cetinje—Podgorica—Kolašin—Andrijevica—Peć.

b) Ako bismo raspolagali dovoljnim snagama, mogli bismo preuzeti ograničenu ofanzivu, čiji bi cilj bio zauzeće Skadra.

II. — Ofanzivne operacije protiv Albanije

6. — Pošto je cilj ovih operacija da se italijanske snage u što je moguće kraćem vremenu bace u more, u našem je interesu da ih sa svih glavnih pravaca snažno napadnemo. Takva akcija moći će da spreči protivnika da brzo manevruje po svojim unutrašnjim pravcima i da iskorišćuje zemljište, koje je veoma povoljno za odbranu; ona će takođe imati za dejstvo sprečavanje upućivanja jakih pojačanja iz Italije.

S druge strane, stvor zemljišta ne dopušta upotrebu jačih snaga na ovim pravcima, pa nas tako primorava da napadamo sa svih pravaca, kako bismo potpuno iskoristili sve postignute uspehe.

7. — Operacije protiv Albanije vršiće se u početku u dve podvojene ofanzive iako sa istim strategiskim ciljem i vremenski povezane.

To su:

— s jedne strane, operacije koje sa grčke teritorije (Epir—Zapadna Makedonija) otpočinju protiv Južne Albanije;

— s druge strane, operacije koje protiv Severne Albanije počinju sa jugoslovenske teritorije (predeo Prizrena i Titograda).

Dodir između te dve grupe održavale bi trupe koje nadiru u pravcu Debar—Struga—Kičevo.

Krajnji cilj ovih ofanziva će biti:

— iz Epira: zauzimanje Valone i teritorije južno od te varoši;

— iz grčke Zapadne Makedonije: zauzimanje Drača;

— sa jugoslovenske teritorije: zauzimanje Skadra i Tirane i sadejstvo u operacijama za zauzimanje Drača.

8. — Opšti pravci nadiranja, počev s juga na sever, jesu:

A. — EPIR

a) Filijates—Konispolis—Delvino—Santi Karanta, u kombinaciji s opštim pravcem:

Elaja (Kalpaki)—Georgukates—Delvino—Santi Karanta;

b) Elaja (Kalpaki)—Georgukates—Argirokastro—Tepeleni, a zatim Valona, u kombinaciji s opštim pravcem:

Elaja (Kalpaki)—dolina Vojuše—Tepeleni—Valona.

B. — GRČKA ZAPADNA MAKEDONIJA

Od Florine i Kostura prema Korči, a odatle dolinom reke Devoli (glavni napad) i duž doline reke Uzuna prema Beratu.

Ofanziva dolinom reke Devoli imaće za cilj da s juga obide utvrđene položaje u predelu Limbrazdija. Pomoćna ofanziva potpomoći će glavnu; obe bi imale za cilj zauzimanje petrolejskog predela Kucovo, ravnice Musaki i najzad, Dračkog pristaništa, u sadejstvu sa jugoslovenskim snagama.

C. — JUGOSLOVENSKA TERITORIJA

Glavna ofanziva vršiće se opštim pravcima Kosovo—Kukuš—Oroši prema Tirani i Draču i Podgorica—Skadar—Miloti prema Tirani i Draču.

Centar će nadirati iz Debra i Struge ka Elbasanu, oda-kle će u saradnji sa snagama koje nadiru dolinom reke Devoli nastupati ka Tirani i Draču.

9. — Bilo bi korisno da se još u samom početku neprijateljstava preduzmu kombinovane pomorske i vazduhoplovne operacije, koje bi imale za cilj da mnogobrojnim naletima i žestokim bombardovanjem albanskih, a po mogućству i italijanskih pristaništa, zaustave ili bar veoma otežaju upućivanje svih vrsta pojačanja iz Italije u Albaniju.

Atina, marta 1940

Aleksandar Papagos
korpusni general

GLAVNI GENERALŠTAB
GRČKE VOJSKE

POVERLJIVO

A. P. br. 115342

Atina, 23 marta 1940

NAČELNIK GLAVNOG GENERALŠTABA GRČKE VOJSKE
GENERAL ALEKSANDAR PAPAGOS
MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA
DIREKCIJI ZA POLITIČKE POSLOVE

BALKANSKO ODELJENJE

Predmet: „*Dodir između generalštabova država Balkanskog sporazuma*“

U odgovoru na dokument Pov. br. 5770 od 1 marta 1940, čast mi je izvestiti Vas da je II član „Razni predlozi“ Protokola 8 redovnog zasedanja Balkanskog sporazuma, održanog 2, 3 i 4 februara u Beogradu, redigovan ovako:

b) „*Dodir između četiri glavna generalštaba. — Na predlog gospodina pretsednika Metaksasa, Savet je odlučio da se umesto uobičajene konferencije načelnika glavnih generalštabova uspostavi u sadanjim prilikama prost dodir,*

diskretan ali direktni, između četiri glavna generalštaba, radi proučavanja raznih problema odbrane koji interesuju četiri savezničke države“.

Pored toga želim da Vas izvestim da me je Nj. eks. pretsednik vlade usmeno izvestio da će se pomenuti dodir omogućiti jednim savetom, koji bi pod mojim pretsedništvom zasedavao u Atini. Vojni izaslanici ostale tri savezničke države učestvovaće u njemu kao pretstavnici svojih generalstabova.

Pošto do danas nisam primio nikakvo saopštenje u ovom pogledu, molim Vas da vladama naših Saveznika izvolite saopštiti da sam spreman da otpočnem svoju saradnju sa pretstavnicima njihovih generalstabova.

Aleksandar Papagos
korpusni general

TELEGRAM MINISTARSTVA SPOLJNIH POSLOVA^a
„VLADAMA RUMUNIJE, TURSKE I JUGOSLAVIJE

Čast nam je saopštiti Vam da je grčki Generalstab u svakom pogledu spreman za saradnju sa savezničkim generalstabovima, radi uspostavljanja dodira predviđenog članom b) „Razni predlozi“ Protokola 8 redovnog zasedanja Saveta Balkanskog sporazuma. Prema odluci članica Saveta, ovaj dodir treba da se uspostavi u Atini preko savezničkih vojnih izaslanika koji će sarađivati pod pretdsedništvom načelnika grčkog Generalstab-a“.

**ISTOČNOSREDOZEMNO VOJIŠTE
GENERAL**

Br. 863

Bejrut, 14 marta 1940

Gospodine Generale,

Dozvolite mi da Vam lično zahvalim za olakšice koje ste izvođeli ukazati našim vazduhoplovnim oficirima u vršenju njihovih izviđanja. S druge strane, iz njihovog izveštaja mogao sam da procenim veličinu napora koje je uložio Vaš Generalstab pri izvođenju potrebnih radova u

Grčkoj, radi omogućavanja brzog angažovanja jedinica modernog vazduhoplovstva.

Baze, koje ste nam predložili za eventualni raspored naših grupa, sasvim odgovaraju našim zahtevima, izuzev veoma malog Almirosa i neravnog Lembeta. U predelu Larisa — Volos, naročito nam odgovaraju tri terena: Kardica, Farsala i Nea Angkijakos zbog njihovog lakog snabdevanja preko Volosa.

Radovi preduzeti u cilju poboljšanja prilaznih puteva za opsluživanje ovih terena mnogo će povećati njihovu korisnost. Stalo mi je da Vam na svemu tome izrazim svoju zahvalnost.

Izvolite, gospodine generale, primiti uverenje o mome vrlo visokom poštovanju i odanom sećanju.

Vegan

GRČKI GLAVNI GENERALŠTAB
GENERAL

Atina, 28 marta 1940

Gospodine Generale,

Čast mi je potvrditi Vam prijem pisma od 14 marta 1940 godine, koje ste mi lično uputili, te Vas molim da verujete da sam osećao veliko zadovoljstvo s jedne strane što su Vaši vazduhoplovni oficiri naišli kod nas na predu-sretljivost potrebnu za uspešno izvršenje svog zadatka, s druge strane što ste iz njihovog izveštaja mogli da zaključite da su napori naših odgovarajućih službi za organizovanje vazduhoplovnih baza kod nas bili u skladu sa svojim ciljem, kao i što postignute rezultate smatraste za zadovoljavajuće. Kroz vrlo kratko vreme biće spremne za upotrebu naše tri baze u predelu Larisa—Volos, a to su ustvari baze kod Larise, Kardice i Nea Angkijakosa.

Baza u Almirosu svakako ne odgovara zahtevima modernog vazduhoplovstva, ali ona ne spada u prvi red hitnosti. Kao što to predviđa naš plan izgradnje baza, a pošto se može proširiti i prilagoditi bez mnoga izdataka i rada, taj teren će uskoro biti podešen kao rezervna baza. Isto tako stoji stvar i sa terenom kod Lambeta.

Na svim terenima koji su za nas od interesa produžuju se radovi i njihovo potpuno uređenje biće završeno u najskorije vreme.

Uopšte uzev, u pogledu ubrzanja svojih priprema mi činimo sve što je u našoj moći, ali nam je, što besumnje i sami znate, potrebno još mnogo materijala, naročito u pogledu artiljerije, protivtenkovskih oruđa i protivavionske artiljerije.

Grčka bi Vam vojska, gospodine generale, bila veoma zahvalna, ako biste svoj visoki upliv izvoleli uložiti kod vlade Republike da nam se materijal koji smo poručili, isporuči što je moguće pre, da bi se ritam naše vojne pripreme ubrzao kolikogod je moguće i da bi grčka vojska bila što skorije gotova za svaku eventualnost.

Molim Vas, gospodine generale, da uz uverenje o mome vrlo visokom poštovanju izvolite primiti izraze mojih najiskrenije odanih osećanja.

Al. Papagos

AMBASADA KRALJEVINE GRČKE
POMORSKI I VAZDUHOPLOVNI
IZASLANIK

A. P. 232

Berlin, 17 avgusta 1940

GENERALŠTABU MORNARICE

I

GENERALŠTABU VAZDUHOPLOVSTVA

1. — U vezi mog izveštaja Pov. br. 2508, kojim sam sažeto izneo reakciju nemačke štampe povodom ubistva bandita Hodže i mojih telegrama 230 i 231, čast mi je izvestiti Vas da je nemačka štampa detaljno objavila sve danoćne izveštaje Agencije Stefani, ali ne opredeljujući se po ovoj stvari i ne izražavajući se nepovoljno o nama.

Posle sastanaka sa mnogim ličnostima naš ataše za štampu došao je do sasvim jasnih zaključaka da nemačko Ministarstvo propagande smatra za svoju dužnost da objavi sve italijanske zvanične izveštaje i odgovarajuće komentare štampe, pošto je istu obavezu uzela na sebe i itali-

janska štampa u odnosu na nemačku. Međutim, to ne znači da se i Berlin opredelio.

S druge strane, činjenica da se nemačka štampa uzdržala od svakog komentara po predmetu afere iz Čamurije, pretstavlja očigledan znak simpatije prema nama.

2. — 14 avgusta japanski pomorski vojni izaslanik rekao mi je da, prema njegovim obaveštenjima, žestoka kampanja italijanske štampe nema za cilj pronalaženje izgovora za neposredan napad na nas, već pripremanje terena za nove italijanske zahteve u pogledu Epira i Krfa.

Prema tim istim obaveštenjima, trebalo bi očekivati u kratkom roku pogoršanje italijanske provokacije, s ciljem da stvori pogodne preduslove za vojnu akciju protiv nas.

Istog dana, moj švedski kolega, našavši se u Admiralitetu i diskutujući o italijansko-grčkom pitanju, izrazio je bojazan da sve ove italijanske provokacije imaju jedini cilj da pripreme neposredan napad na nas. Odgovorenog mu je da je ova pretpostavka isključena. Hitler nije raspoložen da Italiji dozvoli da napadne Grčku i na taj način zapali Balkan, na kome je održavanje mira već koštalo mnogo npora.

3. — Juče me je posetio g. fon Abel od firme Hensel, koga sam molio da interveniše kod nemačkog Ministarstva spoljnih poslova da ubrza isporuku poručenih aviona i da sondira namere tog Ministarstva u ovom pogledu pre no što bismo mi uputili zvaničan demarš.

Saopštavajući mi ono što je, pre nekoliko časova, čuo u Ministarstvu spoljnih poslova, g. fon Abel je izgledao izvanredno uznemiren.

G. fon Abel je u više mahova imao prilike da dokaže svoje prijateljsko raspoloženje prema našoj zemlji, i izvanredno uzbuđen, zamolio me da na neki način dostavim obaveštenja, koja je on uspeo da prikupi, te da spasemo što se još može spasti.

On mi je dao sledeća obaveštenja:

a) Prema svemu što je čuo, on predviđa opasnost neposredne italijanske agresije protiv nas. Italiji je cilj da od Grčke načini neku vrstu protektorata. Italija ne može da podnosi da pored nje postoji jedna slobodna i nezavisna

država koja svoju spoljnu politiku upravlja prema svom nahođenju, a protivno italijanskim interesima, i koja „pri sadašnjim okolnostima strategije i tehničkog napretka, može, sada ili u budućnosti, da pruži velikim silama baze za napad na Italiju i njene kolonije. Pored toga, ta zemlja gospodari pomorskim putevima između Metropole, Dodekaneza i Sueca.“

b) Treba da očekujemo iznenadni napad iz Albanije, i iskrcavanje na našim zapadnim obalama i ostrvima kao i istovremen moći napad iz vazduha na naše glavne strategiske centre, a specijalno na Larisu, Solun i arsenal na Salamini.

G. fon Abel je savetovao da svoje vazduhoplovne baze prenestimo i postavimo na privremene tajne aerodrome. Italijanski napad biće istovremeno izvršen na celu Grčku i sa svih pravaca, na suvu, sa mora i iz vazduha, kako nam ne bi dozvolili da svoje snage koncentrišemo i pružimo ozbiljan otpor.

c) Neprestane italijanske provokacije, bombardovanja, povrede granice itd. imaju za cilj da nas nagnaju na mobilizaciju. Čim bude potpisana ukaz o mobilizaciji, Italija će početi da izvodi svoj plan, to jest da nas iznenada napadne. Optužujući nas da mobilišemo da bismo nju napali uz pomoć Engleza, ona će naći izgovor koji traži da bi sebe opravdala pred međunarodnim javnim mnenjem.

Moj sabesednik mnogo je insistirao na ovom poslednjem obaveštenju i molio me da Vam ovu italijansku odluku saopštим, kako bismo izbegli da Italiji sami pružimo izgovor koji ona traži. Dodao je da se, prema obaveštenjima prikupljenim u Berlinu, smatra za gotovo sigurno da nas Italija neće napasti ako ne budemo mobilišali. Ona će, bez ikakve sumnje, produžiti svoje provokacije do kraja rata i težiće da tada zadovolji svoje zahteve na kongresu mira na naš račun.

d) Prema onome što mu je rečeno u Ministarstvu spoljnih poslova, moj sabesednik smatra da su italijanski zahtevi veoma veliki. Italija teži da se dočepa svih strategiskih tačaka naših obala, te da na taj način parališe svaku mogućnost odbrane u budućnosti i da nas natera da vodimo spoljnu politiku države pod njenim protektoratom.

Ukratko, Italija bi želela na nam ostavi samo unutrašnjost naše države, ona bi zauzela sva naša ostrva i obale, kao i naše severne provincije.

e) Ova obaveštenja smatra toliko pozitivnim, da je došao da mi izjavi kako je u nacionalnom interesu Grčke da se ne brani kako bi izbegla da bude sasvim pokorena. Ako se Grčka pomiri sa sudbinom sličnom Danskoj, preostaće joj neka vrsta nacionalnog opstanka i mogućnost da, u dalekoj budućnosti, učestvuje u novim političkim kombinacijama pomoću kojih bi težila da ispravi učinjenu joj nepravdu.

f) Berlin je tačno obavešten o situaciji u Albaniji i Jugoistočnoj Evropi i priznaje da je italijanska politika čisto imperijalistička i slična ruskoj politici prema baltičkim državama i Rumuniji. U slučaju Rusije, Nemačka je podnela sve te provokacije, ne mogući da na njih reaguje, pošto je angažovana u borbi na život i smrt sa Zapadom; isti je slučaj i danas kad Nemačka ne može ozbiljno da reaguje na italijanske planove. U Berlinu se veruje da sada italijanskom spoljnom politikom ne upravlja Mussolini lično već klika Starače, Gajda, itd., koja ga i nagoni na ovu izvanredno pustolovnu politiku. Nemci tu politiku prate sa sve većom uzinemirenošću, ali se to ne odaje.

U Berlinu se za budućnost predviđa italijansko-nemački antagonizam. Bilo bi sasvim u interesu Grčke da i dalje postoji kao država, kako bi se mogla koristiti ovim antagonizmom i ispraviti nepravde počinjene na njenu štetu.

g) Savetovao mi je takođe, ma šta se dogodilo, da naš ambasador u Berlinu ni pod kakvim izgovorom ne napušta Nemačku niti da bude opozvan. Ovo bi, rekao mi je, bila najveća politička greška, koju bismo mogli da učinimo, pošto Nemačka sa zabrinutošću prati italijansku politiku prema Grčkoj.

h) G. fon Abel me je potsetio na ono što mi je u toku minulih meseci rekao u pogledu mogućnosti razmene Kipra i jednog dela Severnog Epira i svega o čemu sam detaljno izvestio svojim izveštajem Pov. br. 165 od 13 jula 1940, upućenom načelniku Generalštaba mornarice. U me-

đuvremenu je moj sabesednik bio obavešten o obimu italijanskih zahteva u pogledu Severnog Epira.

Izbegao je da mi pruži tačne podatke, ograničivši se samo na pretpostavke, pošto, kako mi reče, ne vidi neposrednu opasnost za Grčku i ne želi da mi saopšti te veoma nepovoljne vesti dogod ne bude bio apsolutno siguran da će Italija „celo to pitanje da stavi na tapet“.

i) Najzad me je g. fon Abel zapitao da li je tačno da je pretsednik vlade 12 tekućeg meseca, javno izjavio da Grčka namerava da još više pojača trgovinske i političke odnose sa Engleskom; ovaj izveštaj stigao je iz Rima u nemačko Ministarstvo spoljnih poslova.

4. — Jutros me je posetio jedan moj strani kolega, koji mi je saopštio ovo:

a) Razgovarao je sa italijanskim pomorskim izaslanikom, koji ga je uverevao da sa žaljenjem prati sve veću zategnutost grčko-italijanskih odnosa, ali da se Grčka potpuno stavila na raspoloženje Englezima, da im je ustupila svoje pomorske baze i da sa svih svojih ostrva snabdeva englesku flotu mazutom.

Italijanski pomorski izaslanik dao je ova obaveštenja najozbiljnije, možda i sam kao žrtva laži italijanske štampe. Već sam Vam pisao o gledištima ovoga gospodina, koji je meni lično izjavio da je ubeđen da smo sa Engleskom vezani vojnim ugovorom.

b) Ista ličnost me je uveravala da je iz svih svojih razgovora u toku poslednjih dana sigurno zaključila da Italija svojim sistematskim provokacijama teži da nađe izgovor za svoju vojnu akciju protiv nas. Italija bi zauzela naše obale i ostrva i time onemogućila svaku nezavisnu politiku Grčke i svaku njenu saradnju sa drugim velikim silama protiv italijanskih interesa.

Po njemu, ova bi politika bila uperena protiv Nemačke, za koju Italija smatra da će u budućnosti pretstavljati njenoga prirodnog neprijatelja u Sredozemlju.

5. — Juče sam posetio kapetana bojnog broda Brunknera, koji u otsustvu admirala Kanarisa, sada na putu u inostranstvu, vodi nemačku obaveštajnu službu.

Bio sam u prijateljskim odnosima sa g. Bruknerom i ceo naš razgovor se razvijao u atmosferi potpune iskrenosti i uzajamnog razumevanja.

Saopštio sam mu podatke i detalje o italijanskim provokacijama, a on ih je pobeležio. Predao sam mu i komunikate Atinske agencije po pitanju bandita Hodže i otvoreno mu objasnio svoje shvatanje političke i vojne situacije. Dodirnuo sam i pitanje smešnih vesti koje Italijani šire u pogledu toboznjeg ustupanja baza Engleskoj i snabdevanja engleske flote i vazduhoplovstva. On mi je odgovorio da ne sumnja da su sve te italijanske vesti lansirane u cilju propagande, i da su netačne. On je lično svakog drugog dana u telefonskoj vezi sa nemačkim vojnim izaslanicima u Rimu i Atini. Prvi mu je dostavio sva obaveštenja, koja su mu Italijani saopštili, a prema kojima su se engleske podmornice i brodovi snabdevali sa toga i tog ostrva ili iz toga i toga pristaništa, a drugi, kome su ovi izveštaji dostavljeni radi proveravanja, sistematski demantuju sve te izveštaje kao lišene svake osnovice.

Uzgred navodim da su me često izveštavali o iskrenosti i ozbiljnosti nemačkog izaslanika u Atini i bio bih mišljenja da bi prema njemu trebalo pokazivati znake narociće naklonosti, što bi imalo za dejstvo da se još više raspoloži prema nama.

Kapetan bojnog broda Brukner nije oklevao da svu tu italijansku akciju označi kao provokaciju, ali je brižljivo izbegao da objasni cilj ovakvih njihovih postupaka. Na kraju mi je rekao da ne veruje u italijansku agresiju protiv nas. On smatra da će se sva ta larma italijanske štampe povodom afere već pomenutog bandita i italijanskih zahteva u pogledu Severnog Eира kroz dva do tri dana stišati, i da se o tome neće više govoriti. Pri našem rastanku trudio se da me umiri. Napustio sam njegovu kancelaciju sa ubedljenjem da je ovaj čovek koji danas igra važnu ulogu u Nemačkoj, potpuno obavešten o stvarnom stanju, kao što su to uostalom i svi nemački rukovodioci. Kao što sam već rekao, nemačka obaveštajna služba funkcioniše primerno i Berlin je uvek savršeno obavešten o svemu što se događa u svetu.

6. — Ambasada je isto tako obaveštena da će pitanje Čamurije, koje je pokrenula italijanska štampa, biti ovih dana napušteno. Nemačka politika je sigurno izvršila pritisak u Rimu radi prekidanja ove situacije koja rizikuje da zapali Balkansko Poluostrvo.

Moje je lično mišljenje, koje se, nažalost, zasniva samo na indicijama, da će se nemačka vlada potruditi da prekine italijanske provokacije samo ako bude ubeđena da one mogu izazvati opšti sukob na Balkanskom Poluostrvu. Ako Berlin smatra da se celo ovo pitanje svodi na italijansko-grčki sukob, on se njime neće ozbiljno interesovati, ne želeći, sasvim prirodno, da uvredi Italijane.

Ali ako njihova obaveštenja, koja potiču iz Moskve, Ankare i Sofije ubede Nemce da je mir na Balkanskom Poluostrvu ugrožen, oni će onda sigurno intervenisati u Rimu sa ciljem da spreče svaki italijanski iznenadan i ne-promišljeni korak.

7. — Danas, 17 tekućeg meseca, kapetan bojnog broda Brukner mi je telefonom dostavio ponovna miroljubiva uveravanja i insistirao na tome da mi preko telefona pročita komunike Agencije Transokean.

8. — Jedan od mojih stranih kolega susreo je s večeri između 16 i 17 načelnika štaba admirala Redera. Ovaj mu je otvoreno izjavio:

a) da je poslednja dva dana zategnutost italijansko-grčkih odnosa došla dotle, da se svakog trenutka mogao očekivati i oružani sukob;

b) da se situacija od posle podne 16 razbistrla i sada je svaka opasnost od rata isključena.

Iz celog razgovora sa načelnikom štaba admirala Redera, moj strani kolega je zaključio, da je blagodareći nemačkoj intervenciji zategnutost popustila, pošto Nemačka stalno pridaje najveći interes održanju mira na Balkanskom Poluostrvu.

9. — Sve ove izveštaje podneo sam i ambasadoru, koji je najvažnije od njih telegramom dostavio Atini.

Kapetan fregate
T. Konstantinidis